

almanah

33-34

Na osnovu mi{ljenja Ministarstva kulture Republike Crne Gore
br. 03-780/2 od 3.7.2000. godine ~asopis je trajno oslobo|en
pla}anja poreza na promet

Podgorica, 2006.

Osniva- i izdava-
UDRU@ENJE "ALMANAH" PODGORICA

Predsjednik
HUSEIN BA[I]

Urednik
[ERBO RASTODER

Redakcija:
HUSEIN BA[I] , ZUVDIJA HOD@I] , ATVIJA KEROVI] ,
MILIKA PAVLOVI] , [ERBO RASTODER, ASIM DIZDAREVI] ,
SENAD GA^EVI] , ESAD KO^AN, SULJO MUSTAFI]

Sekretar Redakcije
ATVIJA KEROVI]

Lektura:
ZUVDIJA HOD@I]
SULJO MUSTAFI]

Cijena broja 10 Å

Korice
Kupola Husein-pa{ine d` amije u Pljevljima
Detalj minijature na margini Kur'ana u pljevaljskoj d` amiji

Likovni priloz i u ovom broju:
Skender Bajrovi}

almanah

^ASOPIS ZA PROU^AVANJE, PREZENTACIJU I ZA[TITU
KULTURNO-ISTORIJSKE BA[TINE BO[NJAKA/MUSLIMANA

33-34

ISSN 0354-5342
Podgorica, 2006.

SADRŽAJ

Baština

Zlatan Olakovi , <i>Međedovićeva kazivanja o svom životu, pjes- mama i pjevačima</i>	9
Olga Zirojevi , <i>Ishrana na Balkanu – orijentalni uticaj</i>	77
Lada Buturovi , <i>Mitske strukture gostoprimstva</i>	95
Tatjana Be anovi , <i>Narativni mozaik romana „Davidova zvijezda“ Zuvdije Hodžića</i>	113
Alija Džogovi , <i>Toponomastika turskog porijekla i njena prilago- đenost u sistemima južnoslovenskih jezika</i>	127
Redžep Škrijelj, <i>Bošnjačka onimija u Makedoniji</i>	147
Asim Dizdarevi , <i>Tradicionalni pristup u liječenju kod Bošnja- ka/Muslimana u Crnoj Gori</i>	153
Irfan H. Ram ilovi , <i>Kulturno-arhitektonska vrijednost petnjičke džamije na širem području Balkana</i>	157
Jakup Durgut, <i>Sanacija Husein-pašine džamije u Pljevljima</i>	163

Istorija

Enes Pelidija, <i>O stanovništvu i poznatim porodicama Pljevalja (Taslidže) i Tašličkog kadiluka u XVIII stoljeću</i>	169
Šerbo Rastoder, <i>Memoari kao istorijski izvor ili svjedočenje Milo- vana Đilasa o događajima u Crnoj Gori prvih decenija XX vi- jeka s posebnim osvrtom na pokolj u Šahovićima 1924 (Povo- dom izdanja “Besudne zemlje” na srpskom jeziku)</i>	183

Portreti

Skender Bajrovi	
Mladen Lompar, <i>Slikarstvo Skendera Bajrovića</i>	203
Zuvdija Hodži , <i>Skender Bajrović</i>	205
Halil Markiši	
Z. Tuti , <i>Halil Markišić, dobitnik nagrade „Oktoih“ 2006</i>	207

Aktuelnosti

Zakon o manjinskim pravima	209
----------------------------------	-----

Selma Dizdarevi , <i>Izvyještaj sa Desete konferencije Metropolis,</i> održane 17-21. oktobra 2005. u Torontu, Kanada	219
Nada Rahovi , <i>Kako sam snimala seriju o džamijama u Crnoj Gori</i>	225

Književnost

Omer Turkovi , <i>Snovi o šefteli sokaku,</i> Poema nostalgika	231
Kemal Musi , <i>Zloglavlje</i>	235
Braho Adrovi , <i>Poezija</i>	239
Redžep Nurovi , <i>Poezija</i>	243
Hajra Kijametovi -Martinovi , <i>Poezija</i>	249
Esad Meši , <i>Često sanjam</i>	251

Dokumenti

Adnan Preki , <i>Privremena uredba o upravi vakufa u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, sem Bosne i Hercegovine iz 1919. godine, događaji koji su joj prethodili i posljedice koje je izazvala</i>	253
--	-----

Prikazi

Husein Baši , <i>Nije se prevario</i> (Dr Ljubiša Rajkovi , <i>Sa londže zelene,</i> Samostalno izdanje: Ibiš Kujevi , Rožaje, 2001)	261
Jašar Redžepagi , <i>Ibrahim Reković, „Plavsko-gusinjski biseri“,</i> Almanah, 2004	265
Milika Pavlovi , <i>Ni zid ni tjesnac, „Sandžak ju e, danas i sutra“,</i> Novi Pazar, 2005 (Zbornik radova sa okruglog stola 21-23. novembra 2003. godine	269
Vuk Cerovi , <i>Traganje za srećom i smislom</i> (Hilmo Hadži , „Jusuf i njegova braća“, Almanah, Podgorica 2005	277
Redžep Nurovi , <i>Roman sa dna pamćenja,</i> Zaim Azemovi : „Šemsi-pašina balkanska sudbina“, istorijski roman, izdava : Udruženje književnika i umjetnika – Rožaje, 2005	285
Ljubiša Rajkovi , <i>Narodna pamet Rožajaca</i> (Zaim Azemovi , „Pamet je u narodu“ /Staro Rožaje u anegdota i legendama/, Rožaje 2000	289
Raif Hajdarpaši , <i>Rasim Muminović, Hadži-Murad i Sandžak,</i> Sarajevo 2005	293
Suljo Mustafi , <i>Senka Rastoder, „S druge strane sjenke“,</i> Bar 2005	297
Draško Došljak, <i>Pjesnik ljubavi i bola</i> (Braho Adrovi , „Objava nezaborava“ i „Gorki vijenac“)	299

Mehmed edovi , <i>Softić Faiz</i> , „ <i>Strah od rodne kuće</i> “, roman, Bosa-nska rije , Tuzla 2006	303
Hazim Brki , <i>Mehmed Đedović</i> , „ <i>Kad se Bulbul vratio</i> “, pripovijetke	307
Suljo Mustafi , <i>Poezija Envera Muratovića</i>	309
Sait Š. Šaboti , <i>Safet Hadrović Vrbički</i> , » <i>Orfejeva lira</i> «, Centar za kulturu Rožaje, Rožaje 2003	313
Olga Perovi , <i>Tragom nezaborava</i>	317
Zvonko Femi , <i>Novopazarski zbornik 28/2004</i>	319
 <i>In memoriam</i>	
Ismet Rebronja (1942-2006), <i>Pjesnik ne može umrijeti</i>	323
Don Branko Sbutega (1982-2006)	327
Šefko Alomerovi 1943-2006	335
Miodrag-Mišo (Todorov) Bojovi (1935-2005)	341
 <i>Donatori</i>	 343

Baština

Zlatan ČOLAKOVIĆ

MEĐEDOVIĆEVA KAZIVANJA O SVOM ŽIVOTU, PJESMAMA I PJEVAČIMA*

Nakon preko trideset dana intenzivnih snimanja pjesama i kazivanja Avda Me edovi a, 31. jula Parry i Vujnovi daju Me edovi u dan odmora od tvorbe pjesama i snimaju samo razgovore s njim. Na snimkama od 31. jula 1935. godine (Parryjevi rukopis 12436, Vujnovi eva transkripcija), Me edovi detaljno izlaže sje anja na svoj život, te opisuje pjeva e od kojih je u io. Razgovor se nastavlja i slijede eg dana, 1. augusta (Parryjev rukopis 12443). David Bynum objavio je samo izabrane dijelove ovih tekstova u *SCHS IV*. Razgovore koji slijede pripremio sam za tisak iz izvornih Vujnovi evih rukopisa, a Me edovi eva izlaganja o pjesmama i pjeva ima donosim u cjelini.

Život

Vujnović: E deder ti, stari, kaži meni sad kako ti je ime?

Međedović: Avdo Me edovi .

Vujnović: Koliko si star?

Međedović: Še'set godina, malo više, ne znam koliko.¹

Vujnović: Znaš li pisati?

Međedović: Ne znam.

Vujnović: Znaš li itati?

Međedović: Ne znam.

Vujnović: Zašto n'jesi u ijo ti?

Međedović: Tako, glupos' bijo i ne posl'o me otac ta... tako, ni u mejtef ni u kolu, ni nig e.

Vujnović: Dobro, nije te posl'o otac, ma mog'o si da nau iš od, makar od petn'es godina, dvadeset, trideset, kad ti je bilo.

* Ova autobiografska kazivanja Avda Me edovi a predstavljaju zasebno poglavlje knjige *Epika Avda Međedovića, kritičko izdanje I-II*, iji je autor dr Zlatan olakovi , a uskoro e je objaviti »Almanah».

¹ Na drugim mjestima Vujnovi zapisuje da Me edovi ima 1935. oko 63 godine. Dakle, Me edovi je ro en najkasnije 1875. godine, a umro je 1955. godine.

Harvard University
The Milman Parry Collection of Oral Literature

Widener Library C • Cambridge, Massachusetts 02138

28 June, 2006

Dr. Zlatan Čolaković
53 Willow Street
N2J 1V8 Waterloo
Ontario, Canada

Dear Dr. Čolaković,

In answer to your request, the Milman Parry Collection of Oral Literature hereby grants you permission to publish two texts from the MPCOL—PN 12436 and PN 12443—in volume 33-34 (2006) of *Almanah*.

The same restrictions apply as in the case of the previous permissions you have requested and received from the MPCOL, namely:

For all texts, whether published in their entirety or in excerpt, you must indicate in your notes or critical apparatus that the original manuscripts on which your texts are based are held in the "Milman Parry Collection of Oral Literature, Harvard University"; you should also give the index numbers of the texts in the archive (e.g. PN 12436, etc.).

The permissions hereby conveyed apply only to the aforementioned volume of *Almanah*. These materials cannot be reprinted in any other volume or periodical, except with the permission of the Milman Parry Collection of Oral Literature.

Sincerely,

David F. Elmer
Assistant Curator, MPCOL

U ime Redakcije "Almanaha" zahvaljujemo kuratorima harvardske zbirke "The Milman Parry Collection of Oral Literature", profesorima Gregory Nagy i Stephen A. Mitchellu, na dozvoli objavljivanja Vujnovićevih rukopisa Parryjeve zbirke br. 12436 i 12443, a David F. Elmeru i Peter McMurrayu na fotokopiranju i digitalizaciji ovih rukopisa.

Međedović: Nije imalo sad, onda, kad sam ja mog'o u iti, bez samo ova turska kn'iga, a to je bilo teško nau it' tako, od toliko godina posl'je.

Vujnović: A iz koga si ti mjesta?

Međedović: Ja i... iz Bijelog Polja. To mi je srez, Bijelo Polje, a Rasovo opština. Sad u ovo vreme Obrov, selo Obrov.

Vujnović: Je li kakvo to vaše mjesto?

Međedović: Kao Balkan, strana. e ja stojim sve strana, brdo jedno golemo.

Vujnović: Ima li zemlje ili je kamen sve?

Međedović: A pomalo, mešovito.

Vujnović: Ima li polja?

Međedović: Ja e stojim?

Vujnović: E.

Međedović: Slabo.

Vujnović: Onda, imate li zemlju za rad?

Međedović: Imamo, kako ko. Siromašno. Po dva-tri rala zemlje.

Vujnović: Sijete li žito?

Međedović: Sijemo.

Vujnović: Pa koliko ti možeš imati žita?

Međedović: Koliko? Od pet metara, pa šes', tuda.

Vujnović: Što je to «metar»? Koliko kila ima tu?

Međedović: Jedno pet-šes' kvintala.

Vujnović: Pa kako živiš sada, kad je tako?

Međedović: Polovinu, dok je zime, eto nešto radi on e, on e, te ono uvaj. Ono posl'je, kad je zima, te se ne more radit', jedi, i tako.

Vujnović: Kako se ne može radit'? Vazda se more radit', i u zimu i u ljeto.

Međedović: Bi se moglo, kad bi imalo šta.

Vujnović: Kako «nema što»?

Međedović: A što e? Ovo je kraj ovamo balkan, željeznica ne, fabrika ne n'akije. A zimni rad? O' e je snijeg golem, zima. Poljem da izideš ne moš'. Žebu ruke, malo....

Vujnović: Pa dobro, kako živiš, kad je tako loše mjesto kako ti kažeš?

Međedović: Pa, e tako, ro eno mjesto. e se ko rodijo on e mu se ini najbolje.

Vujnović: A ima li vo a kod vas, kruške, jabuke?

Međedović: Isto e ja sedim?

Vujnović: Da.

Međedović: Pa ja e sad sedim, e mi je sad stojno mesto, e sam sad, nema, a ovamo, e mi je selo bilo, starevina, ima šljiva, ašlama, trešanja.

Vujnović: A e ti je bila starevina?

Međedović: E vo e, prama kasabi. A ja sam sad tamo pr'o brda, pošto se narodilo, pa mlogo ku a, a malo zemlje. Te smo priješli onomo, te kopali neke krlje. Ja sam sve u krljama sad.

Vujnović: Što je to «krlje»?

Međedović: Ovako, granje kr it', pa ga kopati, pa od toga zemlju graditi.

Vujnović: Kako to ti kažeš: «balkan je ovo»? Što je to?

Međedović: Plani ina, plani ina. Pa sam ja bijo u asker mlogo, pa puno r'je i mi ode hala i sad na turski. To je «balkan» rej po turski planina, brda, kršovita.

Vujnović: Imaš li fameliju?

Međedović: Imam.

Vujnović: Koga imaš sve?

Međedović: Imam ženu i pet eca.

Vujnović: A su ijem se ti zanimaš sada?

Međedović: Ja, ima dvije godine, eto tako, ka' što vi pri am ovo. Pa ne e ljeti radi i to majeno zemljice savijam, a zimi sjedim. Po malo drvaca kod ku e i gri' se s to e ice, i nema šta da radim. Radijo bih, ako sam i star. Volijo bi mrijet' od rada no se et' besposlen, ali sad, u ova vremena, nemam šta.

Vujnović: A što si prije radijo? Veliš sad da imaš dvije godine da radiš kod ku e?

Međedović: Lijepo sam bijo. Ost'o mi je iza oca, iza eda. Tako priroda. Imali smo radnju tu u varoši, kasapnicu. Mesari smo bili.

Vujnović: Aha. Pa?

Međedović: Pa ja imado' jednog sina, i tako li nos' dobra v'oma u inje mi se, i vaspitovan i uredan. I prispje. Ja rek'o malo da se odmirim, da sedim ku i, a on da radi. I povjerenje sam im'o dobro. Verovali me trgovci i držali me, i svoje pare mi davali, i to nevidom. Da ne vidi niko su mi davali i vjerovali.² Ja hesapah, rodijo sam tog sina, da je toga povjerenja moga, i to pusto. A bih lud, te mu dado' u šake i stabil pos'o. Ima njegovije jednogodaca i tak'ije, ka' i on što je, pa lijepo radi. Ha i on e vi et' šnjima, ne bi li ta' put uzeo, i ja malo u ove stare godine da proživim. A on se, gospodine, desi baraba velika i jedna propalica. Ode pit', ode kartat' u karte, u jade, ženskijem tamo. Za jednu cijelu godinu, eto e mi je ku a, tako koliko smo nekako jedni za drugoga slabi, niko mi ne kaza e ini to. Ni od bra'stva, ni od trgovaca, ni... Ja kod ku e se zanima pomalo, aj da ga ne turim u teški rad. Kad stigni kokuruz ja kopa, drva prenesi, ha neka njega u radu. Kad bi jedna godina, kad ono se

² U razgovoru od 9. augusta, Avdo Me edovi detaljno opisuje svoj mesarski zanat.

obaveza u injela, ona povjerenja moja otišla dolje. Ono malo kapitala što je bilo on ga stopijo. «E, šta ovo?» Vuci dolje, sura. Izbjogoše ljudi, kao trgovci: «Nemo', Avdo! On je hadžamija, on nema pameti.» Ja u inuo još nešto, pa prep'jeti. On se ote, i do dvije godine napred boravijo se kod mene. On dvije godine naprijed otiš'o je po svijetu. Tamo ga je i vojska zaku ila. Prijavijo mi se nije. Otole je u vojsci otiš'o. Ja ona povjerenja moja izgubijo. Ono kapitala mi on stopijo. I eto, tako sad.

Vujnović: A zašto si mu ti tako dao? Zašto ti n'jesi uv'jek gled'o ra une?

Međedović: A odista ne vodijo ra une. Mislijo sam da je tak'og dobra srca ka' on, pošto n'jesam zaslužijo, gospodine. Oca sam drž'o dobro. Poštov'o. I ova naša knjiga kaže: «U ini, u ini pa eš do ekat'!» Ja hesapah: u inijo dobro ocu mom, da do ekam ja. A ono se prevrnula lista, pa ide naopako.

Vujnović: I onda, kako sad, kad ga nema?

Međedović: Nemam barem sekiranja u sebe. Ali jednako je, ka' i ondar ga n'jesam imo, i sad ga nemam. Svejedno.

Vujnović: A veliš ti, im'o si mesaru? Kako si to im'o mesaru, bogati, kad tu valja pismen ovjek da bude, da vodi ra un? Kako si ti mog'o nepismen da vodiš ra un?

Međedović: Pa odista, tako mi je Bog d'o, te ka' oni pismeni, ka' ja nepismen, nije me niko ni otur'o i voljeli su me ljudi. Pa i ma inovnik da je, uzeo je u mene, i uslužan sam bijo, priznav'o starijega. N'jesu mi to pismenje oni tražili ništa. Po tome se vlad'o, eto tako.

Vujnović: Dobro, Avdo.

Međedović: I sad bi se vlad'o, san im što n'jesam pismen, da imam kapitala, pa koliko toliko. Ako ne bi ka' oni veliki, ja bi prema onome svome sjeromaštini vodijo ra una.

Slijede Međedovićeva izlaganja o tome kako je od osamnaeste godine počeo raditi kao mesar sa svojim ocem. S dvadeset godina otišao je vojsku, gdje je ostao punih sedam godina i postao narednik. Zatim je, u Balkanskom ratu na crnogorskoj granici zadobio tešku ranu u ruku, a metak mu je do smrti ostao u kosti. Donosim samo izabrane dijelove tih izlaganja:

Vujnović: A e si bijo u vojnoj?

Međedović: Tri godine i tri meseca u Krivu Palanku, u Ma idoniju, na bugarskom hudutu. Godinu jednu, godinu jednu sa Šemsi pašom ratovali na Arbaniju... Vrnuli se sa Arbanije u Skoplje. U Kumanovo bili šes' meseca. Iz Kumanova potražijo da ne more narednik izisti niko, što ne e u it' kolu u Solunu za godinu. I tako su bacili kocke. Ta me nesre a pala, i otruh'o tuna jednu godinu. Iziš'o sam narednik. To je pet. Iz Soluna

se vrnuo pr'o godine, pošto sam to, ona' ispit dobijo, i iziš'o narednik, te godinu dana u Krivu Palanku. Ona, onu moju etu tako zanim'o, mi re i talumijo i vežb'o, ka' i ja što sam sam sebe, ka' i što su mene nau ili. To je šes'. Ondar, preko šeste godine i šes' meseca, isturili me na Rujan, prema bugarskom hudutu, na jednoj karauli koja je pod nebesa. Visina, planina velika. Tu sam bijo šes' meseca. I dva meseca me vrnuli u mer ez. Mer ez je rej e je puk. Tu je došla teskera i doš'o sam ku i. Sedam godina i dva meseca sam asker u inijo...

Ondar posl'je, radijo sam tu u kasapnicu. Pa sam posl'je doš'o, pa su o' e zatražili pograni ke trupe, kao sad što su. Odma' su našli te moje dokumente. I tu sam odma' bijo narednik. I bijo tamo na hudutu crnogorske godinu i po, i ranijo se balkanskog rata.

Vujnović: A e si se ranijo, Avdo?

Međedović: Na hudutu, na Bjelasnicu, gore, na vrh vrha te planine, pa još onamo prema, sprem Kolašina.

Vujnović: A u što si se ranijo, Avdo?

Međedović: Udarilo me tu, gospodine, s lijeve bande, pa mi opasla sve do kože, pa me pogodila tu u ruku, te mi ovu desnu ruku slomila cijelu i ost'o mi kuršum unutra. Pa mi se ruka obesila tako.

*Slijedi dugo Međedovićevo izlaganje o njegovu ranjavanju i životu u vojsci, u kojoj je proveo gotovo deset godina. Ovaj dio razgovora pre-
skačem (objavljen je u Bynumovom izdanju).*

Vujnović: Ondar, kad si se vratijo ovamo, kad si se oženijo?

Međedović: Otiš'o sam tako, kao ti, bez brka, d'jete jedno. Doš'o sam. Brci su mi bili tu. Doš'o sam pred ku u moju. Zovnuo. Otac mi beše tu. Izide. Kaže: «Koji si to?»

Vujnović: Nije te pozn'o?

Međedović: Nije me pozn'o. I ondar dvije godine nepune bijo ku i. Isko ila sudbina, oženijo se. Otiš'o od dvades', vojnu u inijo. Dvajes' i sedam godina, dvajes' sedam. Jednu godinu i po, do dvije, ne znam je li... Oženijo se, od dvades' devet godina sam se oženijo.

Vujnović: Jesi li inijo veliku svadbu?

Međedović: Pa pri... prili no. Deset-dvajes' svata, i to ro aka. U tome brdu imalo deset-dvajes' momaka svoje konje, svoje, sve lijepije. Ondar moglo se pomalo. Došli su mi u svatove. Fala im!

Vujnović: Jesi li prije nju poznav'o nego što si je uzео?

Međedović: N'jesam. Uzeo sam, to selo, ne znam kako u vi kazat' ni pod ova' jezik. Prodav'o se desetak. Sud je prodav'o desetak. Ne znam na ova' jezik kako u ga oporavit'. Sad jedan ovek ima svoj, svoje povjerenje. Uloži tamo u sudu, i oni ti prodaj. Obrov. U svakog ojeaka,

da uzmeš od svakog deset kila žita, deseto kilo, to se prodavalo. I uz'o sam to selo desetak ja devetn'es lira, pošto nijesam primijo plate tamo. Dali su mi jedan senet, jednu priznanicu, i u njemu deset lira, da imam naplatit'. Ali je to sporo išlo. Mu no se napla ivalo. A kad uzmi ta' desetak, i plati to, te sam to selo uz'o. I ondar, to selo primaju i, pofalili su mi tu evojkju. A ono sudbina kad je, i vidijo je n'jesam, i uz'o sam je.

Vujnović: Pa kako ti tako mog'o si, da je ne vidiš?

Međedović: Pa za tog moga vremena mi n'jesmo gledali evojke, ni evojke momke. Kome je š eo otac i majka, dao je. Nije rekla evojka: «Ja ne u!», a ni momak «Ja otale ne u!»

Vujnović: Ni e nije tako bilo?

Međedović: Nije o' e u Sandžaku bilo. To je izljeglo, da se bira i da se gleda jednu godinu pred hurijet, etiri godine prije, pet godina nepunije no je š ijo Balkan da uljegne o' e.

Vujnović: Pa jesi li je pit'o ikad: «Kako ti po e za me, a nikad me n'jesi vi ela?» I je li ona tebi štogod rekla: «Kako me uze, a nikad me vidijo n'jesi?»

Međedović: Odista, nit' sam ja rek'o njojzi. Rek'o sam još unapre e, kad su mi po eli neke žene falit'. Ovo, pod ova' naš jezik, žena svaka svakog oveka izvanjega, koja se ne krije, ako mi je ime Avdo, ona e zovnut' Avdaga.

Vujnović: Aha! A zašto to, Avdo?

Međedović: E, tako, žena, demek, da poviši ojeka. Jedna žena, pa koja bilo, ne e tako, no nek je povišen. Falili su mi tu evojkju. I ja sam sve dokumente kaz'o, e sam doš'o iz vojne nepoznat, kao, kao stranac jedan: «Još u radu uljeg'o n'jesam.» Slab bijo od groznice, velika je groznica imala na mene. U Solunu primijo groznicu i, Boga mi, za ženjenja bijo n'jesam. Ona poslje rekla: «Ja, Me edovi je, uven je. Uze u ga, pa ako ima što, ima, nema... I tako je bilo.

Vujnović: Jesu li u tvom selu svi Me edovi i?

Međedović: Jesu.

Vujnović: Nema drugije porodica?

Međedović: Ima sad, kako je uljeg'o Balkan, tri- etiri ku e, ama pozivan, srpske, kupili nešto imanja.

Vujnović: A oklen su oni tu došli?

Međedović: E, ko svijet, po svijetu, iz Crne Gore su, Vasojevi i.

Vujnović: Sve iz Crne Gore?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Je li istina da su Me edovi i bili ov e oko sto godina mesari prije?

Međedović: Jesu.

Vujnović: Jesu li svi tako bili?

Međedović: Pa imalo hi je, te radi o zemlji, a imalo je nekoliko ljudi. Tamo pred te dvije esme, kud se ide pr'o mosta, pa ako si vidiš odonud, kad se vrneš od mosta, ima jedna zatvorena uvala. Burdelj se zove. Eno, vi e eš ne e.

Vujnović: Da.

Međedović: On e smo radili.

Vujnović: On e ste imali rad?

Međedović: On e. A onomo je sud bijo turski, kajmekam, na-al'stvo, on e tamam e razvaljeno sad, on e te se izlazi pred onu kafanu, onamo, ko e ona' malo park.

Vujnović: Da. A ima li još Me edovi a koji držu mesare?

Međedović: Ima, dva-tri momka. Eto hi tu.

Vujnović: Jesu li isto od vaše... vašega plemena?

Međedović: Jesu, jesu.

Vujnović: Jesu li tvoji stari starosjedioci tu?

Međedović: Mogu o da od puno dvesta godina ovamo jesu stari, a otud su, otud nam je priroda, iz Niši a.

Vujnović: Iz Nikši a?

Međedović: Jes'. Ali ova' Hajro (Ferizovi , op.Z) što je, ova' nam je jedna krva, krvi Ferizi. A cijeli Rov ani su mi ro aci, Rov ani Bula-tovi i. Krlja mi je iz Rovaca.

Vujnović: Onda je bijo pravoslavni, kad je tako?

Međedović: Jes', jes'.

Vujnović: A zašto se potur ijo?

Međedović: E pa hod' znaj! Ili za inat ili od ljubavi, ja ne znam što mu je bilo.

Vujnović: Jesu li bili begovi ili age kada?

Međedović: Ovamo u Obrovu, moji?

Vujnović: Da.

Međedović: Ja otkako znam, n'jesu. Agaluka... ja ne mislim da more aga bit' na jednoj njivi ili na dvije.

Vujnović: Da što treba imat' da bude aga?

Međedović: Ja hesapim pe'-šes' kmetova, deset, pa tamo do stotine. Pa poslije bogat, da dobije ime dobro kod cara, pa da do e jedna, ka' od cara jedna pod beratom i pod turom, pa agaluk.

Vujnović: I onda si sve sidijo u tomu selu i radijo si s tom mesarom? Do koliko vremena u tvom životu?

Međedović: U glavnome od... da sastaviš sve, od trides', od trides' godina stalno do naprijed dvije godine, do trides' tre e.

Vujnović: I onda, kad je bijo svršetak balkanskoga rata, svje'skoga rata, bijo si isto o' e?

Međedović: Balkanskog rata, kad je svršetak bijo, eto ranjen sam bijo u Solunu.

Vujnović: Da. A svje'skoga rata?

Međedović: A svje'skoga rata sam bijo ov e.

Vujnović: Kako ti je bilo onda ov e, kada je...

Međedović: Sve'ski rat?

Vujnović: Da, kad je svršijo?

Međedović: Boga mi, teško nam je bilo. N'jesmo dobro prošli sa Švabom.

Vujnović: Sa Švabom?

Međedović: N'jesmo.

Vujnović: A zašto?

Međedović: Sad ojek idaše, mišljaše unaprijed i ne pitaše te za rad. Sad da bi poš'o iz opštine i u opštinju nešto da zaradiš, što bi ti našli u rukama to bi ti uzeli i kazali bi: šverc. Nije bila slobodna zarada. Eto, ja sam mesar bijo, kožu smijo n'jesam prodat drugome bez kumpaniji. I to za jednu voljnu sam mog'o uzet po kruna pet stotina. Uzim'o mi je za dvajes' i pet kruna.

Vujnović: Oho!

Međedović: Jednu ovnujnu mog'o sam dat za sto kruna, uzim'o mi je za pet kruna. I da sam otiš'o tu u Šahovi e ili u Rasovo, da sam kupijo dva brava dobra, ako bi me srijo jedan kaplar sa dva vojnika, pit'o me: «Ima li objava?» «Ja sam mesar tu, gospodine, tu, doli.» «Ne, ne mesar, ima li objava?» «Nema.» One brave zajmi, i n'jesmo dobro... Žito premeri nam na njivi. Evo danas, što znamo mi što e Bog dat' naprijed? Uz ta' rat premerili su nam ga na njivi. Kaz'o je: «Koliko imaš famel'ja?» «Ja imam šes'.» «O, dobro! Tebe šes'.» Kad ra un, oni ono digni, snesi mu ga tuna, u tu gimnaziju, e gore tu him beše magacin. Ono žito snesi, pogledni kod ku e – nema ni za ve eru. A on mi ostavijo za godinu idaru. Po tom halu smo se bavili. Boga mi, smo veliki hal potegli uz rat od Švabe.

Vujnović: Je li sve tako diz'o, i ovce i koze?

Međedović: Pa u to vremena sve tako. Slobodan n'jesi bijo raditi ni ega.

Vujnović: A kako je bilo kad se svršijo rat?

Međedović: Kad se svršijo rat, te oni su pobje eni, i posl'je, kad je uljegli ova država, stradali od raje i od mešavine, dok je zasudijo sud.

Vujnović: Kako si strad'o?

Međedović: Udariše, obrete se jedna komita, jedna plja ka. Zasudi se jedan sud samostalni: ko koga stigni, on e ubi, ono digoše. Eto tako!

Vujnović: Da, o' e je granica opet od Arnauta. Jesu li oni napadali?

Međedović: Arnauti?

Vujnović: E.

Međedović: Jok vala, brate! Arnauti n'jesu, nego ova raja nas, po nama. Pošto Švaba o'stupi, obrete se jednom bez nikak'og suda. Za dvades', za kusur dana, za mesec dana, mi n'jesmo suda o' e imali nikako. A Crnogorci uzeše pušku u ruku. Oni bješe vlasni, oteše u Švabe, vala, na pobjedi. A mi turci, kao pokorni vlasti, ne bidosmo. Boga mi, nam je vik'o komandat o' e. Im'o je komandat jedan, u Os'jek je. Osje anin Štemac, iz Os'jeka. Silan je ojek bijo. «Turci, mi ho emo da o'stupamo etrn'es dana naprijed.» I to našijem vo ama o' e. «Uzmite vi pušaka jedno trista i turite svoje patrole. uvajte se, sud ne e zasudit' zadugo!» A mi, koga emo? Te o' e jednog Vasojevi a, u itelja, na'zornika, da je on nama kao spasitelj i inovnik. A on povu e komitu za sobom, pa e koga stiže. Tri meseca dana nit' je ko znao za ku u ni za familiju. Ni u ovome srezu seni kome, belopoljskome, nije pijetla mog'o ko ut', nit' na zemlji što ostalo.

Vujnović: Da što je od toga bilo?

Međedović: Sve su poharali, sve su poplja kali: aršiju, pljacu razbili, ku e porazbijali, prostirku digli, kokoške digli, jajca, ljuške, iz jasala su digli. I ljudi, koji su pretekli, bežali po granju. Familija, pošto ostani gola i bosa, nju dirali n'jesu. Da udaru no u, hr avo to him re ' ne emo. Ni evoju ku da povu u, ni ženu da dofatu. Drugo što se stiglo, Boga mi su nam pon'jeli i glave. I dok je zasudijo sud. Ha je zasudijo sud plja ka se makla, ali narod ost'o bez ni ega. I ondar, mislili smo u jedno doba da progovorimo jedni, dvojica, jedan s drugijem. Što se ti e Senica, do Senice, tri sahata amo, Bijelo Polje i Pljevlje, manje. Tamo nekako bili Srbi dobri u kasabi, Vasojevi i u Berane. Nijesu turci unutra ni lijek oplja kani. No Vasojevi i ne dali drugoj stranci da do e, no rekli: «Ovi su turci pe eni, kod nas ovamo ne ete!» A mi u Bijelom Polju, i ovo što se ti e belopoljskog sreza, mi smo ti stradali što otkako je Murat na Kosovo siš'o dosad nije niko. I mislili smo da od nas nit' e u kojoj ku i zapevat' pijetao, ni ostat' rob e, ni kri... ni riknut' krava, ni blekнут' ovca. Toliko smo ostali bez ni ega.

Vujnović: Jesu li koga ubili?

Međedović: E vid'! Kako n'jesu? A pri a li ti eto tak'ije momenata? Da moremo po i k Senici da ti kažem koliko je grobova, po etiri, po pet ljudi, ise enije. Od Bara do Trešnjevica, do na vrh Ugrinca, do Senice, pa da vidiš šta je! Poš'o je, preko se. «Haj' e 'vamo ti, da te provedem, da si slobodan.» Ima tamo hr avi ljudi. Pa po desetinu, pa sekirama, pa noževima. Pa to je bilo, to je bilo, injelo se dobro, i to sve raja.

Vujnović: Je li koji beg zaglavijo onda?

Međedović: A eto, Hilmibeg nesretni (Kajabegovi , op.Z), ovoga de ka otac. Još dva-tri bega, tu, iz aršije. Pet sa š njim, petorica i on

šesti. Kurtagi a, i to su age iz Caruka, sedmorica, sedam brata i otac.³ Darmana osam, isto su o' ekana iz Caruka, i oni. Mojije ro aka iz Trešnjevice, iz jedne ku e etiri, iz jedne tri. Efendum, da ti još popri am. Iz Senice idu i dvojica – evo hi o' e, u Pe arsku. Obadva su hi isekli, posekli him nosove. Ovdale trgovci, u zlovolji posl'je, po oše u Novi Pazar da uzmu što za u du ane, da otvoru nanovo. Pljaca razb'jena, i sloboda. Kao jedna tajna patrola hi je srela, koja bi hi uvala u Pe arsku, te ise e pe'-šes' trgovaca tije. Uze him isto iz države. Ovdale uzmi ojeaka iz ku e: «Hajde, zovu te u žandarmeriju!» Svašta je bilo. Najviše od raje. To nam je raja u injela.

Vujnović: Ali zašto baš tako, Avdo?

Međedović: E pa hodi, ja ne znam.

Vujnović: N'jesu imali pravo, ja mislim?

Međedović: Baš toliko ne mogu rije'. A more bit' nešto da hi boli, pa pri 'o otac sinu, pa sin opet sinu, pa ako nisu tražili. Kad je zasudijo sud, oni na alnici ondar su pokupljavali pred opštinu: «Do i, kaže, ne sve amo Kosovo. Šta inite vi ovo? To e se ut' daleko vaše, vi ete bit' od države nagrdni, to ne smijete!» I tako. Sud nije, doduše, nije nas bijo, nije nas trošijo, nije. A raja, dok smo došli do suda, veliko smo zlo potegli mi...

U razgovoru s Međedovićem, snimljenom 1950. godine, on navodi da su mu dva sina poginula u Drugom svjetskom ratu, u partizanima. Sjećanja Zaima Međedovića na svog oca i njegove pjesme zabilježio sam video-kamerom u ljeto 2005. godine u Bijelom Polju.

Pjesme i pjevači (nastavak razgovora)

Vujnović: Koliko si im'o godina kad si po eo guslat' i pjevat', Avdo?

Međedović: Petn'es, od petn'es pa gore.

Vujnović: Onda k'o d'jete si to po eo?

Međedović: Kao d'jete. Ja sam pri 'o gospodin profesoru (Parryju, op. Z). Ja i mome jednome sinu, ima mu sad, navija na petn'es godina, pa ne umije ni jedne re ice. Ja mu re em: «Zašto ne umiješ? A ja sam toliko prema ocu pev'o.» I otac mi je, najprije kriju i, pa «De, de!», i ja pomalo, pomalo. Kad sam po eo pevat', nije mi ni branijo.

Vujnović: Jesi li im'o tvoje gusle?

Međedović: O ine najprije, mojeg oca,

³ Odnosi se na pogibiju glasovitih aga Kurtagi a, me u kojima je sa svojom bra om strijeljan i otac mog glasovitog pjeva a Murat-age Kurtagi a. U narodu je sve do danas ostao spomen na «No kad pobiše Kajabegovi e i Kurtagi e».

Vujnović: Jesi li od njega ti nau ijo pjevat'?

Međedović: Pa najprije uz njega, a poslj'je se rasturijo, pa i e koga opazi. A što sam uo tu pesma a, gusla a dobra! « e je?» «Tu!» Ja im'o sam tog brata starijega. On s ocom zanim'o u ku i, a ja sam majeno...

Vujnović: Okolo?

Međedović: Okolo.

Vujnović: A je li ti otac puno pjev'o doma?

Međedović: Imalo mu je sedamdeset godina, kad je umro. A i on mi je pri 'o od ne, od, od dvajes' godina, pa ne znam je l' dvije ja jedna prošla, kako je po eo pevati uz gusli.

Vujnović: Je li esto pjev'o doma ovako?

Međedović: N'jesu mu dali ostat' da ne peva. Tu je imala ta naša što je krlja, imalo je trijes'- eteres' ku a. Boga mi su... Povjerenje smo imali, Nikola, veliko u svijeta, i trgovci su bili ljudi. Mala se živoga nahodilo. I tu ega i trgova koga. I u ruke para, i svega, i baš se prohodilo lijepo. Pa se pokupi kod njega. A sigurno ka' njega u našem selu imalo nije gusla a!

Vujnović: Onda je dobar bijo?

Međedović: Sigurno, dobar je bijo. I voljeli su mu pesme ti ljudi. Nakupi se po svu noj. Zimne no i. Zadovoljni. «Daj nam, Boga ti, pevaj!»

Vujnović: Je li ti teško bilo?

Međedović: Kako?

Vujnović: Je li ti teško bilo nau it'?

Međedović: Pa jes' mi teško bilo nau iti, da bih li kako... Ovo sam im'o merak, da bi li kako složijo pesmu i uredijo je, da je prijatna. Ljudi koji slušaju, da obez... da, da od toga bidu... To sam im'o merak. To mi je bilo mu no, a drugo ne. Prije sam po eo pevati. Ja ne umijem dobro udarat' uz gusli, prete e me pesma. Prvo po e pevati, no nau it' udarat', i tako ode.

Vujnović: E, sad emo ostavit', pa emo, kad blagujemo, nastavit'.

Međedović: Dobro. Bože, da ste zdravo!

(Snimanje se nastavlja istoga dana; Vujnović pred sobom ima popis Međedovićevih pjesama, koji je ranije pripremio i ispituje Međedovića o svakoj pjesmi njegovog repertoara; naslove pjesama bilježim zadebljanim slogom, te nadodajem redni broj; Međedović izlaže sjećanja na niz pjevača od kojih je učio)

Vujnović: Evo nas ko u kakvu parku. (Vjerojatno je Parry donio u hotelsku sobu buket cvije a, op. Z).

Međedović: Ja.

Parry: U redu!⁴

Vujnović: Avdaga!

Međedović: Ja.

Vujnović: Pa ti si Avdo, n'jesi Avdaga, Boga ti.

Međedović: Pa, Avdo.

Vujnović: Sad u te pitati o pjesmama.

Međedović: Dobro.

Kasum Rebronja

Vujnović: Od koga si čuo onu, **1. kad je Sultan Selim uzimao Bagdat?**

Međedović: Od onoga Kasuma Rebronje.

Vujnović: Oklen je bijo taj Kasum Rebronja?

Međedović: Iz Goduše, iz sreza lozanskoga.

Vujnović: To je daleko odavlen, je li?

Međedović: Pet sahata ima.

Vujnović: Pa e si ga ti sluš'o?

Međedović: Sluš'o sam ga ovde ekanu, u Bijelo Polje, u jednoj kafani.

Vujnović: A što je radijo on ovde e?

Međedović: On doš'o tako mahom, e on dolazi pri sudu tuna, pa ga saviju: «Deder, deder!» A on beše zapev'o tu.

Vujnović: Jesi li ga često puta slušao?

Međedović: Samo tu pesmu, a n'jesam mlogo ga sluš'o.

Vujnović: Samo jedan put si ga ti čuo?

Međedović: E, tu sam čuo tu pesmu. Pri aju: «Od Bagdata, od Bagdata!» Kad jedan dan on je zapev'o, i ja poslj'je prisustvov'o tu.

Vujnović: I samo si od njega je čuo?

Međedović: N'jesam je čuo od drugoga.

Vujnović: A čuo sam da je čuo Husejinova najglavnija pjesma to bila?

Međedović: Ta, na Bagdat?

Vujnović: Ja.

Međedović: Pa što je fajda, kad je nije dobar guslar čuo, što je Husejinova bila?⁵

⁴ O čemu sam Parry snima, te iskazom «U redu!» kaže Vujnović u da aparat za snimanje radi kako treba.

⁵ O ovoj slavnoj pjesmi i pjevaču u Kasumu Rebronji bit će još mnogo razgovora između Vujnovića i Međedovića. Parry je osjetio da nešto nije sasvim jasno u ovom Međedovićevom odgovoru. Rebronja je naime rekao Parryju i Vujnoviću da je pjesmu naučio od čovjeka Husa, a Međedović tvrdi da je on čuo drugačije. U posljednjem razgovoru s Međedovićem pokazao se da Međedović ovu pjesmu ne voli, jer u njoj čovjek nije prikazan kao najveći i potpuno bezgrešni bošnjački junak.

Vujnović: Aha. A nije on dobar gusla ?

Međedović: Kasum?

Vujnović: E.

Međedović: Jok, oj e! Kod mene nije, a tamo ljudi ga eto volu.

Vujnović: Kad je to bilo, Avdo?

Međedović: Koje?

Vujnović: Kad si ga ti sluš'o?

Međedović: To je bilo, ima dvije godine.

Vujnović: Je li koliko on star bijo onda?

Međedović: Pa sad mla i no sad dvije godine. Mal', to je mala razlika, ka' sad, ka' onda.

Vujnović: Ali koliko je im'o otprilike godina, što misliš ti?

Međedović: Sad?

Vujnović: E, treba da ja znam.

Međedović: On ima sad sigurno do osamdeset godina, izgledaju i po njemu, a ja, Boga mi, ne znam.

Vujnović: A da nije to oni što je bijo ov e kod nas?

Međedović: Jes', jes', oni.

Vujnović: Pa zašto se nije vratijo više, Avdo?

Međedović: Pa ne znam. Ho u da pofalim, da pofalim sebe. Jednom smo se našli u Iljaza Sijari a, u Šipovice, Radovan Božovi , koji je delovo a u koritskoj opštini, Ragib Hajdarovi , bijo blagajnik u koritskoj opštini. Sijari a ima devet ku a. Iz njegove rodbine došlo nekoliko ljudi. I jednom došli sa Kasumom, kupahu budžet opštinski. Našli me u Iljaza Sijari a.⁶ To mi je bratu ed, Osman-age sin. I ja sam bijo iznemuk'o. Pevah, nagonili me pet no i, te him pevo po svu noj. Iznemuk'o. Doš'o je Kasum i došli: «Ha, da nam pevaš!» Radovan: «Ilah, Me edovi u, da pevaš!» Velju: «Boga mi, ne mogu.» I n'jesam tu noj pevo. Pev'o Kasum, tamo dandar'o je, i neki Mihajlo Božovi , Radova... Radovanov brat. Drugi put, tako se obrnu, preko jedne godine dana, opet me na oše tu. «E sad, moreš li?» Isti oni ljudi, Radovan Božovi i Ragib Hajdarovi , i Kasum, i Sijari i i jesu. Idem esto ja kod toga bratu eda. «E sad, moreš li?» Radovan kaže: «Ja n'jesam uo pesnika, tebe eto tamo. Ja slušam ove mlade i ne volim.» «Mogu sad, ali da nam zapeva Kasum-aga.» Ja sam to rek'o. «E nej, no ti!» «E ne u, brate, no on! U pravostepenome sudu, u instvu, e goj inovnika Crnogoraca glavnije, «ilah Kasum». Ho u ja da ga oslušam, ja ga uo

⁶ amil Sijari sjajno je opisao svoja sje anja na Me edovi evo pjevanje u ku i njegova djeda Iljaza, u tekstovima objavljenim pod naslovima *Avdo Međedović – pjevač epskih narodnih pjesama* (Život XXXII, 11-12, Sarajevo, 1983), i *Avdo Međedović – narodni pjevač* (Odjek XL, br. 20, Sarajevo, 1987).

n'jesam. E, hoj, Kasume?» I sahat je jedan i po ala turka po akšamu. Zapev'o je Kasum onu Zajim Ali-beg kad je reko majci:

Ne mo`š mi hleba mijesiti,
Ho eš... Ho u isti sade, pojahati alata
I povesti etrdes' sejmena.
Jutros svi e naš mubare petak,
Odvesti od konaka budimskog vezira
Do konaka starog paše Tira.
e goj na em curu u hazbaš i
Ak' ikak'a, bi li bila za me,
Doveš u je i isprosi u je,
Više mene, stara, hljeb mjesit' ne eš!»⁷

I ta je pesma mlogo dobra. I, efendum, on je kaz'o da to nije Zajim Alibego, no da je engi Alibego. A engi a u Budimu nema. I ta je pesma mlogo duga ka kod mene. A on je ispev'o za jedan, od jedan i po ala turka, do dva i po, i triput spuš iv'o gusli. I ja ga n'jesam osluš'o. Drugu je pesmu... Šta bi ovo? «Deder, Avdo!» «Bogme, brate, ne u. Ja od ove pesme ne znam ništa!» Zapev'o je drugu pesmu i još kra u, i tandara i bandara. I ja sam se naljutijo. Rek'o: «Kasum-aga, ti nej to za inat mene.» Uzeo sam ja gusli. Zapev'o sam kad je pogin'o beg Li ki, od tri ala turka.⁸ I pev'o sam je u sedam, i n'jesam hi spuš ijo.

I Radovan je bijo na stolici, koliko do kreveta vašega. Sve se privla ijo. Dok je doš'o pri preda me. I Kasum je obreo se iza mene, tu preda me. I ovako je rek'o: «Avdo, Bog ti vera Boža, ja e si goj ti, ja više pevat' ne u!» Pa ako me nije opazijo o' e kod vas, ja l' zbog toga se vrnuo. Ja ne znam. Ili je vidijo e gospodin profesor ho e nešto. A on mu se po e, još s mesta dvije-tri rije i, pa: «Ja se umori.» Pa ono, i ja ne znam od te dvije šta mu je. Gospodin profesor u znaku mi je, kad re e: «De, još malo!» Kaže: «Umorih se.» Kao kunasija pe'-šes' puta, i to n'aku pesmu prifatno, nekako, eto tako.

Vujnović: A ti kažeš, Avdo, kada dva pjeva a pjevaju, da ni...

Međedović: Kasum, Kasum, n'jesam ja.

Vujnović: Da je on rek'o, da je Kasum kaz'o, da dva pjeva a ne pjevaju jednako pjesmu, onda da nije istinita ta pjesma?

Međedović: A, od... Kasum je reko, demek, dva pjeva a, kad ne pjevaju jednako.

⁷ Ovo je pjesma Me edovi evog repertoara **Ženidba Zaim Ali-bega**, koju je naslovio i **Zulum murtata vezira u Budimu**.

⁸ Radi se o fenomenalnom epu *Smrt Ličkog Mustajbega i Osveta pogibije Ličkog Mustajbega*, u ovom izdanju.

Vujnović: Kad pjevaju jednu pjesmu, da pjevaju razli no?

Međedović: Ja.

Vujnović: Onda da nije, da nije istinita ta pjesma, kaže on, i ne može nikako bit' istorija, govori on.

Međedović: Pa mogu no jednoga da nije ispravna, pošto ja ne umije, ja bolje umije, a jednoga jes'.

Vujnović: A sad koga je, što ti misliš?

Međedović: Od dvojice, Boga mi, pa to se more znat' od, do, do tre ine pesme, koji je bolji. Jedan gusla , koji goj je dobar, on priturit' iz druge pesme u onu ne e. A drugi, koji u ini od onoga razli itu, on ne umije ka' on. On zna od n'akije drugije, pa prituri nekoliko re i. Kod mene je tako.

Vujnović: Ja bi rek'o da on ne voli puno pjevanja, oni Kasum?

Međedović: On, da ne voli?

Vujnović: On bi se smij'o, ja bi rek'o?

Međedović: On, on bi volijo da umije, teke sigurno više ne umije.

Vujnović: Nego ono što zna?

Međedović: Ono što zna.

Vujnović: Ja sam uo da je dosta bogat on?

Međedović: Pa da rekneš, mala živoga ima. Jedno sedamdeset ovaca ima. Desetak govedi ima. Jedno kljuse ima. E, žita nalazi. Ima tri, etiri sina. Ima dva sinovca. To je zadruga jedna. U planini je. Kad ga pogledneš ovamo, bi rekao jedan siromah. Eno, vi eli ste i ona' dan. Ja, prema mome znaku, ja mu ne bi dao za tu zgodno u ništa. A on se fali. Kod ku e mu iš'o n'jesam, jeo n'jesam.⁹ Pri o mi je Iljaz-aga da toliko brava ima. Ne znam.

Vujnović: A pjeva li on po kafanama Da li ga zovu preko Ramazana da pjeva cijeli mjesec dana ov e?

Međedović: Ne, ne.

Vujnović: Ne zovu ga?

Međedović: Ne zovu ga.

Vujnović: A zašto ti misliš to, Avdo?

Međedović: Pa, ja ne znam. Mogu no da... Ovako u ti kazati, Nikola. Taj Kasum, njega, more bit', iz Bijela Polja i ovud ovo ljudi, voli slušat dvades', a sto i dvades' ne voli. I kahvedžije prema tomu nit' ga zovu nit' je dosle dohodijo. Bez kako u Ramazanu desi se pazarnijem danom, u aršiji zadocni se i zano i ne e. Eh, u jednu kahvu: «Deder, Boga ti, Kasume!» I on uzme dvije-tri pesme za sahat, i otale razmini. Ako nije zbog toga. Ili e ne umije, ne dohodi on, ili ne voli ga svijet, kahvedžija ne uzima ni jedan.

⁹ Gotovo svi vrhunski pjeva i neobi no su ponosni i sebeljubivi, te esto ogovaraju druge pjeva e, a s poštovanjem govore samo o pjeva ima ranijih generacija.

Vujnović: A je li on kada živijo od gusala, znaš li ti?

Međedović: Nije.

Vujnović: Nikad?

Međedović: Nemam habera. Pa n'jesam ni ja, pa živim eve nekolike godine.

Vujnović: Jesi li ga ti samo jedanput sluš'o, njega, da on pjeva?

Međedović: Ja sam ga sluš'o tu kod Iljaza Sijari a, te dvije pesme, i handara hi. I ondar posl'je ja, pri ah ti, uzeo protivu toga, te izagnao tu pesmu, ne ostavijo je i od ovu sam ga sluš'o. I znaš što bi ga sluš'o? Za ovu s Bagdata. Sve me svijet probija: «Boga ti, kako ova s Bagdata? Dobra pesma s Bagdata!» Velju: «Ko je peva?» «Kasum i oni Mustafa je pevo.» Peva li Mustafa o' e?

Vujnović: Koji Mustafa?

Međedović: Sa Trhlja.

Vujnović: Skratijo je, ja bi rek'o?

Međedović: E, i ja sam ondar Kasuma pit'o: «Od koga si ti, Kasume, uo ovu pesmu?» Kaže mi: «Od Mustafe. I kako je goj Mustafa ispev'o mene» – oni Kasum – «tako sam je i ja ispev'o. Bolje je ne umijem.» Vidijo sam e nešto, ne, nekako nezgodno peva, i tako.

Parry: Kaže Kasum da je od Mustafe primijo?

Međedović: Kaže, mene je rek'o.

Vujnović: Od koga re e da je primijo on?

Međedović: Od Mustafe.

Vujnović: Kojeja Mustafe?

Međedović: Biguljice, ovoga elebi a.¹⁰

Sado Hadžović

Vujnović: Aha! I ima sada ov e jedna pjesma **2. Kosovska bitka**, što si mi ti kaz'o za nju.

Međedović: Ja.

Vujnović: Od koga si je nau ijo ti?

Međedović: Od Sada Hadžovi a najviše.¹¹

Vujnović: Jesi li od koga još uo nju?

Međedović: ujo sam je, ali mi se najbolje spala Sado kako je peva.

¹⁰ Ovaj dio razgovora ostaje nejasan. Mislim da su Parry i Vujnović znali da je Kasum Rebronja izuzetan pjeva i u enik or Husa, te da je sam Rebronja rekao Parryju da je svoju bagdatsku pjesmu nau io od or Husa. Kako je Parry bio zainteresiran za sve pjeva e koji su u ili od or Husa, on je sigurno žalio što Rebronja više nije došao.

¹¹ Me edovi je neobi no cijenio ovog pjeva a, kao jednog od najboljih koje je uo.

Vujnović: Da, da. Oklen je bijo on?

Međedović: Bijo je iz Vraneša, ispod Graba. Grab se zove, daleko ovdale, ima šes' sahata.

Vujnović: Da, ali s koje strane, u istok ili sjever?

Međedović: Sjeveru.

Vujnović: Sjeveru?

Međedović: Jes'.

Vujnović: e si ga sluš'o, Avdo?

Međedović: Sluš'o sam ga onomo. Idu i pre'o mosta ima jedna kafana. To je zatvorena sad, s donje strane. Ona je pala ovoga doktora Martinovi a, zatvorena je, demek, ne radi. Tu je bila glavna kafana, i tu se pevalo. A sud je bijo tamam prema kafani, s gornje strane, kod one dvije esme onamo.

Vujnović: Jesi li njega esto puta sluš'o da pjeva, Avdo?

Međedović: Pa, nekolika put. e sam ga opazijo po toj pesmi, pos-lje sam tr 'o kod njega.

Vujnović: Je li koliko star bijo, kad si ga ti sluš'o da on pjeva?

Međedović: Mojega doba je tada bijo.

Vujnović: A koliko ima od tada?

Međedović: Ima od tada trides' godina. Ima od tadar eteres' godina.

Vujnović: Oho! Kako je izgled'o on?

Međedović: Brkat ojek, majeno crnomanjas', nakvešenije ve a, tako, obi an, rasta mojega.

Vujnović: A kakvu je im'o robu?

Međedović: Dizluke bijele. To se reknu dizluke dovre, gete.

Vujnović: Ja.

Međedović: Bijele kov e, este, crnogorske, šalvare crne, ovdale dovre, kao što nosu. Nema sad ov e. Crnogorca ekojega moreš vi et' tuna. Jedan miltan ovak'i, fermen skadarski. ulah ovak'i, zamotan jedan traboloz oko njega.

Vujnović: Je li on bijo dobar pjeva , Avdo?

Međedović: Ja ga priznajem da je bijo dobar pesnik, peva , i dobar je bijo.

Vujnović: Je li on živijo upravo sa guslama?

Međedović: Nije živijo sa guslama. Nit' je iš'o, nit' se tadar išlo to da se peva po tijem guslama, maj na begovske konake i na aganske.

Vujnović: A je li on iš'o na begovske konake?

Međedović: Jeste.

Vujnović: Iš'o je?

Međedović: Da je siš'o u aršiju, ako su ga opazili, vazdan su dali po jednog momka da ga uva, da ne ugrabi, da ne ode ku i, no da, da ga ustavu na konaku.

Vujnović: A koji ga je to uv'o?

Međedović: Ku evi Osman-aga i Fehim-beg Kajabegovi . Efendum, tuna Dervovi im'o je. Imali su Dervovi i, Hadži Hamdija, Hadži Halil, Hadži Ibro, Hadži... To je svak zavalu za Sada inijo. Dobar je pesma bijo.

Vujnović: A bi li mu platili štogod, kad bi ost'o?

Međedović: Bi, dar mu dali, ali isk'o ne bi. Kad se sastavi, tu su padali ejreci, međedije, u odaji, u sobi.

Vujnović: Aha.

Međedović: Kako ne bi!

Vujnović: Dobro su ga slušali onda?

Međedović: A!

Vujnović: E, znak je da je dobar pjeva bijo?

Međedović: Dobar je peva , i, i ja ga priznajem da je dobar.

Vujnović: Je li on bijo težak? Šta je on bijo?

Međedović: Težak, težak, ali im'o je zadrugu, im'o je sinovce, im'o je bra u. Radijo nije, slabo. Tako je moguhan ojek bijo, a težak se naziv'o.

Vujnović: Je li pjevo pjesme dulje ili kra e, Avdo?

Međedović: Što je moglo biti najdulje hi je pevo pesme, i kitijo hi je dobro.

Vujnović: Dobro je kitijo?

Međedović: Jes'.

Avdaga Šahović

Vujnović: Jesi li koga boljeg od njega pjeva a uo?

Međedović: Pa odista, Avdagu Šahovi a sam sluš'o, i to malo, jednu ili dvije pesme. Jednu n'jesam ni študir'o, a jednu sam nau ijo. Avdaga je malo pokrupnije pev'o, a ova' istiha, a bolje je rastuma iv'o je, i još n'jesam, n'jesam prijatnije za mene sluš'o od Sada ni jednoga.

Vujnović: Oklen je bijo on rodom?

Međedović: Sado?

Vujnović: Ja.

Međedović: Isto otolen ro en, on je Kolašinac, Hasanbegovi , Hodži , Hadžovi . To je sve od tri brata. To su sve iz Kolašina.

Vujnović: A kako vi to kažete, otalen je ro en, a Kolašinac? Kako to, bogati? Ako je ovdalen, onda je Bjelopoljac.

Međedović: A mi nismo. Mi smo zvali ovo ovdale, od ri... od Lima, ovamo sve Kolašin.

Vujnović: Ahaha.

Međedović: Ja. I sad zovemo, a tamo što se ova' prifatijo, to je gornji Kolašin.

Vujnović: A od kojega je Kolašina bijo oni, donji ili gornji Kolašin?

Međedović: Pa ja ne znam. Stari, ako mu je ozgo dopratijo, on je ro en tu.

Hamid Nišić Ferizović

Vujnović: I, 3. Sultan Bajazit, kad je isk'o onu kćer Jug Bogdana?

Međedović: Tu sam pesmu sluš'o od Hamida Niši a Ferizovi a, od ovoga Hajrova brata.¹²

Vujnović: Aha! Oklen je bijo on?

Međedović: On je iz Niši a, hasli, pa kad je Niši prifa en, posuk'o se po sv'jetu muhadžer i o' e je bijo kod mene u Obrov. Eno mu ku e i sad. Prodata je i njegova i Hajrova.

Vujnović: Ja.

Međedović: Tu sam ga sluš'o.

Vujnović: Jesi li ga esto puta sluš'o?

Međedović: Jesam. Dohodijo mi je kod oca i pev'o je puno puta.

Vujnović: Je li dobar pjeva bijo?

Međedović: Dobar je peva bijo.

Vujnović: Koliko bijaše star kad ga ti sluš'o si, Avdo?

Međedović: Boga mi je im'o oko še'set do i pet godina.

Vujnović: A ti?

Međedović: A ja od, od petn'es tamo, ili petn'es ili šesn'es, ele tudije, mali. Ali po eo sam bijo pevat'.

Vujnović: Je li dobro pjev'o?

Međedović: Dobro je pev'o.

Vujnović: Kako je živijo onda taj Kolašinac, e Niši ?

Međedović: Niši ? Boga mi, kao muhadžer. Vrijedni su ljudi bili. Ove rude od kamena su kopa i bili. Tri brata: Hadžo i Hajro i Hamid. Bili su u zadruzi. Boravili se o nadnici. Muhadžeri kao muhadžeri, pošteno, lijepo prohodili. Željeli izjes' i popit' n'jesu ništa. A ja hesabim, n'jesu bili, demek, da imaju i rada i mogu anstva, kao mi svi.

Vujnović: A e je najviše pjevo taj Nikši anin?

Međedović: e goj hoj. Bilo to kod aga, bilo to kod begova, bilo to kod glavnije Srba, i u ove, balkanskog, balkanskog rata posl'je, pošto je kralj Nikola oduzeo. I bili smo tebeja njegova, pev'o je. I tu sam ga sluš'o,

¹² Bra a Ferizovi i bili su glasoviti nikši ki pjeva i. Hajro Ferizovi bio je najstariji Parryjev pjeva , koji je 1935. godine imao oko sto godina. Na jednom mjestu Vujnovi bilježi da mu je bilo ak sto i osam godina. O tradiciji epske tvorbe u Nikši u izvrsno piše Sait Š. Šaboti : *Bošnjačka epika nikšićkog kraja* (Almanah br. 31-32, Podgorica, 2005).

kod crkve. Bidi po jedan sabor. I tu iza, iza parka opštinskoga, i po kafanama. I e su ga vi eli, prizvali su ga. I dobar je gusla bijo.

Vujnović: A pjev'o je za begove, veliš?

Međedović: Jes', kako ne!

Vujnović: Oni su ga zvali, tako da im do e doma?

Međedović: Zvali, zvali.

Vujnović: A je li pjev'o on u hanovima?

Međedović: U hanovima, jes', ali pare, za pare je li pev'o, ne znam. Nadesi se tako, i ljudi: «Dajte te gusli Hamidu!»

Vujnović: Pa bi li došli begovi u han, kad bi on pjevo u hanu?

Međedović: Pa u hanovima su oni i se eli. Oni n'jesu poslovali, ovudije begovi. Ovudije lako bilo radit', niko ti se... A eto ti, mož' poznat'. O' e ima jednije ljudi, ima dva kmeta. Jednoga je pred ku u do dotle, i sad mu se oduzeo pred vrata, te mu ga gleda kmet. A on, ono svoje majeno svojine ovamo. I sad ost'o bez ni ega, te savijo ruke. Zato su oni propali, e su ti bili. Žita je nahodijo, majeno mu otud nešto do i. Dvije-tri krave podaj nekome pod prut, dva-tri vola nekome na izor. Otolle se duvanijo i kahvijo. Po malo, ako je dobavijo mesa. Smoka im'o svojega i žita svoga. Eto tako. Bez brige je bilo u tom vremenu 'vudije, nije imalo tereta, ne. Veliki porez nijo bijo od cara. Za rad se mlogo trudilo nije. Eto tako.

Vujnović: Kažeš ti: «I glavni Srbi.» Koji su to bili glavni Srbi?

Međedović: Pošto je Balkan uljeg'o, Crna Gora. Kao Doži Mile, kao takije, Medenica, kao otud od Crne Gore, Vojsiji a, koga u ti kazat, Vasojevi a.

Vujnović: A zašto su oni došli da slušaju, kad su to turske pjesme?

Međedović: Oni su o' e bili. Nije on turske pesme njima pev'o. Pev'o je on Derviš-pašu, kad je udar'o na Niši . Pev'o je crnogorske ete, kad su udarale s Niši ima, pev'o je niši ske ete, kad su udarale na Crnogorce, ove tak'e «krnovske»,¹³ i te, kod njih. A tamo kad smo bili, demek, turskoga vremena, ja kad sam najviše po hanovima (bio), on je pev'o ove. Kao ovu Pajazitovu, kao bosanske neke pesme, kao onoga od Hrvata Pavla.¹⁴ Jednom sam ga uo s polovine, što ga pevaše

¹³ Husein Baši ponovo je objavio najbolju verziju glasovite *Krnovke* (pjeva Mujo Džubur, zabilježio Stevan Deli). Parry je bio vrlo zainteresiran za Krnovke, te je snimio niz verzija, a sa uvane su i dvije varijante u zbirci Koste Hormanna. Sam Me edovi u jednom od razgovora tvrdi da je neobi no želio uti nekog doista dobrog pjeva a da i sam nau i Krnovku. Prema kazivanjima starog Parryjevog pjeva a Hajra Ferizovi a, prvu verziju Krnovke ispjevao je slavni pjeva -junak Ahmed Bauk.

¹⁴ Radi se o glasovitoj pjesmi o Golju serhatliji i Pavlu od Hrvata. Najbolju verziju objavio je Ljubiša Rajkovi -Koželjac, a snimio ju je od izvrsnog pjeva a

Še o (Koli , op. Z), ali Še o ne umijaše ka' on.¹⁵ Ali, n'jesam ja c'jelu od njega uo.

Vujnović: A je li on živijo tako, što bi dobijo sa guslama?

Međedović: Jok, brate! Nije o tome, demek, dar mu pad'o nije njemu, maj ako, ako je ne e u kafanu, te «Ne mogu, ne mogu!», te su mu rekli: «Boga ti, ela molim te!» Pa izvadilo nekoliko ljudi po tri groša, te mu dalo. Nije, o tome nije živijo, im'o je svoj rad, tako, s ovom bra om radi.

Vujnović: Je li pjev'o pjesme dulje ili kra e?

Međedović: Pa moglo je biti bolje da okiti, demek. Bolje je kitijo Sado. I on, a im'o je glas fin, i jasno, ono što je govorijo, jasno mu se razum'jevalo.

Pjesme iz pjesmarica

Vujnović: Aha! I onu pjesmu **4. Boj na Temišvaru**, od koga si uo onu pjesmu?

Međedović: Iz pesmarice.

Vujnović: Kako to «iz pjesmarice», kad ne znaš itat' ni pisat'?

Međedović: Boga mi, jedan mi je o' eka, ne znam ni ko, jedno mom e, kolovano je etiri razreda, tu e biti, u toj mahali, ini mi se, neko Šorovo dijete. Imaše tu pesmaricu. Nekolika put mi je italo i meni se spala, te sam je nau ijo.¹⁶

Vujnović: Je li ti on esto puta it'o tu pjesmaricu?

Međedović: Jes' nekoliko puta.

Vujnović: A jesi li prije uo da se pjeva ta pjesma egoda?

Međedović: uo jesam, e mi pri aju ljudi tu pesmu. A mene, da sam je od koga nau ijo, n'jesam, nije me zapalo.

Vujnović: Kako ti je bilo lakše, ili tako od pjesmarice ili od gusala, da primiš?

Međedović: Znam li no da je bila latinica pesmarica, no beše miješano irilica, te malo na kra e. A da je bila latinica, mogla je biti dobra. A volijo bi da sam je od dobra gusla a uo.

Vujnović: Kako to da je bila «latinicom», da bi bila dobra? Kako to?

Bajrama Redžepovi a iz Rožaja. Harvardska zbirka posjeduje više verzija ove pjesme, a pjevao ju je i Murat-aga Kurtagi .

¹⁵ Še o Koli bio je poznati ramazanski guslar, ije je pjesme snimao Milman Parry.

¹⁶ Kad Me edovi kaže da mu je ovaj ili neki drugi dje ak itao «nekoliko» puta pjesmu, on doista ho e re i «u nekoliko navrata». Nema sumnje da je svaku pjesmu iz pjesmarice u cjelini uo samo jednom a ne više puta, ali su mu ih djeca itala polako, u nastavcima.

Međedović: Tako, meni latinice, e mi je koji kaz'o... Evo, ova «Boj na Os'jeku»

Vujnović: Ja.

Međedović: Na Šestokrilovi a. Ja sam jednu noj pev'o tu pesmu, i uo sam je iz pesmarice, pa sam je naučio. Nekoliko put sam je pit'o, i tu jedno dijete. Onda posl'je ja sam pev'o u jednoj kafani, a jedan narednik je bijo, ja ga n'jesam ni vidijo, iz Lauža u toj kafani. I kalabaluk je bijo svijeta, puno, velikog, a kafana t'jesna. Ovako je bilo. Kad sam ostavijo tu pesmu, došao mi je taj i banka. Dao mi kahvedžija. I ja sam rek'o: «Otkuda ovo?» Kaže: «Taj asti te taj narednik, ona' odunud.» A on beše više odžaka. «I ovu banku da kupiš duhana.» Velju: «Fala mu!» On me pozv'o odunud. Kaže: «Stari, jesi li – to je bilo pretprošle godine, mislim – stari, jesi li pismen?» «Nisam!» «Ni pratiš novine?» «Ne.» Kaže: «Pravo ti ga. Tu si pesmu... Evo ja sam iz Lauža, a evo pesmarice. Kod mene n'jesi pogr'ješijo ništa!» I u tome on, ona beše latinicom napisata, uvi eli smo.

Vujnović: Ali latinicom je pisano u pjesmarici?

Međedović: Latinicom, što su Švabe, demek, otud i otud što su prodate, otud su. A latinicom crnogorske štampe, tamo se u injele. One majeno ukraju pesme, ili je preobratno kažuju. A što je latinicom pisato u neke pesme, što sam hi naučio od gusla a, pa ljudi izgadili, iz pesmarice hi ušli, nagonu k onijem mojijem, da n'jesu sakrili neke ta ke što se nalazu. Napad od turaka na njih ili njih na turke. N'jesu u injele sve vrednije jedno od jednije svakog puta. A ovo ve, ove njihne, vidijo sam e sve vredniju jednu stranku gradu.

Vujnović: A onu pjesmu kad **5. Hajdar Alajbeg vodi svatove u Stambol**, od koga si nju naučio?

Međedović: Iz pesmarice. Jedno beg e mi je pitalo. I ono što ti priča, i ono mu je brat.

Vujnović: Aha! Dobro. Koliko si puta nju sluš'o?

Međedović: Ništa više bez jednom.

Vujnović: Samo jedanput?

Međedović: Samo jedanput.

Vujnović: Je li dobra ta pjesma, Avdo?

Međedović: Sasvijem je lijepa.

Vujnović: Je li velika?

Međedović: Mislim hiljadu, od hiljade stihova tamo.

Vujnović: Je li lijepo oki ena?

Međedović: Fino je oki ena. Dobro je oki ena, dobra je pesma.

Vujnović: Ima li neki Arapin u toj pjesmi?

Međedović: Ima, Idriz.

Vujnović: Idriz Arapin?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Kad je do ek'o svatove?

Međedović: Jeste.

Vujnović: Pa ko ga je posjek'o?

Međedović: er elez. Posek'o nije, no mu o up'o, odsek'o uši, i poveo ga živa tamo pred cara.

Vujnović: Ahaha. A onu pjesmu **6. Đerđelez Alija i Vuk Jajčanin**, od koga si nju uo?

Međedović: Iz pesmarice.

Vujnović: I nju?

Međedović: Ja.

Vujnović: A ko ti je nju it'o?

Međedović: Jedno mom e, preko skorije godina. Boga mi, od ove omladine ne poznajem tako. Jedno s drugome, ima pesmaricu i prodavali su tako jedno drugijem. «Haj, e po itaj mi, po itaj mi, po itaj mi!»

Vujnović: To je sigurno neka pjesmarica o er elez Aliji?

Međedović: Jes', jes', Vuk Jaj anin i er elez.

Vujnović: Da.

Međedović: A ta je glavna pesma.

Vujnović: A **7. Đerđelez Alija i Sibinjanin Janko**?

Međedović: I tu iz pesmarice. I to mi je Šorovo d'jete iz jedne pesmarice. I n'jesam je više vidijo ni od pesma a, ni... Ono beše kupilo za petn'es dinara «Bolovanje er elezovo» i tu. Obadvije behu u toj jednoj.

Vujnović: Da. A je li duga ka ta pjesma?

Međedović: Sibinjanin Janko d'jeli mejdan i er elez?

Vujnović: Ja.

Međedović: Pa prili no. A ne mlogo, okolo hiljade stihova moje pesme, a drugoga, drugoga ne.

Vujnović: A ono **8. Bolovanje Đerđelez Alije**? Je li ta duga?

Međedović: Još kra a.

Vujnović: Je li to iz pesmarice?

Međedović: Jeste isto, isto jedno.

Vujnović: A kada ti uješ, recimo, jednu pjesmu, okitiš li ti malo više nju?

Međedović: Imam adet, kad vidim primer e je kitijo i on lijepo, i ja majeno još više,

Vujnović: Aha. e bi on stijo, veliš?¹⁷

Međedović: Da.

¹⁷ Smisao Vujnovi evog pitanja: i drugi bi pjeva okitio pjesmu poput Avda, kad bi znao tako kititi pjesmu. U ovo vjeruju i Vujnovi i Parry, ali nisu u pravu.

Vujnović: A 9. Boj na Osijeku?

Međedović: Iz pesmarice.

Vujnović: I to iz pjesmarice?

Međedović: Jes'.

Vujnović: A ko ti je tu it'o?

Međedović: Tu mi je it'o jedan Kori anin, Lazovi , kod Iljazove ku e.

Vujnović: Je li esto ti je it'o, Avdo?

Međedović: Ne esto. Dvapat sam se desijo, i to u dva dana. Doš'o kao kod komšije, a ja tu se desijo. I jednom se naminu, te pro oše nekud, pa se opet na konak navrnu. I ja, mila mi bi, reko': «Boga ti, mi iš ita' tu!» Dvapat sam je uo.

Vujnović: Je li velika pjesma?

Međedović: Boga mi, jes'. I dobra je pesma.

Vujnović: Dobra je, biva?

Međedović: Jes' vala, brate...

Vujnović: Ima li neki Ljubovi u toj pjesmi?

Međedović: Ima, Ahmet-beg.

Vujnović: Ahmet-beg?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Je li poginuo?

Međedović: Jeste.

Vujnović: A e je poginuo?

Međedović: Gore pod tromu. Hajvaz ga. Ubi on Hajvaza, i on njega, eneralja, oba jedan kraj drugoga.

Osman «Orle» Kaljić

Vujnović: A ona pjesma, kad je 10. Osmanbega Šestokrilovića šćer zastavijo bijo Sava đeneral, od koga si nju uo?

Međedović: Od Orla Kali a.

Vujnović: Oklen je bijo taj Oro Kalji ?

Međedović: Iz Vraneša. Kolašin, što se ti e Vraneš, pa Lijeska selo.

Vujnović: Je li gornji ili donji Kolašin?

Međedović: Donji, donji, Vraneš.

Vujnović: Aha! A e si ga sluš'o, Avdo, kad je on toliko daleko bijo?

Međedović: On je dohodijo, i on tako, i za njim su se vukli. Dobar je gusla bijo, samo je malo šika ija bijo. U najvišem lezetu i u ljubavi, kad je bilo po ovako kod njega, on je one gusli idnuo, i otole na vrata ka' džin izbeži. Više ga i ne vi i.

Vujnović: A zašto tako?

Međedović: 'Nako.

Vujnović: Im'o žicu?

Međedović: Pa da. A dobar je gusla bijo.

Vujnović: Dobar?

Međedović: I dobar i na o i vi en.¹⁸

Vujnović: Jesi li ga esto puta sluš'o da pjeva?

Međedović: Jesam vala, br'te.

Vujnović: Jesi li nau ijo dosta pjesama od njega?

Međedović: Boga mi, pa n'jesam hi sve s kraja uzeo. A tu jesam. U glavnome, tu jesam, i dobra je pesma.

Vujnović: Koliko je bijo star, kad si ga sluš'o ti?

Međedović: Mlad momak. Godina, na zdravlje gospodinu (Parryju, op. Z), kolik' i on.

Vujnović: A ti, koliko si bijo star?

Međedović: Boga mi, n'jesmo mi u godina razdvojeni mlogo. Nije on od mene bijo mlogo stari', oko deset-dvan'es godina.

Vujnović: Je li to davno bilo, Avdo?

Međedović: Jes' podavno, davno. Još turskog vremena, kaki ne. Još prije no sam ja u regrute otiš'o, hehe!

Vujnović: Prije, a?

Međedović: Prije.

Vujnović: Je li to bilo u kafani e si ga ti sluš'o?

Međedović: U kafani ovoj velikoj, ovamo idu i, pa gornje stran'. Ne radi niko u njoj, onoj najvišoj s donje stran', što je visoka. To je bila glavna kafana, Ku evi a Osmanage.

Vujnović: Kako je izgled'o on?

Međedović: Orle?

Vujnović: Da.

Međedović: Silan momak izgled'o. Plavušas', nije crnomanjas', a brkovi tako, i ehre, ljubavne ehre im'o, obraza, lica, oblika. Raznešen ojek, visok, tanak, dobar.

Vujnović: A kako se nosijo?

Međedović: Ka' isto Sado Hadžovi , samo malo pobolje, lijep je bijo.

Vujnović: Isto crnogorsku nošnjju?

Međedović: Jes', sve crnogorsku nošnjju. Cijeli Kolašin je nosijo to, do Balkana crnogorsku nošnjju. I u varoši je ovoj ulazila.

Vujnović: Je li on živijo kao pjeva , da je išao sa guslima?

Međedović: Ne, ne, ne, ne, ne. Jok, on je Fejzage Kalji a sin, nije to on podnosijo.

¹⁸ Orle Kali bio je ne samo glasovit kao gusla , nego i kao jedan od posljednjih junaka o kojima su se pjevale pjesme (što navodi Zaim Azemovi).

Vujnović: Pa kako to more bit' Orle Kalji - musliman? Kako to more bit'?

Međedović: E, tako. To je u njih se moglo na i raznih imena mlogo: Tuaf, Šoro, Orle, Rogo, Hrnjo, Menjo. Kako goj hoj, u Kolašinaca ti je to bilo. Tri- etiri su brata bila, pa on posl'je, znaš, ono, ili otac ili majka: «Ene ga, Orle, Orle», ka' or'o leti, «Orle, Orle!» Tako ostalo. A Osman mu ime.

Vujnović: Aha, to je od Osmana?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Tako? A onda njemu je bilo ime Osman?

Međedović: Jes'

Vujnović: I onda posl'je bijo njegov pri-imenak Orle?

Međedović: Orle. Orle. Izme u svakoga obi no, a...

Vujnović: To je bilo od tepanja, ja mislim?

Međedović: Da.

Vujnović: Je li on pjev'o za begove kada?

Međedović: Begovima?

Vujnović: Da.

Međedović: Pa, jes'. e su glavni ljudi, Orle je tu pev'o.

Vujnović: Kako to: « e su glavni ljudi»?

Međedović: Begovi, age. Tu je, on je bijo agin sin glavni, to su oni junaci držali sebe. Nije on svakoga gled'o, da svakome zapeva, nit' mu je svak smijo re ': «Zapevaj ti!»

Vujnović: Jesu li ga oni zvali da do e u nji' kod ku e?

Međedović: A da! Amiraga, Osmanagin sin. To mu je bijo pobratim i ahabab najviši, toga Begana brat,¹⁹ Smajil-aga. Drž'o se i on tak'ije glavnije: Niši a, kao Dervovi a, Kajabegovi a. O' e je Hamzibeg Kajabegovi im'o po, hee! Koji je napon Hamzibeg, pa s Orlom zajedno, pa u mehane, pa u kafane, pa konje pr'o aršije, pa puške pr'o aršije, pa to je sila!

Vujnović: Bi li mu platili, kad je tako pjev'o?

Međedović: Jok, brate! To mu ne bi smijo ko pomenut'.

Vujnović: Zašto?

Međedović: Ne daje se u nisko.

Vujnović: Aha! Drži se visoko?

Međedović: Da. Visok je i bijo, nije fajda.

Vujnović: A dobar je pjeva bijo?

Međedović: Dobar je peva bijo.

Vujnović: Kako jedan to tako, aga ili beg, može da bude dobar pjeva ? Kako to more bit'?

¹⁹ Mislim da se ovaj iskaz odnosi na Begana Ljucu, koji je pomagao Parryju i družio se s njim.

Međedović: E, pa e, on je aga ovak'i. Otac mu je aga, i njega su zvali, i kmetove su imali. I, Boga mi, hol' da ti kažem nešto? On, oni su prošli. Što je Kali a, oni su otišli svi u Aziju. Što je ostalo, otišlo u Aziju. Sad hi nema. A što se ti e tudije, od Kolašina gornjega, pa toga Zatarja tamo, pa i kralj i knjaz bidu i, pa i od knjaza, pa cijela Crna Gora i zebila je od njih i priznavala hi je.

Vujnović: Kalji e, je li?

Međedović: Sve, Boža vera. Ne treba ništa to pri at'. Eto, tamo se ljudi kažu pored Tare i pored granice, a toga Orla i Fejzagu: «A, Vejzaga, Vejzaga, A Vejzaga, ilah Vejzaga.» Ništa nema tu, dobri su ljudi bili, oglašeni junaci, i nema šta.

Vujnović: Je li on pjev'o duga ke pjesme?

Međedović: E ova je pjesma, Šestokrilovi eva š er zabranjena, turila glavu na sapi ovoj hadži-Smajilovoj (odnosi se na pjesmu *Ženidba Smailagić Meha*, op. Z .).

Vujnović: Kako to: «turila glavu na sapi»?

Međedović: Primakla se.

Vujnović: Aha!

Međedović: Ka' ono kad pri e konj za konjom.

Vujnović: A je li on pjev'o kra ije pjesama?

Međedović: Mogu no da jes'. Eto, ja ti pri ah. Nahodijo sam ga nekad s polovine, nekad sprva, pa hi baci ka' avo, izidi i otidi. Ele, ja tu sam nau ijo od njega.

Vujnović: Kako to more bit', kad je on tako bac'o gusli, da je ovako pjev'o odušak tu pjesmu, da ga ti uješ?

Međedović: Nije odušak, no tako mu do i. On ne bi vazda to.

Vujnović: Aha! Veliš ti da je bijo isto kao i ti godina, tako nešto?

Međedović: Ne, ne, desetak godina razlika, deferencija, tako je bila njegova od mene; desetak poja e, stari' od mene.

Vujnović: Pa nije to bilo puno staro, Avdo.

Međedović: A ja sam pesme od petn'es po eo u it', a njemu more bit' da je imalo dvajes' i pet. I to je, ja u dvajes' i pet sam najbolji vakat im'o, po pet sahata sam mog'o da ne ostavim pesmu.

Vujnović: Pa kako ti n'jesi mog'o da nau iš od onije kod koga je u ijo on?

Međedović: On je im'o oca pesma a dobra.

Vujnović: Aha!

Međedović: A ja s ocem n'jesam se nikad ni vidijo njegovijem. Eto e je bilo.

Hasan Nišić Ferizović

Vujnović: Da, da. Pjesma: **11. Pogibija bega Ličkoga**, od koga si nju uo?

Međedović: Sigurno od Hasana Niši a (Ferizovi a, op. Z).

Vujnović: Oklen je bijo taj Hasan?

Međedović: Iz Niši a razuren, a o' e bijo muhadžer.

Vujnović: Doseljenik bijo?

Međedović: Doseljenik.

Vujnović: A e si ga sluš'o da pjeva?

Međedović: U han, za upriju tamo, e ta' 'otel. Najviše tu je pev'o. Tu su ti se Niši i zbirali. Tu je bijo han glavni, i svi su Niši i tuna dohodili na sohbet, a i Belopoljci pri mešavini.

Vujnović: Beli je pjev'o za Ramazan tako?

Međedović: Pa jes'- Jes', jes', i uz Ramazan pev'o takijem ljudima iskupljenijem.

Vujnović: Je li stalno u Ramazanu, ka' što si, na primjer, ti bijo u hanu tu?

Međedović: Stalno? Nije.

Vujnović: Da, za cijeli Ramazan?

Međedović: Nije, nije.

Vujnović: Nije bijo?

Međedović: Nije, nekije no i.

Vujnović: Jesi li ga esto puta sluš'o da pjeva?

Međedović: Pa, nekolika put.

Vujnović: Koliko si puta uo ovu pjesmu što od njega sad si pis'o ov e?

Međedović: Izgleda, dva-tri put da sam je uo. Nije on umijo, Nikola, mlogo pesama.

Vujnović: Da.

Međedović: Od deset ne znam na dvan'es je li isko ijo.

Vujnović: Toliko je znao?

Međedović: Ne. I to bosanskije ni toliko, malo crnogorskije, o Babi u Jašaru i tako. Pri ali su mi ga da je dobar gusla , a n'jesam tak'e te...

Vujnović: Pa kako to da je on pjevo toliko puta sve istu pjesmu?

Međedović: Pa jednako, pa jednako. Eto, ja umijem pedeset-še'set pesama. Mogu o, demek, ovoga Ramazana pevam jedne u toj kahvi, a druge, ove druge što ostani, ovoga drugoga. I niko se o' tije mojije pesama nije osumorijo, tako su him mile, pa jednako što pevam jedne.

Vujnović: Je li bijo stari pjeva ?

Međedović: Jes'. Im'o je, kad sam ja te pesme nau ijo, im'o je še'set godina.

Vujnović: A ti?

Međedović: A ja, Boga mi, okolo, mom urak veliki, oko dvajes' godina sam im'o.

Vujnović: Ja. Kako je izgled'o taj stari?

Međedović: Isto nošnju ka' 'vo što ti kaza, finu. Džamadan tako, od bojazeke rukavi. Oko glave tako jedan trabolos. Šalvare i dokoljene crnogorske.

Vujnović: Kako je živijo on? Je li bijo on ko težak? Šta je on bijo?

Međedović: Nije. Ono e on im'o ku e malo u varoši, mahom pod iriju, a borijo se s ovijem duhanom, te ga o' e kupi, a u Plevlja, u Taslidžu je tamo bijo zabranjen. Te tamo kriju i nosi po Bobovoj i tamo ovo, što pevaše ova', i tamo po Kamenjoj Gori, po Bren anima. Nosi ga kriju i, te prodaji tamo te ponešto zaradi. I prohodijo je dobro.

Vujnović: Ja. Je li on pjev'o za begove ikada?

Međedović: Kad bi došli tamo. A da ga povu u tamo, na odaje da je iziš'o – nije.

Vujnović: Nije?

Međedović: Nije.

Vujnović: A je li onako po hanovima egod da pjev'o?

Međedović: Eto tu, e su Niši i, mahom su u ta' han, a na drugo mesto slabo.

Vujnović: Pa bi li mu dali nešto, kad bi pjev'o ovako?

Međedović: Pa, n'jesam vidijo.

Vujnović: Ništa baš?

Međedović: N'jesam.

Vujnović: Pa, bi li bar kafu ga astili?

Međedović: O! Kafe, za to nije pitanje. I kahve i duhana, to su kutije bile na meru. Nije sad tri dinara, no dva groša oka. Od sto para našega duhana, pa do tri groša lijepoga, a dvan'es groša skopljanski duhan «Vardar».

Vujnović: I veliš da se on nije hranijo od gusala nikada?

Međedović: Nije, brate. Ja vidijo n'jesam. Sad, jesu li mu tamo pomo davali Niši i, gra ani njegovu, bijo je «naš ojek», tako, ja ne znam. Ja da sam vidijo da su mu davali, ja n'jesam vidijo.

Vujnović: Je li bijo bolji ili srednji pjeva onako, ili loši, kako ti to cijeniš?

Međedović: Kod mene dobar.

Vujnović: Dobar pjeva je bijo?

Međedović: Dobar.

Vujnović: Je li dobro okitijo pjesmu?²⁰

Međedović: Moglo bi bit' i bolje.

Vujnović: I bolje?

Međedović: I bolje.

Vujnović: Pa onda kako je to dobar pjeva , ti veliš?

Međedović: E! isto je kaziv'o i navodijo je, a ono što nije mog'o iskitit', to mu se nije re '. Samo, pesma mu je išla bridom i istom jednom pravom, da ne bi mog'o, ne bi mog'o re i da je vala ovo malo lažavo.

Vujnović: Da.

Međedović: I kod mene je ta' gusla dobar.

Vujnović: Onda, samo je on pjevo istinu?

Međedović: Prema prilici. A ja u ta' rat n'jesam uljeg'o ni u jedan doslen.

Vujnović: Kako n'jesi, kad si bijo ranjen?

Međedović: Ovo je balkansko, to je ništa.

Vujnović: A kad je **12. Serdar Mujo osvetijo bega Ličkoga**, od koga si uo onu pjesmu?

Međedović: Isto od njega.

Vujnović: Isto od njega? A e si nju sluš'o?

Međedović: E! Tamam tu u hanu.²¹

Vujnović: Jesi li nju esto puta sluš'o?

Međedović: Dva-tri put, etiri more biti.

Vujnović: Bome je duga ona pjesma?

Međedović: Duga?

Vujnović: Ja.

Međedović: Boga mi, jes' duga ka.

Vujnović: A **13. Dolazak vezira u Travnik**?

Međedović: Od Hasana isto.

Vujnović: Isto od Hasana?

Međedović: Jesam.

Vujnović: Je li on pjev'o isto ka' i ti, ili nešto si, ti si malo više dao u tu pjesmu?

²⁰ Parryjevo poimanje «ki enja» i velike duljine pjesme kao temeljnih osobina dobre epske pjesme nije pravilno. Postoje izuzetni epski pjeva i, poput Hašira orovi a, Bejta Smaki a ili Murat-age Kurtagi a, koji nikad ne dulje svoje pjesme, niti pretjerano koriste ukrasne teme.

²¹ Premda je Me edovi naveo u popisu svojih pjesama da se radi o dvije pjesme, pjeva i su obi no pjevali *Pogibiju i osvetu smrti Ličkog Mustajbega* kao jednu pjesmu. Tako je ovu pjesmu za Parryja ispjevao i stogodišnji brat Hasana Fezirovi a, Hajro Niši Ferizovi .

Međedović: Malo sam ja poviše okitijo, kaz'o sam ti malo prije. Što n'jesu bili sposobni da više okitu i navišu ljude, da su bolji konji njihni, i, može bit' da mu je bilo mu no, nije mu zapalo bilo. Ovi ljudi, to mu sve stoji.²²

Vujnović: Ali, recimo, on e, je li on pjev'o isto ka' i ti, kad su došli Derviš i Tale tamo kod cara, kod... ne, kod cara nego kod...

Međedović: Kod uprili a da nije, ili ovamo kod kojega velikoga, ho emo re '...

Vujnović: ekaj, dok se smislim. Kad je doš'o beg na iskup, stari, e su se oni iskupljali, kod Li anina.

Međedović: Dobro.

Vujnović: Pa kad je na njemu ono bilo loše od'jelo, na Dervišu.

Međedović: Ja.

Vujnović: Pa za oni razgovor, je li on pjev'o isto onako?

Međedović: Jeste.

Vujnović: Nijesi nešto malo više on e ukrc'o ti?

Međedović: N'jesam mu tuna ništa ukrc'o više. Ja ništa ukrcat' ni ije više n'jesam, bez okitit' ojeaka, koji bijo da bijo, malo i njegova konja. Kad ga je on kaz'o jednu silu, mu ijo sam se ja da ga propenjem još poviše malo.

Vujnović: A je li on spominj'o Radovana?

Međedović: Jes', jes'.

Vujnović: Isto kao i ti?

Međedović: Jes', brate.

Vujnović: A ja sam uo da je on pjev'o pjesmu, i da je rek'o da je dao uprili u jednu evojkju?

Međedović: Ako bide, ja bi smijo nos položit', u mom prisustvu. A tamo, ako je prigra iv'o drugome, to je drugo.²³

Vujnović: Zašto baš nos, Avdo?

Međedović: Vala, ne drugu okladu, no nos.

Vujnović: E daj mi da jedan cigar zamotam kod tebe.

Međedović: Izvol'te.

Vujnović: I kaži mi sad za onu pjesmu, kad je Luka Pavi evi izbavijo onu ecu. ija su ono bila eca? (**14. Osman-beg Delibegović i Pavićević Luka**, op. Z).

Međedović: Delibegovi a Osman-bega.

Vujnović: Iz Kajsara ih je izbavlj'o, ini mi se?

²² Smisao: Hasan Ferizovi ispri ao je u svojoj pjesmi doga aje istinito, te opisao juna ka djela kako treba.

²³ Smisao: kad sam ja slušao njegovu pjesmu, on to nije ispjevao. A mogu e je da je u nekoj drugoj prilici Hasan taj motiv naveo u svojoj pjesmi.

Međedović: Jes', iz Kajsara.

Vujnović: Od koga si nju uo?

Međedović: Da ne e bit od oca moga? Vid' der, Boga mi u ti tu preturit'. I od, od or Husejina je pevata, a ini mi se od oca moga.

Vujnović: Da, od tvoga oca si je uo.

Međedović: Ja.

Vujnović: More li se tako ta no, na primjer da se sjeti od koga si je uo, kad si je davno uo, je li, pa da baš ne znaš?

Međedović: More, brate, Boga mi. Pa i tebe, koji si mlad, i gospodina profesora, a kamo li mene.

Pao, moma, mozak po grkljanu, pa mogu baš onomad ti je kazat', a danas da se mislim ak do ujutru. More mi se skinut' s pameti, od koga baš. Pesama puno, a da him kraj kraju ostanuo, demek. Kad bi mi ostavijo ti na mišljenje: «Vi i, pa se misli!», palo bi mi na um, otkale i kud, i e sam je nau ijo. Boga mi je, Nikola, popalo po mene mlogo hala! Ja se udim kako prema ovakijem licima umijem ikako.

Vujnović: E! Dobro ti govoriš.

Međedović: E! Je li ovako, dušo moja? Sad bi vas molijo u pitanje, ako bi koju kaz'o, demek, od tije ljudi sam uo sigurno, i dalje vi prip'o n'jesam. Od Reša Alihadži a, do oca moga, do te dvije-tri pesmarice, do Orla Kalji a, do Islama Radoglavca, do Neka (Nezira, op. Z) Kalji a, do Avdage Šahovi a. Dalje n'jesam. A od tije, demek, od jednoga ut', a s jednoga turit' na drugoga, to me morete oprostit'.

Vujnović: A bi li moglo bit' ovako, Avdo? Da si ti jednu pjesmu, na primjer, uo od više njih?

Međedović: Peva a?

Vujnović: Da. Da si je sluš'o, a da si je primijo samo, recimo, od jednoga? I da onda moreš rijet': « uo sam je, recimo, od Hasana Me edovi a.» I onda, posl'je, da si je uo od Orla Kalji a, je li? I sad ne znaš baš ta no od koga si je nau ijo. More li bit' tako?

Međedović: Ovako ti mogu kazat'. Od prvog gusla a, kad mi je doš'o u volju moju, te sam nau ijo, prvi gusla , drugi gusla da je bijo i bolji od njega, pa da mi je zapev'o, od njega je nau av'o n'jesam, i u injelo mi se da nije tako.²⁴

Vujnović: Aha!

Međedović: Molijo bih te da pripalim.

²⁴ Iskaz «u injelo mi se da nije tako» je vrlo zna ajan. Me edovi naime kaže da se odre enu individualnu pjesmu uvijek u i, u njenoj cjelini, samo od jednog pjeva a, a ne od više njih. Slijede i pjeva ispjevat e istu individualnu pjesmu toliko druga ije, da ne e biti mogu e preuzeti dio njegove pjesme i «staviti» ga u pjesmu prvoga pjeva a.

Vujnović: A da ti n'jesi ovu pjesmu uo od Avdage Šahovi a?

Međedović: Boga mi, meni se, od, od ovoga oca moga, od Avdage n'jesam uo tu.

Husein Međedović

Vujnović: Da. Je li ti otac bijo dobar pjeva ?

Međedović: Nije isti' pesma , gusla mog'o biti! isto i, i pravo, i jasno da ti kaže, a mog'o je biti pooki eni'; ja sam bolje kitijo no on. A da je gusla dobar, begenis'o ga je i volijo ga je svak.

Vujnović: Što je tvoj otac radijo?

Međedović: Tu mesar, to meso prodavali.

Vujnović: Sve prodavali meso?

Međedović: Jeste.

Vujnović: Je li on, recimo, iš'o kada 'vako uz Ramazan da pjeva, k'o što si ti iš'o?

Međedović: Nije, brate. Nije adeta toga imalo tada. Vidiš, ovo uz Ramazan kako ti je pošlo, moj Nikola, moj sine! Od deset godina pred rat balkanski, pokaz'o se tu jedan Latif Zekovi iz Dobrinja, iz Prepolji, iz miloševskog sreza.

Vujnović: Ja.

Međedović: Te je on po eo pevat'. Tu je batal kafana, više te dvije esme tamo. To je drž'o ova' zgodni Muzurovi kafanu. I ta' je Latif po eo pevat' tuna.²⁵ I tu su se najprije odovlen u kahvedžije. On ga uzmi, te uz Ramazan pevaj, i daj mu šta ko dadni. A on ga uzim'o tamo presije-kom turskog vremena pred balkanski rat deset godina, ne znam, ili, ili... A do toga, maj ako je otiš'o kao Avdaga, kao tak'i ljudi dobri, kod begova, pa oni odriješi esu, pa ona' međžediju, ona' ušluk, ona' ejrek: «Ovo da uzmeš duhana!» To je drugo, a, demek, da se u kafanu zaradi, nije do tadaj bilo. I mene je u toj kafani ne e sad, kako sam tako nekako po eo, desetak godina ima.

Vujnović: Onda su begovi zvali, i onda su oni darovali. To je isto bilo tako?

Međedović: Dar tamo kod ku e, a u kahve nije, n'jesam vidijo.

²⁵ Ovo je neobi no zanimljiv podatak, koji dokazuje da je profesionalno nastupanje pjeva a tokom Ramazana, barem na podru ju Bijelog Polja, otpo elo desetak godina prije balkanskog rata. Prije toga, profesionalni pjeva i nastupali su gotovo isklju ivo na begovskim i aganskim dvorovima, te u hanovima. Mislim da bi bilo potrebno istražiti kada je profesionalno nastupanje tokom Ramazana otpo elo i u svim drugim bosanskim centrima, posebno u Sarajevu. Naime, ta je praksa najvjerojatnije doprinijela razvoju dugih epskih pjesama.

Vujnović: Aha!

Međedović: Ja. Im'o sam jednoga amidžu, n'jesam ga utuvijo. A otac mi njegovije pesmi pri 'o, hadžo Smajo da je dobar gusla bijo. Tamo vezir, kad je doš'o o' e, te hi suris'o u Bosnu, te u Jajce begovima je pev'o, i da je donijo dar od hanuma: dvades' boš aluka i dvades' sedžada. Sedžade je re k'o ono što donosi Began vama da je vidite, gospodin profesor u onu.

Vujnović: Da, da, znam.

Međedović: Eh! I itavu komoru da je donijo od otud što su ga darivale, pošto se puštijo iz havsa, samo hanke. A para, pri 'o mi je otac, da je kupijo zemlju tuna posl'je sa tijem parama što su mu dali samo u Jajcu kod jednog bega.

Vujnović: Aha! E, dobro je proš'o tu?

Međedović: Dobro je proš'o.

Vujnović: Je li tvoj otac dosta pjev'o, Avdo?

Međedović: Vremena, ili...?

Vujnović: Na primjer, da je, da je esto pjev'o, svaku ve e, i tako?

Međedović: Jes', jes'. Nije kod ku e. Kako odužaju no i, ti ro aci naši. I da je otiš'o kod Mustajbega orovi a, kod Osmana Sijari a, kod Nezir efendije nekoga, im'o je kod Mula Ša ira u Godijevo. Na koje goj mjesto otiš'o, što mu se guslima prednijeje n'jesu, i moli ga, i moba velika, a na dar mi nije otac pev'o nikomu. Nijesu...

Vujnović: N'jesu nikad ga darovali?

Međedović: N'jesu, n'jesu.

Vujnović: A bi li mu davali štogod?

Međedović: Bi davali, a uz'o ne bi.

Vujnović: A zašto nije uzim'o?

Međedović: E to je bijo ar. Pa i ovo je mene dogn'o andžak...

Vujnović: Ali dar se mora uzet', kad se daruje?

Međedović: Mora? E pa ho emo li baš? Sestri mu je bijo Osmaga, pa ul-beg Hajdarbaši , pa, efendum, Hamza-beg, pa Rušid-beg, pa: «Adžo Huso!» Mi, u nas je obi aj bijo starijega ojeka adžom zovnut', pa koji bijo.

Vujnović: Jes'.

Međedović: «Adžo Huso, mi moremo, mi smo mogu ni' tebe, ti cijepaš se, da ti damo dva tovara pšenice, ovna, ovcu!» «Brate, ne u ja. Ljudi su kod mene!» A im'o je, šu ur. Im'o mi je otac. Doklen, doklen je bijo, imao je. Nije baš siromaštvo. I nije podnosilo se, to je bilo zazor ov ekana, dok se nije dopalo... I ja bi volijo, sine, vidiš. Eto, ja sam više

od vas vidijo hajir, a vi am i toliko godina. Vi vi eli od Boga!²⁶ I tako mi je pristalo, u ovu moju veliku nesre u što se našla. I vama pristalo svako dobro! A volijo bi da n'jesam, da sam u onom mojem uvje... povjerenju, pa da ne pa'nem po ovome. Sram, zasramno je.

Vujnović: E, je li ti ikada otac pri 'o od koga je njegove pjesme on primijo?

Međedović: Jes' mi pri 'o najviše pesama da je primijo od or Husejina,

Vujnović: A e to moglo bit'?

Međedović: Najviše se or Husejin bavijo, od... od ... (ne itko, op. Z), od Mustajbega orovi a do Hasan efendije Vrdljanina, do Al efendije u Korita, Li ine, do Osmana Sijari a, do begova u Radulji e, u Ivanje, kod Etem-bega, i tudije. I otac mi se tudije nahodijo.²⁷ U emu se nahodijo više? Kasap je bijo. Kako bidne jesen, od Krstovu dne tamo, oca su mi zvali tamo: «Doženi vola, kravu, debela, pet-deset, uzemo ti za žito.» I tamo nije imalo n'akoga, te on zakolji i podaj onomu. Žito pokupi veliko i zaradi, i gustuj i zevkuj. A više su ga zvali, i njega, sevep gusala. I tamo, kad se ne na i or Husejin, i tudije najviše te pesme nau av'o. Tako mi je pri 'o.

Vujnović: Je li ti otac dobro znao, kao ti da okiti pjesmu?

Međedović: Nije kao ja.

Vujnović: A e si ti nau ijo tako?

Međedović: Ja sam nau ijo iz meraka, iz srca moga.

Vujnović: Aha!

Međedović: Ja.

Vujnović: I ona pjesma, **15. Paša Atlagić ženi sina iz Bišća**, od koga si nju uo?

Međedović: Iz pesmarice.

Vujnović: Ko ti je it'o?

Međedović: Zajim. Ovoga Abazbega Zajimovi a jedan e ak, u drugome je razredu gimnazije, mali e ak.

Vujnović: Je li duga pjesma ono?

Međedović: Bo... primerno onako.

Vujnović: Je li dobra?

²⁶ Me edovi ev iskaz odnosi se na Parryjevu i Vujnovi evu pomo , nakon što mu je izgorjela ku a (o tome govorim detaljnije u tekstu koji slijedi: *Parryjev rukopis «Pitanja iz Bijelog Polja»*).

²⁷ Ovaj i drugi Me edovi evi iskazi, koje sam tek nedavno upoznao, a prenio u ovoj knjizi, pokazuje da sam pogriješio na str. 286 knjige *Mrtva glava jezik progovara*. Me edovi ev otac Husein o ito jest poznavao or Husa, te tvrdio da je nau io neke pjesme od njega.

Međedović: Boga mi, meni se spala da je lijepa.

Vujnović: Ima li dosta kite unutra?

Međedović: Pa onako. Eto, Vrci evo to, šes' Katuri a. Dobijo on sve, jednog po jednog. Lazara u svatove proveo, i paša ga tamo darov'o i vrnuo se. I tako.

Vujnović: A onu **16. Beg Mustajbeg u robiji u Janoku**,²⁸ od koga si onu uo?

Međedović: Beg Mustajbeg u robiji? Iz pesmarice.

Vujnović: Ko ti je nju it'o?

Međedović: I nju tu eca, bogme, sve ovi aci na novome.

Vujnović: Aha! Koja je bolja, Avdo, ta ili ona od paše Atlagi a?

Međedović: Pa, jedna ite su. Sa oki enjem i sa tijem. Majeno je begova žalosnija, znaš, pošto je pao u robiju bijo, te tu, dok se izbavijo. Begiju je tamo poklanjo banu. Isk'o je, posl'je rek'o, poru ijo Vrci u da je da tamo za jednoga, Atlagi a sina, neka se Begza dadne tamo. Te tu žalos' je malo postajala, da je malo žalosnija od bega to, a jednake.

Vujnović: Je li bila irilica, ili latinica?

Međedović: irilica, kaz'o mi je on da je irilica, a ja, Boga mi, ne znam sad da mi rekneš za to slovo. Ovako ja znam, tako je. Ne znam, uvjeran bidni, nikak'e rije i.

Vujnović: Vidiš da je nešto šareno, a ne znaš što je?

Međedović: Ne znam, Boga mi.

Vujnović: Kako ti je bolje primit', latinicom ili irilicom?

Međedović: Priznati?

Vujnović: Da je bolja pjesma, kako ti je lakše primit'?

Međedović: Latinicom. Ne, no bolje sam se uvjerijo. Pošto imamo, ako budete o' e, za da vi pri am jednu pri u, što mi je otac... I to je sve istina. Imali smo tu iz Bijo e jednoga siraka. Siromah bijo, pa u Mojstaru uzeo ga jedan beg u medresu da u i, i da ga hrani na odaji, da mu donese hanki u harem sudove vode za sevap. I tu je beg. On izu ijo, softa se u inijo, u evan lijepo, u toj medresi. I beg je pobolijo se na smrt i naru ijo hanki svojoj: «Ovoga softu, što mi je, te je nau ijo, te nam je hizmet u inijo, ova' bedel za na abu.»

(Međedović izlaže ovu priču oko pet minuta, a zatim Vujnović nastavlja ispitivanje o njegovu repertoaru).

²⁸ Varijanta pjesme br. XXI *Lički Mustajbeg i Orlanović Mujo* zbirke Koste Hörmanna. Najzanimljiviju varijantu ove pjesme ispjevao je Murat-aga Kurtagi (vidi pjesmu *Ropstvo Ličkog Mustajbega* u knjizi *Mrtva glava jezik progovara* Zlatana olakovi a i Marine Rojč- olakovi , Almanah, Podgorica, 2004.).

Vujnović: I ona 17. Pjesma o Hrnjičić Omeru, kad je izbavlj'o oca i amidžu iz Maltije,²⁹ od koga si nju nau ijo?

Međedović: Baš od oca mi.

Vujnović: Od oca?

Međedović: Ja.

Vujnović: Dobro je. A od koga je nau ijo on, znaš li?

Međedović: Kaz'o mi je da je on nau ijo od Husejina (or Husa, op. Z).

Vujnović: I nju isto?

Međedović: Da.

Vujnović: A ona pjesma 18. Luka od Kotara, kad je ukr'o đogata Orlanovića Muja?

Međedović: Da l' sam i nju od oca?

Mihajlo Božović

Vujnović: Da. 19. Bolovanje cara Dušana u Prizrenu?

Međedović: Bolovanje cara Dušana. Ja sam je uo od Srbina, Boga mi, ini mi se. Boga mi, ne znam pozdravo, ne znam od koga sam je uo, ini mi se od Srbina.

Vujnović: Od Srbina?

Međedović: Ja.

Vujnović: Od koga?

Međedović: Da n'jesam od Mihajla Božovi a po em?

Vujnović: Tako je, Avdo.

Međedović: Ja. Oprostite me što pogriješim.

Vujnović: Jes', jes'.

Međedović: Ja.

Vujnović: Oklen je bijo oni Mihajlo?

Međedović: On je otud, Crnogorac, a o' e je doseljen, u Dubovo tamo.

Vujnović: Ja. e si ga ti sluš'o?

Međedović: Sluš'o sam ga u opštini koritskoj, tamam iza koncularije, u jednoj kuli, Skoka nekoga. Boga mi, tu, ini mi se. Tu, vala, n'jesam se š njim vi 'o. Rijetko.

Vujnović: Jesi li ga esto puta sluš'o?

Međedović: Slabo, slabo. Mom urak je, nije stari ojek, ne vi amo se, rijetko.

Vujnović: Rijetko, a?

²⁹ Varijanta pjesme br. XL *Hrnjičić Omerica* Hörmannove zbirke. Najljepšu varijantu ispjevao je Murat-aga Kurtagi , a objavio sam je u knjizi navedenoj u bilješci br. 25.

Međedović: Rijetko.

Vujnović: Je li stari' od tebe ili mla i od tebe?

Međedović: Mla i, momak tvoga doba.

Vujnović: Sada?

Međedović: Sad. To je skoro bilo. Ja sam tu pesmu uo, nema baš godina.

Vujnović: Je li velika to pjesma?

Međedović: Onako.

Vujnović: A je li fina?

Međedović: Lijepa je.

Vujnović: Svakako, kad je on Srbin, on nije pjev'o za begove, i toliko kad je mlad?

Međedović: Nije tuna ni podnošeno, meni se ini, tu begova nema. To je bila borba oko Uroša. Osta lud iza oca, i da se preda ili protopop Ne eljku ili Kraljevi u Marku, da ga uva od partija.

Vujnović: Ne, ja velim za ovoga Mihajila, da nije pjev'o begovima nikada?

Međedović: Boga mi ga uo n'jesam. Jes' jednu mi pevo Mihajilo, još jednu sam uo od njega, onu Zmaj Ognjenog Vuka ženidbu.

Vujnović: Aha! Je li to Crnogorac? Mora bit'.

Međedović: Jes', Crnogorac.

Vujnović: Pa doselijo ov e?

Međedović: Doselijo ov e. I onako, uredan je momak, bez uvrede, kako je mladi , i nije, pitom je ojek.

Vujnović: Koliko re e da je star?

Međedović: Tvojem doba, tako. Mlad je momak.

Vujnović: Onda živ je još, kad je tako?

Međedović: Jes', jes'. Eto ga tuna u Dubovo, jes', jes', jes'. Toga istoga delovo e brat, Radovana Božovi a brat.

Vujnović: Dobro, Avdo. A onu pjesmu **20. Kad je sultan Ahmetovu šcer zastavijo Crni Arapin, te ga je Marko posjek'o**, od koga si nju uo?

Međedović: Od Hamida Niši a mi se, eto utuvijo sam.

Vujnović: Jes'. Jesi li je esto puta slu... sluš'o od njega, tu pjesmu?

Međedović: Pa jesam dva-tri puta. Bijo mi je u komšiluk, tu.

Vujnović: **21. Kralj iz Ašara ište glavu Đerđezovu u cara?**³⁰

Međedović: Od Hasana Niši a mi izgleda.

Vujnović: Od Hasana Niši a?

³⁰ Ovu pjesmu objavio sam u knjizi navedenoj u bilješci 25 pod naslovom *Katal-ferman na Đerđez Aliju*. Vidi tako er poglavlje *Herojska mitska priča (ibid.)*.

Međedović: Ja.

Vujnović: Dobro. A onu 22. Sjajni Sulejman, kad je prosijo devojku u kralja u Timoku?

Međedović: Od Sada Hadžovi a da nije da sam?

Vujnović: Jesmo li govorili o tome Sadu? Jesmo, ini mi se. Jesi li mi rek'o nešto prije za nj?

Međedović: Govorijo sam ja od Sada još otkad.

Vujnović: Jes', jes'.

Međedović: Ja.

Vujnović: A 22. Zarobljenje Glamočkoga Rama u Francesku, od koga si nju uo?

Međedović: Od Sada Hadžovi a.

Vujnović: Ja bi rek'o da je ta' Sado bijo najbolji pjeva ?

Međedović: Valahi, kod mene jes', najprijatnije. Eto i pri 'o sam ti. Svi su ovi dobri što sam hi sluš'o, brate. A, Boga mi, Sado onako, znaš, tiha ko, jadno, bedno.

Latif Zeković

Vujnović: 23. Robija Tala Oraškoga u Ozimu?

Međedović: Da l' sam ti kaz'o, od Latifa Zekovi a da je n'jesam uo?

Vujnović: Jesi, Avdo.

Međedović: Ja.

Vujnović: Oklen je bijo taj Latif Zekovi ?

Međedović: Tu iz miloševskog sreza, iz Dobrinje. Ima ovdale etiri sahata.

Vujnović: A e si ga sluš'o? Sigurno je dolazijo o' e?

Međedović: U kafanu tu, kod toga zgodnog Treła, kad mu je bijo u kahvi.

Vujnović: Aha! Je li to bilo uz Ramazan?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Je li pjev'o tu cijeli mjesec dana?

Međedović: Jes', jes'. Eto, od njega je postalo dar i gusli.³¹

Vujnović: Aha! Rek'o si malo prije za to.

Međedović: Ja.

Vujnović: Je li bijo star kad si ga ti sluš'o, Avdo?

Međedović: Jeste, še'set godina, više im'o.

³¹ Međedović ponavlja da je Zeković bio prvi pjevač koji je pjevao za nagradu u kafani tokom Ramazana. Parryju su, kao homerologu, ovi podaci neobično važni, jer se smatra da je Homer, kao i niz njegovih prethodnika, također bio pjevač profesionalac.

Vujnović: A ti, koliko si im'o?

Međedović: Tako, mladi od dvajes' godina. Pev'o sam i ja ve ,
otpo eo pevat'.

Vujnović: Kako je izgled'o taj Latif?

Međedović: Boga mi je izgled'o, onako, kad ga pogledneš, na ku i
nije bijo hudo. Pri 'o sam, pri ali su mi, a nemaše volje, ponašanja ne-
maše. Znaš u kak'a je od'jela doš'o tuna, i u ta' Ramazan bijo? Kao kad
do e ona' Kasum, ako ti je u hajtaru, ono jutro, te se e.

Vujnović: Ja, ja.

Međedović: Ga e i košulju, tako, imalo nekak'a. A kod ku e je im'o,
kazali su mi, demek, žita i tako.

Vujnović: Je li on živijo k'o pjeva , da je iš'o sa guslama tako?

Međedović: Kazali su mi da je iš'o i po Prijepolju i tamo po Senici,
po Novoj Varoši, a n'jesam vidijo. O' e jesam ga vidijo.

Vujnović: Je li ov e tako bijo doš'o s guslima?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Za pla u, a?

Međedović: E da.

Vujnović: A kod koga je tako?

Međedović: Sve u tu kahvu. U drugu nije imalo, sve kod toga Trela,
tamo kod...

Vujnović: Samo u kahvi?

Međedović: Ja.

Vujnović: A nije iš'o na saraje begovske da ide?

Međedović: Nije.

Vujnović: Nije?

Međedović: I to od Ramazana do Ramazana je dohodijo, a više ga
n'jesam vi 'o.

Vujnović: A zašto ga begovi n'jesu zvali, kad je tako bijo dobar pjeva ?

Međedović: Al' su mu bili nepoznati, al' su tražili ovako, ka' od
ovije krajišnika, da su oni majeno prema njima, ili šta, ali je poniženje, ja
ne umijem ti kazat'.

Vujnović: Aha! Kako «krajišnika»?

Međedović: Krajišnik je re i ovo što je pri kraju granice, demek.

Vujnović: Pri kojoj granici?

Međedović: Bliže granice karada ke. To su najvaljani' ljudi. Oni e to...

Vujnović: Aha!

Međedović: Ja.

Vujnović: A jesu li tražili tako od karada ke granice pjeva a?

Međedović: A eto, Kolašinci. Koji je pevo? Orle Kalji . Aaa! Orla
basta, ojek, ojek krajišnik. Bez ak krajišnik, nije se reklo meni i mome

drugu, otkale sam bijo, kad sam bijo dobar gusla nije mi se vikalo «dobar gusla », no to je «serhatlija», krajišnik ojek.

Vujnović: Aha!

Međedović: Ja.

Vujnović: Što to ti smatraš? Jesu li to oni krajišnici otud iz Krajine, iz Bosne?

Međedović: Oni ne, ne. Ne smatram to, no je «krajišnik» re i što je najbliže granice, pa ma koje bilo.

Vujnović: Onda to crnogorski krajišnik?

Međedović: Jes'. I ove srbijanske. Tamo ima Kladnica, ima Hum, ima Uvac, imaju Ursule, ima, efendum, koliko sela, Kopaonik. I to kad odeš, svijema se tijekom rekne, što su od ove stran' granice srbijanske, a u blizini, svijem krajišnik pod naški.

Vujnović: Nema tamo pjeva a?

Međedović: Pa ima.

Vujnović: e?

Međedović: Ima hi u Kopaonik, ima hi u Kladnicu.

Vujnović: Ja bi rek'o da ih slabo ima.

Međedović: Boga mi sam uo da hi je imalo.

Vujnović: E, mi smo tamo tražili, pa nema, Avdo.

Međedović: Nema?

Vujnović: Nema.

Međedović: E, eto su mene predstavljali: «Ja sam sluš'o jednoga iz Kladnice. A jesi li sluš'o onoga iz Ursula? A jesi li onoga iz Kopaonika?» Tako. A more bit', znaš, prenose rije i. A po njihnijem r'je ima, n'jesam iš'o tamo da hi slušam.

Vujnović: Koji je to krajišnik koji je doš'o za begove da pjeva?

Međedović: Oni su držali ka Orla, ka Sada, kao Avdagu Šahovi a, ka...

Vujnović: Ali n'jesu to krajišnici, Boga mi?

Međedović: Ama eto, krajišnik. Ne što su oni krajišnici, no, demek, e su pri kraju enara, pa oni ho e da kažu.

Vujnović: Pa onda reci, brate, grani ar, a ne krajišnik.

Međedović: E tako smo mi u tom jeziku, o' e je zbor bijo tak'i.

Vujnović: Ne može Kolašinac biti Nikši anin, niti ja mogu biti krajišnik.

Međedović: Ni ja to... Eh! Eto tako, obi aj, pa obi no, kad se zbori, onome se, emu se svikne, na tako i ode.

Vujnović: Je li bijo bolji Latif od Orla?

Međedović: Pesma ?

Vujnović: Ja.

Međedović: Bože, sa uva'!

Vujnović: Nije?

Međedović: Jok, o e!

Vujnović: A zašto baš on prvi da je unijo tu modu da se pjeva u Ramazan?

Međedović: Možda da, da poglašen, poglašen, demek, pesma . I neko ga, i ova' ga o'ek od tano e svoje pozv'o. Slab mu rad uz Ramazan. Jednoga ga Ramazana dobavijo, a ono posl'je svakoga. Eto tako. A Orla, i da je, nije ga smijo zovnut' Muzurovi tadar. Orle, ne bi ti on ukabulijo da peva za pare toga.

Vujnović: A da je živ, bi li danas?

Međedović: Ako bi p'o, ka' ovo ja, što me upropastijo sin, mogu o da bi.

Vujnović: I veliš ti da je Latif iš'o sa guslama, da hi je nosijo?

Međedović: Jes', brate. Eto, ja u ti na ' dvades' s'jedoka. Eto Begana prvoga pitaj. Ja, što znadnem, ništa ono što n'jesam vidijo, ja ti ne u kazat'.

Vujnović: Kakve je pjesme on pjevo, Avdo?

Međedović: Bosanske razne, i oki en je bijo dobro.

Vujnović: Oki en, a?

Međedović: Jes', dobro oki en.

Vujnović: Ko oki en, on ili pjesma?

Međedović: Pesmu da okiti, a ne on. Pesmu, pesmu.

Vujnović: Je li on kitijo bolje, ili Orle?

Međedović: Bolje on.

Vujnović: Bolje on?

Međedović: Bolje.

Vujnović: Kako si mi rek'o, od koga si nau ijo ti tvoju kitu da iniš?

Međedović: Ja sam, još sam se mu ijo, ako je ispev'o gusla , kad je dobra pesma za tri sahata, da i ja u inim kako, da i ja izvedem to, da je bolje prema ljudi i prema sva ega, pa sam je pev'o pet sahata.

Vujnović: Onda si ti sam od sebe to inijo?

Međedović: Sam od sebe.

Vujnović: Kako si ti mogao sam od sebe to u init'?

Međedović: Ja, mog'o sam, tako sam im'o merak, pa kad more biti...

Vujnović: Ma imam i ja merak, ma ne da mi se, ovje e!³²

Međedović: A pa dobro. Ima li ljudi, pa idu u jednu školu, pa pada od razreda jednoga etiri godine, a, a ona' jedan izide za etiri godine etiri razreda. Nije svakoga Bog jednako d'o.

Vujnović: Svakako si mor'o da uješ ti ne e to, ja mislim, onu kitu kako ti kitiš?

³² Vujnovi je mladi guslar.

Međedović: ujo sam nekoliko, ali kaže:

S dvije strane dva rahta od zlata

I pustijo niz prsi silimbeta zlatna...

A bilana nema ni kolana, ni po njima svite. E kad je raht, treba i klobuk. Kad su etiri kolana, tu trebaju biljani. Kad su dva iljikli, a dva ibrišimli. A on kaže etiri kolana

Sva etiri jedan po drugome

a dva iljikli i ibrišimli ne pominje. A jedan mi je pri 'o o' tamo «dva iljikli i ibrišimli», a kakvi su, kojijem su pokovati, od šta, to on nije š eo da peva. A ja sam ga još to izveo. Kad ima tako, more i ovo bit'.

Vujnović: A dobro, a kad nije on rek'o «dva ilikli, a dva ibrišimli», a kako si onda ti znao da imadu «dva ilikli, a dva ibrišimli»?

Međedović: Ja sam znao u druge pesme drugi pesma i što su rekli.

Vujnović: Ahahahahaha! Sad ti meni, to mi reci, prijatelju moj!

Međedović: Te ima iljikli, a on to hi nije...

Vujnović: Dosta je više, dosta je više.

Međedović: Da, da.

Vujnović: Sad sam te ulovijo.

Međedović: Pa fala ti.

Vujnović: Tako treba, jerbo ja znam da ti ne moreš stavit', na primjer, ako ne eš ut', ako baš nije u pjesmi onoj.

Međedović: Pa da.

Vujnović: Ti su uo da pjeva druga ije onu kitu, onda ti si sam stavijo.

Međedović: Ima, ima, ima, ima, pa more i iz sebe izves'.

Vujnović: Sigurno ima?

Međedović: More, more.

Vujnović: Sigurno da ima, more izvest' to?

Međedović: A mogu no, demek, da sam uo na drugo mesto e jedan je kaz'o za jednoga, za jedne kolane «dva iljikli, dva ibrišimli», i ja ova što mi je pesma prijala, on hi nije rek'o, ja sam hi turijo.

Vujnović: Tako treba.

Međedović: Ja ti kažem što znam, što bidem ne u ti slagat', pa da i mrem.

Vujnović: Svakako je bolje re :

Dva ilikli, a dva ibrišimli

nego samo « etiri kolana

I petica, ibrišim kanica?»

Međedović: Ja mislim da je bolje.

Vujnović: Ljepše je, nema govora!

Međedović: Ja.

Nezir «Neko» Kaljić

Vujnović: I kaži mi sad za onu pjesmu **24. Robija Mujove Ajkune u Obiliću, kad je izbavijo Halil**, od koga si je naučio?

Međedović: Baš mi se tu... Da nije od Neka Kaljića, od Nezira Hašinova?

Vujnović: Od koga?

Međedović: Od Neka Kaljića, od Nezira Kaljića?

Vujnović: Da, da.

Međedović: Tako mi se, a ako je greška oprostite me.

Vujnović: N'jesmo govorili mi za nj ništa, Avdo? N'jesi mi ga spomenuo ti.

Međedović: N'jesam doslen.

Vujnović: Oklen je bijo taj Nezir?

Međedović: Tu je iz Grunčareva, dva sahata ovdale.

Vujnović: A gdje si ga sluš'o da pjeva

Međedović: Uo, sluš'o sam ga u našem selu kod bratuneda, kod Halka.

Vujnović: A zašta je tuna dolazijo on?

Međedović: Bratunedu je. Majka je Nezirova Halkova tetka, mojega rođaka jednoga. Svojtamu.

Vujnović: Je li star bijo, kad je tamo dolazijo?

Međedović: Nije star bijo. Godina, nije u ti kazat, od trides' do etr'es, od trides' i pet do eteres', tako. Crven momak, napredan.

Vujnović: A koliko ti imaš onda?

Međedović: Pa tako, malije godina sam bijo. Isto, to su sve jedna vremena, te moje pesme naučavane. U roku od deset godina nepunije sam ja te pesme pribrio k sebi, i posl'je ja n'jesam tražijo mlogo, niti tražijo koga. Umijo sam i ja do jedno sedamdeset-osamdeset, i ja sam umijo, kad mi je bilo trides' do eteres' i pet godina.

Vujnović: Jesi li ga često puta sluš'o, Avdo?

Međedović: Jesam nekoliko put.

Vujnović: Je li fino pjev'o?

Međedović: Dobro, dobro.

Vujnović: Je li dobro okitijo?

Međedović: I dobro okitijo. Evo ovu pesmu, ako dođe na redu da ti je pevam, ništa ti je više okitit' ne u no što je on kitijo, pa ćeš vidit' je li je kitijo.³³

Vujnović: Aha! Od čega je on živijo?

³³ Ovo je vrlo neobična izjava, jer Međedović tvrdi da može ispjevati pjesmu baš onako kako ju je naučio od drugog pjevača, ako to hoće.

Međedović: On zemljoradnik bijo. Boga mi, pomajeno i hajduk.

Vujnović: Kako to «hajduk»?

Međedović: Tako, lijepo. Prije i polagano, pušku pod ruku, pa pr'o Tare, pa pe'-šes' konja, pa ovudije pr'o Javora, pa u Srbiju, Kopaonicima. Tamo preturi, a od Kopaonika Kopaoni ani, iz Srbije, pa preturi njemu. Boža pomo , a no na glavu, pa e stigni.

Vujnović: Pa kako bi to, on bi i ukr'o?

Međedović: Dabogme.

Vujnović: Aha! Za to je bijo on, kako bi rek'o, nije upravo to hajdu ki, Boga mi..

Međedović: E, Boga mi.

Vujnović: Hajduci, oni živu u gori stalno.

Međedović: Boga mi, njemu ne da se zna, a znao se da je hajduk. A san im on kako tak'i poštenjak, i tak'i glavni ojek. Ehe! Tak'i je bijo on.

Vujnović: Je li on pjevo po kafanama?

Međedović: Habera nemam. Nije mu znak.

Vujnović: Da. I veliš ti da nemaš habera da je on pjev'o po kafanama?

Međedović: Nemam.

Vujnović: A kako je to bilo kad si ga ti sluš'o u selu tako? Pa je li ti pri 'o on da je ikada pjev'o egod u kafani, kao na primjer...?

Međedović: Jesmo razgovarali, pa o tome nijesmo, pošto nije imalo obi aja. Kažem ti, do Latifa nije to, to pojma imalo, pa ja da ga pitam... Nije bilo obi no to.

Vujnović: Je li znao dosta pjesama?

Međedović: Pa kaz'o mi je, a n'jesam sluš'o sve od njega, dvajes' pesama da zna.

Vujnović: Aha!

Međedović: A mene se to u injelo malo.

Vujnović: Je li on bijo dobar pjeva ?

Međedović: Vala, brate, dobar.

Vujnović: Je li bijo bolji od Orla?

Međedović: Boga mi, brate, jes'.

Vujnović: Bolji od Orla bijo?

Međedović: Jes', vala! Ovako, a nije im'o ovde. Orlu je pripisalo dobro kad je pev'o. Kopiljan veliki je, sila bijo, i gledan onako, prijatan ojek. Tu su dvije razlike imale. A Boga mi, za pesmu kitit', bolje Neko.

Vujnović: Bolje?

Međedović: Bolje, Boga mi.

Vujnović: Pa ja bi rek'o da je on bijo najbolji pjeva ?

Međedović: Pa ni ja ga ne bih isturijo.

Vujnović: Ne bi?

Međedović: Ne bi.

Vujnović: Metn'o bi ga me u prve, a?

Međedović: Vala!

Vujnović: Kakve je pjesme obi no pjev'o, dulje ili kra e, Avdo?

Međedović: Ko? Pa ja, prema ovoj. Uo sam hi još od ljudi, pa sam to inijo van prema Neku.

Vujnović: Prema Neku?

Međedović: E vala.

Vujnović: Aha!

Međedović: Što god pogriješim, oprostite me. Star ojek, a ja vaš, pa nemojte se naljutiti.

Vujnović: Je li on bijo Kolašinac?

Međedović: Jes', jes', Kalji , isto ro ak Orlov. Ja mu znam i oca.

Vujnović: A koliko je biju blizu granice, ov e kad je staj'o?

Međedović: On je daleko, on je daleko od granice. Tun je, dva sahata ovdale, u Grun arevo. Tamam tu u tu, uz rijeku idu i, kudije ste s gospodinom projahivali konje. Tako, dva sahata ovdale. Bliže Šahovi a.

Vujnović: A oklen su došli, iz gornjeg ili donjeg Kolašina?

Međedović: Kalji i došli tuna? Ja, Boga mi, otkale su... Oni su kako je ta' Kolašin pao, oni su asli tun' ro eni, Kalji i. To je sve ovdale. Nijesu iz gornjega Kolašina doseljeni oni.

Vujnović: N'jesu?

Međedović: N'jesu, brate! Iz gornjega Kolašina ti ima ova Ahmetova kabila. (Mislim da se radi o Ahmet-begu Mušovi u, op. Z). Imalo hi je u gornjem Kolašinu, imalo hi je tu u Stri ine. I Meki i, Drpljani, Hasan, ovi Babaji i, okrlije. A ovi n'jesu, no asli tu ro eni, a od kada, Bog zna. Ali je kabila, demek, ovdale se zvalo, od Lima obi no sve to naviše Kolašin.

Vujnović: Pa onda, koliko ima od njegove postojbine tamo do granice crnogorske?

Međedović: Od Nekove?

Vujnović: Da.

Međedović: Pa jedan momak, kao ti lak, mog'o je, kad u i sabah, od zore otisti na podne.

Vujnović: Do ' tamo?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Pa kako je onda mog'o da presko i, da ukrade konja i vola tamo, Boga ti?

Međedović: On?

Vujnović: E!

Međedović: A on no as, polagajeno danas, te tu kod, kod Barica i kod Lijeska preno i u homaru, pa danas da ga ne vidi niko, pa dove e

primakni se na Lastvu, preko Tare. A onamo jataka ima, koji izdaju. To je saživancija bila.

Vujnović: Aha!

Međedović: Pa pe'-šestero konja njemu. A on tudije, te tu kod ku e u homar, sveži ne e kraj ku e u granje. Dove e po no i, a eto javor e, te u Kopaonik, efendum, dodaj onijem. A oni pripremili od pe'-šes', pa on eka ovamo. Protura hi. I tak'i je hajduk bijo. I to naro ito Kalji i. To him je bijo miraz. Pa izagnat' od Lijeske, do ' o' e vazdan pazarivat' na pazarnom danu, pa razgledat' tudije od Lješnice ovije deset-dvajes' ovaca jalovije ili bolje, ili trgovina tu ili u avliji ne e. Zamrkni. «Hajdemote, brate!» Vojska velika, pa se primakni, pa iz onoga tora, pa lahakni, po dvije krave, po tri konja, po etiri konja, lahakni, pa otolena ku i.

Vujnović: I onda mađžarije za njih, veliš?

Međedović: Ja, bogme.

Vujnović: Eh!

Međedović: A fala ti, sinko!

(Razgovor o Me edovi evim pjesmama nastavlja se 1. augusta 1935. godine)

Vujnović: Ho emo li, Me edovi u?

Međedović: Ho emo, ako Bog da!

Vujnović: S hajerom, veliš?

Međedović: S hajerom, ja.

Rešo Alihadžić

Vujnović: Dobro. Da mi kažeš od koga si uo onu pjesmu, kad je **25. Nakić Husein zaručijo curu u Janoku**, te je ban dao od Zadra Todoru, pa mu je opet Hamajli Ibro oteo? Od koga si je uo?

Međedović: Da l' sam od Reša Alihadži a?³⁴

Vujnović: Od Reša Alihadži a?

Međedović: Ja od toga ja od Sada i tu, od njih dvojice koji, vidi ti!

Vujnović: Da. Oklen je bijo taj Rešo?

Međedović: Bijo je iz Pešteri, a pazarski srez, novo, novopazarski.

Vujnović: Je li daleko odavle, koliko?

Međedović: Devet sahata ima.

Vujnović: Pa e si ga slušo, kad je toliko daleko odavle?

Međedović: U Senici.

³⁴ Glasoviti pjeva kog je snimao i fotografirao Matija Murko. Murat-aga Kurtagi tako er je u io od Alihadži a i smatrao ga jednim od najboljih guslara.

Vujnović: Što si tamo iš'o ti?

Međedović: Mi smo tamo pomalo radili, sa ovom kasapnicom, pa pomalo kupovali trgovine, je li ovako.

Vujnović: Da, da. A što je radijo on tamo?

Međedović: On je, on je sto ar ojek biv'o tako, i on je pev'o kao ja.

Vujnović: Jesi li ga esto puta slušao?

Međedović: Pa n'jesam. N'jesam tamo iš'o ja, mog'o bi ga ut'.

Vujnović: Koliko je bijo star, kad si ga ti sluš'o, Avdo?

Međedović: Od pedeset godina im'o više.

Vujnović: Kako je izgled'o onako?

Međedović: Divan ojek.

Vujnović: Mali sigurno?

Međedović: Boga mi, pa nije ni mali, ni veliki ni mali.

Vujnović: Onako, srednjega rasta?

Međedović: Srednjega rasta.

Vujnović: Je li bijo Arnautin?

Međedović: Nije, ali nosijo ovo odijelo, bijele akšire i miltan i ova savijuša, ka' što nosu.

Vujnović: A koliko si ti onda bijo star?

Međedović: Mlad, mlad sam bijo, dvajes' godina.

Vujnović: Kako je on živijo? Je li kao pjeva sa guslama živijo, onako?

Međedović: Pa im'o je i na ku i lijepo, ali gusli, guslanski je dar prim'o.

Vujnović: Je li pjev'o po hanovima za pla u?

Međedović: Jes', jes', pev'o po hanovima i darivali su ga, a odista, da ga je uzim'o kahvedžija, nije mi u znanju.

Vujnović: Jesu li ga begovi zvali da njima pjeva?

Međedović: Jes', svak im'o volju da ga uje.

Vujnović: Je li ov e dolazijo?

Međedović: Nije.

Vujnović: Kako je onako živijo kod ku e? Je li se hranijo samo od gusala ili je im'o dobro i e tamo?

Međedović: Im'o je imanje. Im'o je sinova, im'o je sinovaca, im'o je zadruge, im'o ovaca, im'o, ali ojek što je više, to je bolje rej.

Vujnović: Da, da. Je li dobar pjeva bijo on?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Je li bijo bolji nego oni dosad što si o njima pri 'o? Je li bijo bolji od Orla?

Međedović: Pa jes'.

Vujnović: A od Latifa?

Međedović: Jes', od Latifa jes'. Latif, ova' je imo, fini' na in je im'o Rešo. Dobar je na in im'o, znaš, i, i, i gusli išle mu odredno. A Latif je kitijo pesme dobro, a bolji je Rešo bijo od Latifa.

Vujnović: A ja sam mislijo da su pjeva i amo najbolji bili, iz ove strane granice?

Međedović: Boga mi je dobar bijo Avdaga Šahovi i Sado Hadžovi . Mogu no da su bolji bili od Reša. A od ovoga Orla i od Latifa bolji je bijo Rešo Alihadži .

Vujnović: Bolji?

Međedović: Bolji.

Vujnović: A u emu je bijo bolji, Avdo?

Međedović: U pesmama, znaš, i onako stalan ojek bijo.

Vujnović: Ili je okitijo bolje pjesmu, ili je znao samo od sebe dobro?

Međedović: Okitijo hi je dobro. Pripsalo mu je što je pev'o.

Vujnović: Jesi li ti malo kite od njega primijo?

Međedović: Pa jesam.

Vujnović: A koji su ono bili da si rek'o za njih da su najbolji bili, koji ono bjehoše?

Međedović: Avdaga Šahovi i Sado (Hadžovi , op. Z), mene se dop'o najbolje, i Nezir Hašinov (Nezir Kalji , op. Z).

Vujnović: Aha! Jesi li primijo pjesama od njih?

Međedović: Jesam.

Vujnović: Da, rek'o si ov e.

Međedović: Jes'.

Vujnović: A kakve je pjesme pjev'o taj Rešo, kra e ili dulje?

Međedović: Pa ja ga n'jesam pit'o kak'e i kako, ali i ljudi drugi što su mi dostavljali, ja sam pev'o tak'u tu pesmu. Kaže: «Od koga si je uo?» Ve-lju: «Nau ijo sam je od Reša.» Kaže: «Dobar je gusla i svaka mu pesma va-lja, ili kratka bila ili duga ka.» I mahom su mu duga ke bile. Tako sam uo.

Vujnović: Jesi li ga esto puta sluš'o?

Međedović: Ništa više bez to jednom.

Vujnović: Samo jednu pjesmu?

Međedović: E! Jes', gotovo kao ova.

Vujnović: Koja?

Međedović: Ka' ova uprili a raspoloženje u Bosni (odnosi se na pjesmu *Dolazak Čuprilića vezira u Travnik*, op. Z).

Vujnović: Za Boga, Avdo, kako se more tako odjedanput tolika pjesma primiti?

Međedović: Zar ti je nevjerovatno?

Vujnović: Sve mi je vjerovatno, ali udnovato mi je?

Međedović: E pa ondar kako ovo vi mene verujete, demek, zašto ovoliko dana da vi peva'?

Vujnović: Da.

Međedović: A znadoste e sam nepismen, pa otkud one u mojoj pameti?

Vujnović: A e si sluš'o ovu pjesmu?

Međedović: U Senici, u hanu.

Vujnović: A e je han? Je li baš u Sjenici upravo?

Međedović: Jes', upravo kako se do e u Senicu, pa dvije esme imaju oduvud, pored Belajovi a. Han je bijo tuna. Drž'o ga je neki hadži, hadži Meho.

Vujnović: A što si tamo radijo, u Sjenici?

Međedović: Mi smo kasapi, mesari bili. I o' e bi manjkalo životinje, a tamo se kupuje pojeftinije, pa otidi u srijedu, pa ekaj pazarni dan, pa u petak kreni otud.

Vujnović: Aha! Jesi li esto puta iš'o tako?

Međedović: Ljeti, ka, kako je pos'o izlazijo, od etiri do pet puta, šes', i deset. Bidi vakti i na mesec po etiri puta; svake ne elje jednom.

Vujnović: Aha! Jesi li u druga mjesta iš'o, ili samo u Sjenicu?

Međedović: N'jesam dalje, maj po selima. ekad u Pljevlje, rijetko. U Berane, u Senicu, na pazarni dan u te dvije varoši, a i u Pljevlje ekad, ekad.

Vujnović: A onu pjesmu, kad je **26. Mujo i Halil kad su ufatili Kostreš Harambašu**,³⁵ od koga si nju uo?

Međedović: Onu sam uo, mislim, od oca moga.

Vujnović: Od tvoga oca?

Međedović: Ja.

Vujnović: Da. Je li je eš e puta pjev'o?

Međedović: Jeste.

Vujnović: Je li duga ka pjesma?

Međedović: A pevah ti je ja.

Vujnović: Jesi li je pjev'o ti?

Međedović: Jesam A to je, u toj je Gavran, pa je to ime jedno isto.

Vujnović: A! Onu što smo pisali?

Međedović: Jes', jes'.

Vujnović: Da, da. A onu **27. Kad je Pinjo iz Beča napad'o na sultana Sulejmana da Os'jek otme**?

Međedović: Onu sam, onu sam uo od Latifa Zekovi a.

Vujnović: A e si nju sluš'o?

³⁵ Ovu izvanrednu pjesmu, možda najbolje Međedovićeva djelo, objavio sam u knjizi navedenoj u bilješci 25. U istoj knjizi objavio sam i Kurtagićevu pjesmu o Kostrešu u originalu i prepjevu na engleski.

Međedović: U toj kahvi, tamo na Bo i, što je sad zatvorena, batal.

Vujnović: Jesi li uo jedanput ili više?

Međedović: Dvapat sam je sluš'o tu.

Vujnović: Je li bilo u velikom razmaku ili ne e u blizu onako, u malo vremena?

Međedović: U Ramazanu jednome, nekako ispred Bajrama peva i s po etka.

Vujnović: Aha!

Međedović: A nije š ijo, im'o je pesama još, no mu se zamoliše, pošto begenisali tu pesmu.

Rade Đurđić

Vujnović: Dobro. A 28. Ženidba Maksima Crnojevića, od koga si uo?

Međedović: Tu sam uo od nekoga Rada ur i a iz Jezera.

Vujnović: e su ta Jezera?

Međedović: Tamo u Šavniku u, u Drobnjaku.

Vujnović: A zašto si tamo iš'o?

Međedović: N'jesam iš'o no on je uz ovu plja ku, kad bi ova komita te ulježe, on doprati otud sa jednijem sinom, te bi na ovoga sinovca mi zemlju, ovoga što je danas sedi o' e...

Vujnović: Ja.

Međedović: Pa se sa mlom okumi. Jedno d'jete mi šiša i dobro me drž'o ta' kum. I tu sam pesmu od njega uo.

Vujnović: Je li to davno bilo?

Međedović: Ova država kad je uljegla, ova vlas'.

Vujnović: A, pa to nije davno bilo?

Međedović: Nije.

Vujnović: A e si ga sluš'o, ov e ili u tebe ku i?

Međedović: Ku i, gore ku i našoj.

Vujnović: Je li bijo dobar pjeva on?

Međedović: Jes', dobar. Dobar je i ojek bijo. I peva beše dobar.

Vujnović: Je li dobra ta pjesma?

Međedović: Kratka, a fina je.

Vujnović: Kratka pjesma?

Međedović: Jes'.

Vujnović: A kako po ima ta pjesma?

Međedović: Jedno jutro poranijo na dvorove,

Siv-zelen sokole,

Na rijeci Ivanbegovi a.

Bože mijo, ko je soko bijo?

To je bijo Crnojevi Ivo.
Prije zore dva puna sahata.
I dvori ga mlada Crnogorka.
Ivo, kad se vina napoijo
I dobro je eif namestijo,
Ondar svojoj ljubi besedijo:
«Ljubo moja, evlad nemadosmo,
Od srca poroda nikak'a,
Bez jednoga sina Maksima.
Dete nije još stiglo za ženjenje,
No jošte ljeta malenije,
Al' nemamo drugoga od roda.
Ja bih rad bijo oženiti Maksima.
No sam dobro, ljubo, namislijo:
Da usidem u Mljetke krvave,
Da sam uo e svijet pri a
Dobru š eru, š erku od Mljetaka bana,
Da bih li je sinu isprosijo.»
I ljuba jedva do ekala,
Svome mužu izun poklonila.
Ivo ljubi svojoj govorijo:
«Moja ljubo, moje desno krilo!
Sid' dolje u podrume mra ne,
Opremi mi debela dorata,
I turi mi u mušemu zlata,
Ho u isti...
Ama, ljubo, da se nasulimo,
Da nikome ne kažeš,
Crnoj Gori ni mojim komšijama,
Ni mojoj rodu ni kabili,
Doklen ne bi doš'o od Mljetaka,
e sam poš'o i e sam prosijo.»

Vujnović: Dobro, Avdo. Je li znao pisat', znaš li?

Međedović: Rade?

Vujnović: Ja.

Međedović: Bi, umijaše.

Vujnović: Aha! Je li koliko bijo star?

Međedović: Pedeset godina.

Vujnović: Pedeset godina?

Međedović: Jes', im'o.

Vujnović: Oho!

Međedović: On ima sina sad tuna. Ej! Ima oženjene sinove.

Vujnović: Je li on pjev'o za pla u po kafanama?

Međedović: Jok, brate! On je tu doš'o kao Crnogorac, i sedijo jednu godinu na toj zemlji, i otiš'o opet natrag.

Vujnović: Je li teže primit' jednu srpsku pjesmu nego muslimansku, Avdo?

Međedović: U ovome pojmu je malo poteže, nanovo se primaju i glavari i svekoliko, te hi je malo uvrš' u pamet mu nije. A ove smo ve uvikli, ove krajeve dolje, te malo je dohodilo mene polasnje ove turske pesme.

Vujnović: Da. A koje su bolje?

Međedović: Mene su se dopadale bolje, da je više ratova i raširenja bilo, u ovoga carstva vakta Sulejmana, nego ove potolnje krajeve. Ovo je nekako ka prisi ahno bilo. Tri- etiri pesme imaju ta vu a, i te nekolike paše imaju, a ovo drugo ete i 'nako.

Vujnović: Je li još pjev'o pjesama taj Rade?

Međedović: Jeste, pev'o nekije pesama, ali da sam hi upravo nau ijo dobro, pa da ti hi pri am, nit' sam hi pisao, ni' sam hi nau ijo dobro.

Milonja Božović

Vujnović: Ja mislim da je od nekoga vlaha i ona **29. Kralj Vukašin i Momčilo vojvoda?**

Međedović: Jes', jes', i onu sam od onoga Milonje, onoga Božovi a uo. Koju? Onu Mom ila vojvodu?

Vujnović: Da.

Međedović: Jes', jes', i onu od Srba uo sam je, pa ja l' je od Rada (Božovi a, op. Z) ja l' od Milonje.

Vujnović: Dobro. A kako ona po ima, Avdo?

Međedović: Mom ilovu ljubiu i vojvodu, je li?

Vujnović: Ja.

Međedović: Knjigu piše kralju Vukašine

Na bijelu Skadru na Bojanu,

Na svojemu dvoru visokome.

Knjigu šara, š njom se razgovara.

Bože mili, kom je hotijaše?

On je sprema gradu Pirlitoru

Na vijernu Mom ilovu ljubiu:

«Ljubo vjerna Mom ila vojvode!

Kad bi, ljubo, dobra srca bila,

Da mi izdaš Mom ila vojvodu,

Da te uzmem da mi bideš ljubiu.

Da ne gledaš Taru oki enu,
Ljeti s borovom, i jelovom granom i šišarkom,
A zimi Taru lednu,
Oki enu s ledom i snijegom.
Kad bi mene izdala Mom ila,
Uz'o bi te da mi bideš ljuba.
Imala bi šta vi eti amo:
Primorska sela i primorja,
I cvije e pokraj vode 'ladne,
Od Bojane na etiri strane.
Na šilte bi zlatno sve si ela,
Zlatna bih ti 'dela porezao,
A glavu ti u zlato skovao.
Na grlo ti turijo ogrlice,
Sve u njima žute madžarije.
Uzeo bih dvije posluškinje
Da ti skute nosu i rukave,
Pa bi vi ela šta je carovanje!»
I tak'a je knjiga na injena
I pošla je od Skadra krvava,
Te došla Mom ilovoj ljubi,
Ljubi pravo Mom ila vojvode,
Na njezine prebijeje ruke.
I ljuba je knjigu dofatila,
Te je knjigu šarnu preu ila.
Triput u i, a triput je vra e,
Pa ovako dževab opravila:
«Zlatna kruno, kralje Vukašine!
Nije lasno izdati Mom ila,
Jer je Mom il šala nije n'aka,
No je krilat i džinovit v'oma,
Sila jedna što je tak'e nema!
I on konja ima krilovita,
On preska e brda i doline,
Se e glave, njega puška ne e.
e dolazi, tu osu i glave,
I on razlama velike logore.
Ne mogu ti izdati vojvodu!»

Vujnović: Koliko si puta tu pjesmu uo, Avdo?

Međedović: Dvaput.

Vujnović: Od istoga?

Međedović: Od istoga.

Vujnović: Je li kra a i(li) duža pjesma?

Međedović: Boga mi, onako, nije duga ka.

Vujnović: Ali zašto su one pjesme srpske onako kratke?

Međedović: Pa eto, ja ne znam ni sam. Malo, nije bilo razduženo, nije imalo tak'ije. Mislim tako, a ne znam. Mislim tako, da nije imalo zaratice velike, da nije im'o, imalo sa carske strane, da su išli to pose, da nijesu tako kadri bili kao, i bogati, kao ti Bosanci i ti ajani, i tako. Ako nije zbog toga, il' je kra a him jednoga do drugoga borba, ili manje idenja.

Ja, što je, ne bih umijo kazat'. Samo su kra e nego ove doli.

Vujnović: Dobro. A bi li ti mogao od jedne kratke srpske pjesme da na iniš duga ku pjesmu?

Međedović: Ja ne bih je mog'o na injet' od njihne duga (ku), kratke pesme pesmu, pošto n'jesu mi oni gusla i kazali nikak'e okite više bez junaštvo. Junaka bih mog'o u injeti iz svoje volje, i bih ga u injo. A san im, nit' su kazali rahta ni kalkana, ni tije ponosica, ni tak'og oružja, ni panc'jera, ni... Ovo je bilo od sto godina ovamo.³⁶

Vujnović: A onu pjesmu, kad je Hrnjica i Halil... **30. Hrnjica Halil i sedam bajraktara begovije, kad su išli u Beč da izbave Kozlića Mejrušu,**³⁷ od koga si nju uo?

Međedović: Od Sada Hadžovi a

Vujnović: Ono je fina pjesma, ja bi rek'o?

Međedović: Ona? Nije ni ona duga ka, mislim hiljadu, hiljadu i dvesta stihova, nema više, a fina je.

Vujnović: Koliko si je puta uo?

Međedović: Boga mi, sam je uo dva ili tri puta.

Vujnović: Jesi li je od koga još slušav'o osim samo od Sada?

Međedović: N'jesam.

Vujnović: Samo od njega?

Međedović: E, od njega sam je uo i od drugoga n'jesam. I da sam je uo, n'jesam osluškiv'o. Znam e je ka' Sado ispevat' ne e.

Vujnović: Aha! Dobro. A **31. Robovanje Alagić Alije i Begzadić Rizvana u Zadru?**

Međedović: Od Hasana Niši a ili od jednoga zeta sam je još uo. Iz Ljuca je bijo, Pašo, Boga mi. Od njih dvojice kojega, ne znam.

³⁶ I meni su mnogi pjeva i, na primjer Murat-aga Kurtagi , s punim uvjerenjem tvrdili da je srpska tradicija pjevanja daleko mla a od bošnja ke! Parryju je neobi no zanimljivo da Me edovi poznaje nekoliko pjesama, koje je nau io od pravoslavaca, jer je to neuobi ajeno u bošnja kih pjeva a.

³⁷ Kratki sadržaj ove pjesme ubacio je Me edovi u obliku digresije u svoju pjesmu *Dolazak Čuprić vezira u Travnik*.

Vujnović: Da, da.

Međedović: Ja. A od dvojice sam je sluš'o.

Vujnović: A kako je pjevaš ti?

Međedović: Alagi Alija?

Vujnović: Da.

Međedović: Procmljela do dva pobratima...

Vujnović: Znam da tako po ima...

Međedović: Ja nu?

Vujnović: Ti veliš da si uo od dvojice?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Pa svakako moraš da uhitiš ferak jednoga?

Međedović: Ova' prvi što sam je naučio. A onome posljednjeme n'jesam ni u ijo. A da sam je sluš'o, n'jesam mog'o razdvojiti' jednog od drugoga.

Vujnović: Pjevali su isto?

Međedović: Oba, oba su je pjevali jednako.

Vujnović: Baš isto sve?

Međedović: Sve isto. Ne znam u deset rije i.³⁸

Vujnović: Ali ja mislim svakako da je kita druk ija bila oko nje, ono što bi okitili u pjesmi?

Međedović: Pa baš nije.

Vujnović: Nije ništa?

Međedović: Bogme nije, habera nemam ni više ni manje.

Vujnović: A jesi li ti nešto malo bolje dao?

Međedović: Mogu no da sam ja pobolje okitijo.

Vujnović: Je li duga ka pjesma?

Međedović: Boga mi, pa jes'.

Vujnović: Je li kao «Talova robija»?³⁹

Međedović: Nije. Talova je robija duga ka.

Vujnović: Talova je robija osam godina duga ka.

Međedović: Ne, no i pesma je duga ka.

Vujnović: A **32. Kara-Omeraga u zindanu u Lenderu**, kad je bijo?

Međedović: Da l' od oca sam uo?

³⁸ Međedović tvrdi da se ta individualna pjesma po svom sadržaju nije razlikovala u izvedbama dva različita pjevača, što je sasvim moguće. Naime, neke individualne bošnjačke pjesme mnogi pjevači tvore na sadržajno vrlo sličan način, a nekima je sadržaj mnogo manje utvrđen.

³⁹ Međedović tvrdi da se ta individualna pjesma po svom sadržaju nije razlikovala u izvedbama dva različita pjevača, što je sasvim moguće. Naime, neke individualne bošnjačke pjesme mnogi pjevači tvore na sadržajno vrlo sličan način, a nekima je sadržaj mnogo manje utvrđen.

Vujnović: Od oca?

Međedović: Ja.

Vujnović: Je li to velika pjesma?

Međedović: Nije. Kratka.

Vujnović: Je li onda on pogubijo Šarac Mahmutagu, kad je doš'o otuda? Kad mu je on preprosijo bijo ljubiu?

Međedović: Jeste.

Vujnović: A 33. **Ograšić serdar kad je podiz'o Bosnu na Diklić serdara**, od koga si onu uo?

Međedović: Inu mi se od Avdage Šahovi a.

Vujnović: Da. Ti si mi nešto rek'o, da je ona pjesma dosta žalovita?

Međedović: A jeste, pošto je dig'o svu Bosnu i velika je borba bila, i dobijo ga je Diklić. A on nije im'o bez jedan u majke, a dvades' godina mu puno bilo nije. I ostala je ta kuća pusta. Pe'stotin' itluka je im'o. I hanovi i dućani, sve je to otišlo po mirazu, i majka ostala. Već primijo je Mujo na dvorove poslije, bez ni e ni ega. Tako prsli mirazi, i ona do e-kala te jade, te u tome je žalosna, znaš. A Mujo ga je osvetijo o' ena. Boga mi je i Krajina velika izginula. Tu je borba bila meću etiri-pet dana.

Ženidba Smailagić Meha

Vujnović: A 33. **Ženidba Smajilagić Mehe?**

Međedović: Pri a' li ti ja iz pesmarice da sam je uo?

Vujnović: Iz pjesmarice?

Međedović: Ja.

Vujnović: Jes'. Ko ti je it'o?

Međedović: Hivzo Džafić. Tu jedno mom e u kasapnici ima, pa odnekud beše dobavijo, i ovolika beše.

Vujnović: Je li ti je koliko puta it'o?

Međedović: Pe'-šes' puta.

Vujnović: A jesi li je sluš'o da je ko pjeva uz gusle?

Međedović: N'jesam.

Vujnović: Sigurno n'jesi sluš'o ni od kog?

Međedović: N'jesam.

Vujnović: Dobro, Avdo. Je li to bila velika pjesmarica ili mala pjesmarica?

Međedović: Mi se inu da beše sto i etr'es stranica u njoj štampanije.

Vujnović: Sto i eteres' stranica?

Međedović: Ja.

Vujnović: Je li bila velika ili mala, onako, format njezin?

Međedović: Velika, Boga mi. Široka i duga ka, ovolika.

Vujnović: Aha!

Međedović: N'jesam više pesmarice dosle vidijo ni u, gotovo ka' oni gospodinovi što su na one...

Vujnović: One knjige onamo?

Međedović: E! One. Debela je toliko bila.⁴⁰

Vujnović: Nikad n'jesi uo da se gusla, da se uz gusle pjeva?

Međedović: N'jesam ni od koga je uo, dok mi je on nije iš' it'o.

Vujnović: Nikad više?

Međedović: Nijesam.

Vujnović: udo mi je ipak, da onako si ti mog'o iz knjige nau it'i, ono da te neko nau i?

Međedović: Pa on je, a nije veliki kolac, no je on tuka, tuka, tuka, po malo.⁴¹ A ja ti ovo, što se polagano ita, sal volim je...

Vujnović: Jesi li ti okitijo u njoj sve onako kao što je u pjesmarici?

Međedović: Ne, no još više.

Vujnović: Još više?

Međedović: Još više, barem dvojinom.

Vujnović: Aha! Barem dvojinom?

Međedović: Jesam. Hol' da ti slažem, ali da ti kažem pravo?

Vujnović: Pravo, pravo!

Međedović: E!

Vujnović: Pa tako treba.

Međedović: Pa kaz'o sam ti, Boga mi, brate, koji je goj gusla dobar bijo, a ispev'o je pesmu za pet sata, moja je deset. I sad, ako je to da valja, ako nije, da ne valja. Kaza u ti upravo, ho e da se mre!

Vujnović: Jes', tako je.

Međedović: Eh!

Vujnović: Tako je, Avdo! **34. Kad je Bosnić Mehmed izbavlj'o Fatimu onu iz Aršana?**

Međedović: Od Hasana Niši a sam je uo.

Vujnović: Od Hasana?

Međedović: Jesam.

Vujnović: Dobro. A **35. Ženidba Vlahinjić Alije Zlatom Alajbega iz Klisa?**⁴²

Međedović: Od Sada Hadžovi a sam je uo.

⁴⁰ Ovo je epsko pretjeravanje. Radi se o maloj pjesmarici.

⁴¹ Smisao: itao je Međedović u pjesmu vrlo polako, jer slabo ita.

⁴² Ovu pjesmu Parry i Vujnović snimili su u pjevanoj i diktiranoj verziji, a Georg Danek prepjevao ju je na njemački. U originalu ih je pripremio za tisak u Harvardskom izdanju David Bynum (*SCHS VI*).

Vujnović: Ja. A 36. Robija Fatime Rama Glamočkoga u Sinje, kad je izbavijo Halil Hrnjica?

Međedović: U Sinje?

Vujnović: Da.

Međedović: Fatima Rama Glamo koga?

Vujnović: Ja.

Međedović: Uo sam je, brate, ili od Hamida ili od Hasana i nju (odnosi se na braću u Ferizoviće, op. Z.). Boga mi u ti tu slagat'. Od dvojice koji, ne znam.

Vujnović: Reće mi ti o'će od Reša Alihadžića.

Međedović: Za prvu ili za ovu?

Vujnović: E! Ne, ne, moja je greška, moja je greška. Od Nezira Kaljića.

Međedović: Ja.

Vujnović: Tako je.

Međedović: Od šestine tije, što sam ti kao kaz'o. Ni od koga više nisam naučijo. Šestina li su, osmina li su. A da pogriješim s jednoga na drugoga, to more.

Vujnović: 37. Zadarcu kad su ukrali bega Ličkoga ispred kule sa sofe? Od koga si nju uo?

Međedović: Iz pesmarice.

Vujnović: Iz pjesmarice?

Međedović: Jesam.

Vujnović: Ko ti je it'o nju?

Međedović: Ovo beg i o'će, ovoga Zajimovića sin.

Vujnović: Je li oni koji je konobar ov i e?

Međedović: Molim?

Vujnović: Je li Džemo ovaj, koji je konobar?

Međedović: Jok, jok, no jedno malo, u drugom razredu gimnazije.

Vujnović: A onda drugo nešto. A kad ti je it'o on?

Međedović: Lani.

Vujnović: Lani?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Kad si sluš'o onu, kad ti je it'o onu Hadži Smajilagi a?

Međedović: Ima tri godine.

Vujnović: Tri godine?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Koliko puta?

Međedović: Pešes', sedam puta. Drž'o sam dućan, pa dućan bijo kraj dućana, tu u kasapnici, a ona beše kod njega. A ja pri i ovako, kad pro i meso: «Hivzo, molim te, tu mi pesmu ita'!» Pa udri, pa tera, pa tera, pa tera, a ja študira'. V'oma mi je mila bila, i dobra je pesma, izgleda.

Islam Radoglavac

Vujnović: 38. Kad je Filip Madarin ugrabijo Begzadu, šer, te je Mujo izbavijo? Od koga si onu uo?

Međedović: Ja od Latifa Zekovića, ja od Islama Radoglavca, od njih dvojice.

Vujnović: Od Islama Radoglavca je ova.

Međedović: Ja.

Vujnović: Oklen je bijo ta' Islam Radoglavac?

Međedović: O' e iz Višerice, Radova Glava zove se jedno selo. A bijo je tu u zaftijama, u žandarima.

Vujnović: Aha! U žandarima je bijo?

Međedović: Ja.

Vujnović: Ja kako to more bit' da žandarm zna guslat'?

Međedović: On je znao cilj, a to je bilo, nije stalno, demek, nije ka' u ovoj državi tri godine obavezno. Tada se upiši, služi godinu. To pošto ostar'o, uzmi ga. Munasip je neko otud, ima dosta, ima prijatelja. «Uzmite mi ovoga ojeka!» kajmekamu, na alniku, juzbaši, demek, komekdiru. I uzmi. Tako je išlo. I stare su uzimali i mlade. Po godinu bidi, po, po pet mjeseca bidi, makni, uzmi.

Vujnović: Je li on bijo dobar pjeva ?

Međedović: Jes', dobar peva bijo.

Vujnović: Jesi li ga esto puta sluš'o?

Međedović: N'jesam. S polovine, ja s treine, ja l' sa prva, ja l' sprijed. Do i mu pošo i izmakni. I dvades' puta sam ga sluš'o i želijo sam, i nije me zapalo da nauim bez tu jednu pesmu.⁴³

Vujnović: Pa veliš da je on zaftija bijo ov e?

Međedović: Jes'.

Vujnović: A bi li on pjev'o kada u hanu?

Međedović: N'jesam, haber nemam.

Vujnović: Koliko je bijo star kad si ga sluš'o, Avdo

Međedović: Boga mi, ka' ovo ja sad, malo pomla i.

Vujnović: A ti koliko ima aše onda?

Međedović: Sve to prije askerluka mene te uljegle pesme u šake, bez u uzim, bez ove iz pesmarice.

Vujnović: Ne znam ti ja kad je «askerluk» bijo, što ja...⁴⁴

⁴³ Vrlo zanimljivo svjedočenje o u enju pjesama i vanjskim utjecajima na u enje.

⁴⁴ Vujnović o ito nije razumio Međedovića, da je to u io prije nego je pošao u vojsku.

Međedović: Od dvajes' godina.

Vujnović: Od dvades' godina?

Međedović: Ja. Od petn'es do dvades' sve su mi te, bez ove iz pesmarice, što su poslije.

Vujnović: Kako je izgled'o taj Islam?

Međedović: Divan ojek, vi en na o ima. Crnomanjas', brci do za uho. ulah, još izme u ovije ulaha imo je elepoš. Tako u crnijem haljinama sam ga vi 'o, a vi 'o sam ga i civil, civil kad je bijo. Nošnju je im'o dobru.

Vujnović: Je li on pjev'o po kafanama?

Međedović: Nemam haber.

Vujnović: A je li za pla u kada pjev'o?

Međedović: Ne z... ni... nije.

Vujnović: A za Ramazan egod, ne bi mog'o ovako za pare pjevat'?

Međedović: Nijesam ga opazijo, maj za hajtar, ako su ga ljudi uzeli. Poznati bili o' ekana Belopoljci s juzbašom i s onijem, pa bi ga uzeli onako, da him zapeva.

Vujnović: Ondar se nije hranijo od gusala sigurno?

Međedović: Nije.

Vujnović: A kakve je on pjesme pjev'o, Avdo?

Međedović: Te ozdol, krajišni ke mahom.

Vujnović: Sve krajišni ke?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Kra e ili dulje pjesme?

Međedović: Boga mi, ja ne znam kak'e je pev'o, ali je pesma bijo dobar.

Vujnović: Je li dobro okitijo?

Međedović: Jes' vala!

Vujnović: Imaš li ti koju rije iz njegove kite?

Međedović: Ima, ima puno, a ima i nastavljeno.

Vujnović: Aha!

Međedović: Pridato.

Vujnović: E sad ima jedna fina, **39. Zulum murtata vezira u Budimu.**

Međedović: To je ista Hadži a Mehmeda u toj (vidi 33. Ženidba Smailagi Meha, op. Z).

Vujnović: A to je ona pjesma?

Međedović: Jes'.

Vujnović: Aha!

Međedović: Ta je ista.

Vujnović: Dobro. **40. Vrljičkog ajana Fatima zarobljena u Braun,** te izbavlj'o Babahmetovi .

Međedović: Od Latifa Zekovi a sam je uo.

Vujnović: Beli vala. **41. Mujo Hrnjica okreće vojsku na Timok i dobijo Timok**, i tu se ranijo.

Međedović: Je l' od Avdage al' od Sada.

Vujnović: Ja. **42. Mejdan Janković Stojana i Mujina Halila na Zečevu**, kad je Stojan poginuo?

Međedović: Je li od Nezira Hašinova?

Vujnović: Nije nego od Orla Kalji a.

Međedović: Od Orla?

Vujnović: Jes'.

Međedović: Jes', jes'. Kalji je i to, tu sam preturijo.

Vujnović: Jes'. Nije udo, to je etrdeset peta.⁴⁵

Međedović: Nije udo, pa da sam i pismen.

Vujnović: Nije udo, nije udo. Kakva (je) ta pjesma, Avdo?

Međedović: Dobra, dobra.

Vujnović: Dobra pjesma?

Međedović: Dobra. Kratka, nije duga ka, a krvava.

Vujnović: Kako su se našli njih dvojica tu?

Međedović: Koji?

Vujnović: Halil i Stojan?

Međedović: To je, preporuka je bila oko evojaka. Stojan je tamo evojku pit'o. Im'o volju za evojku Gavran kapetana, pa ona rekla: «Izvarale su te glave.» Ona se obe ala Mujovu Halilu. On posl'je: «Ja u ti ga zvat' po mejdanu.» I u ta' isto pošli. Pjesma je mala, a fina je.

Vujnović: Pa da nije posl'je sin Jankovi Stojana pogubijo Halila, u toj pjesmi?⁴⁶

Međedović: Vidiš ti, ja, koliko sam ovije gusla a uo, ja n'jesam uo da je Halil poginuo. Nešto nije mi ni u jednoj pesmi ni jedan dokaz'o.

Vujnović: A Mujo?

Međedović: I za Muja mi je kazato, onako pripovetkom, da ga je ubijo pobratim, tur in, Meho Katanica.⁴⁷ Husejin, or Husejin je pri 'o ocu mi.

Vujnović: e? Kako je to bilo?

⁴⁵ Vujnovi je presko io u ispitivanju naslove nekoliko pjesama – vidi Dodatak na kraju ovog teksta.

⁴⁶ Ovdje se Vujnovi možda referira na neku pjesmu iz tradicije krš anske epike svoga kraja, oko Stoca.

⁴⁷ Vrlo sli nu legendu o pogibiji Muja Hrnjice zabilježio sam od Murat-age Kurtagi a.

Legenda o pogibiji Muja Hrnjice

Međedović: Meho je im'o ženu, glednu ka' i vilu. A Muju su kaži-
vali da je Mujo s vilama. A pobratim je bijo s Mehom. I dobro se držali i
pitali se. Pit'o ga Meho: «Ovoliko etuješ i vojskuješ, rane dobivaš, a
smrti ti nema. Bi li im'o kak'a bešareta ja od smrti ja šta bi ti bilo? Da l' ti
je kaživ'o ja l' itab, ja hodža, ja vra arica, ja vra ar?» Na jednome pi u
mu je rek'o Mujo: «Jedna mi je vra arica kazala: «Kad bi te ubilo zlato,
teško bi pretek'o!»

I Meho na dva mesta, iz Kunara idu i pod Brešljen ka ku i, vidijo je
vilu s Mujom u homaru. Je l' Mehova žena? Jes'. E otidi jednom u Ud-
binu, kad žene mu kod ku e nema. I on je smatr'o: «Boga mi je ovo: a
ona bila s Mujom!»

I, efendum, Mujo posl'je... Meho sveži hilu i otiš'o u Srebrenicu, te
naš'o jednoga zlatara, i sakov'o kuršum ta' od zlata. «Boža vera, rek'o, sad
ga biti ne u. A drugi put, ako ga nazrim, ako me š edne, ubi u ga!» I
taka' je slu aj doš'o. Poš'o je Meho iz Otoke, bijo kod Kurtagi a, ku i
svojoj preko Kunara. S desne stran' bunar je jedan bijo. U Orahovo –
brdo se zove – pogled'o je, kad pod jelom sedi kao Mehova žena Muju
kraj krila. I Meho se primak'o od jele do jele i onu, ona' mu kuršum, te se
izmak'o podaleko, i ona' kuršum od zlata, te ga zbijo u pušku, i pri i od
jele do jele. I Muja me u obadva oka. Vile nestani. Mujo ni živ na zemlju. I
Meho otele da ide, da zate e. Vila sini tako pravo sentu njegovu.

Meho im'o lake noge, u prije ac, te kod ku e. Kad mu žena ljulja
d'jete, ni habera od toga. «Oho, rek'o, istinito ubi' pobratima. Ali sam
Meho živet' ne e!» Te dofati štuc ova' iza pojasa, te sam sebe. I sam sebe,
te obadva (poginuše, op. Z). To je or Husejin ocu mi pri 'o.

Za Mujovu smrt znam. Za Talovu smrt znam, e ga je ubijo carski
delibaša bežu i na banjalu koj kapiji. Za Halilovu smrt ne znam. U
mojijem pesmama n'jesam nau ijo.

Vujnović: Da. **43. Bojičić Alija prosi Begzadu begovu,** te je bila
velika borba?

Međedović: Od Hamida Niši a sam je uo, ini mi se.

Vujnović: Od Hamida Niši a?

Međedović: Ja.

Vujnović: Da. **A 44. Mujin Halil i Ćirko od Ćirita?**

Međedović: Tu sam od Latifa Zekovi a uo pesmu.

Vujnović: **45. Marko Kraljević i Musa Ćeserdžija?**⁴⁸

Međedović: Da l' od Rada, da l' od Milonje?

⁴⁸ Ovu je pjesmu sam Vujnović nekoliko puta pjevao Parryju (štoviše, njegova
pjesma o Marku i Musi predstavlja Parryjev tekst br. 1).

Vujnović: Od Rada.

Međedović: Ja. Od Srba sam je uo, od Rada sigurno.

Vujnović: Od Rada, od Rada. Evo pedesete po redu.

Međedović: Bože, sretnjo!

Vujnović: 46. Sultan Sulejman izbavlja šceri iz Kandije?

Međedović: Od oca moga sam uo tu pesmu.

Vujnović: Beli vala! 47. Ženidba Zmaj Ognjenog Vuka iz Budima šceri budimskoga kralja?

Međedović: Od Milonje Božovi a, od njega sam je uo.

Vujnović: A rek'o si mi prije od bajraktara Talevi a.

Međedović: Za tu?

Vujnović: Da.

Međedović: Maj ako sam pogriješijo. N'jesam, no od toga uo, od bajraktara n'jesam.

Vujnović: Ov e piše, a davno je bilo. Onda si sigurno pogriješijo prvi put.

Međedović: Mogu o. N'jesam, brate, no od Milonje Božovi a je uo, i, ako sam ti rek'o, pogriješijo sam.

Vujnović: E, i ja bi' rek'o, za što srpska je pjesma. **48. Robovanje Đerdeza sa trin'es krajišnika u Lengeru,** od koga si pjesmu tu uo?

Bajraktar Talević

Međedović: Da n'jesam tu po em uo ja od bajraktara?

Vujnović: E ova jes'.

Međedović: Ja.

Vujnović: Ova jes' beli od bajraktara. e si ti njega sluš'o, Avdo?

Međedović: Dvapat u ovome hanu iza mosta, ovamo e ova' veliki 'otel prema srezu. Tu je kupljeno i tu sam Talevi a sluš'o.

Vujnović: A oklen bješe taj bajraktar Talevi ?

Međedović: Iz Niši a.

Vujnović: Koliko je onda star bijo, kad si ga sluš'o, Avdo?

Međedović: Pedeset godina. Ka' ovo Began.

Vujnović: A ti?

Međedović: A ja od dvades'.

Vujnović: Kako je izgled'o taj bajraktar?

Međedović: Vala, vi en ojek, n'jesi treb'o vi et' ojeka. Im'o je viši eperak od ovoga što je pev'o, Ragiba (Gojakovi a, Parryjevog starog pjeva a koji je u io od or Husa, op. Z), a širok, mislim baš aršin i po da mu je im'o preko ple i.

Vujnović: Što je to «viši» eperak?

Međedović: Duži.

Vujnović: Aha!

Međedović: Ja.

Vujnović: Kako je on živijo ov e, kaži ti meni?

Međedović: Boga mi je živijo lijepo. Eto tako, ka' što vi pri a', ka' i ova' Hasan. S duhanom i s pregonom. U Pljevlje je bijo zabran duhanu. A oni su ovdale erali i imali prijatelje velike tamo, i Niši e, Bajrovi e. Do njih ukrca. Ova, malo ga i Mahmut-paša drž'o Bajrovi , a bila mu Pljev-lja u šakama, te zara iv'o dobro.

Vujnović: Je li on bijo dobar pjeva ?

Međedović: Jes', brate. Nije mog'o mimo njega pro i.

Vujnović: A kakve je pjesme obi no on pjev'o?

Međedović: Najviše crnogorske, a i krajišni ke. Svake vrste pesama pri njemu se moglo na '.

Vujnović: Pa zašto, kad on dobar pjeva bi, ne nau i ti nego samo jednu pjesmu od njega?

Međedović: Nije me zapadalo, nije moglo njega, nije mene moglo zapas'. On' ne bide vakti. Od kako bide ur evdan, pa do mesec po Mitrovu dne, on ne moš' da ga vidiš. Sve ti je u svijetu, s duhanom, sa ka a-cima, sa tako.

Vujnović: Je li on bijo bogat?

Međedović: Lijepo je prohodijo, a boga'stva nije im'o. Kad nije im'o zemlje, nije im'o vatana, ja ne mogu rijet da je bogat ojek. A provod mu je bijo i fino se nosijo sasvijem. Toke im'o, traboloz im'o, šalvare dobre im'o, traboloz pojas oko sebe im'o. Silah vazda nosijo. Dvije puške sam mu gled'o, tako, fine krastavice, u srebro cijele glave.

Vujnović: Ja.

Međedović: Nož me u njima. To znam.

Vujnović: Je li on pjev'o za pla u o' e?

Međedović: Nemam ja haber da je on ikad za pla u. A sad mu Hajro (Ferizovi , op. Z), ona' on ek, ja ne znam uste li, kad je pev'o, te se sastale paše sa knjazom Nikolom, da mu je palo tu dvajes' lira u zlatu dara.

Vujnović: Talu?

Međedović: E, e, bajraktaru Talevi u. To je Talevi , a bajraktar je, on je nahod.

Vujnović: Da, da. Kako to «nahod»?

Međedović: Naš'o se po smrti o inoj. Pošto mu je otac umro, bila mu majka samdruga, u drugom stanju, i posl'je se rodijo. To je nahod rej.

Vujnović: Da, da. Je li bilo onda begova ov e, kad je on pjev'o?

Međedović: Jes', brate, napon veliki bijo.

Vujnović: Jesu li ga zvali da im pjeva?

Međedović: Pa zvali su ga i iš'o je na Ku evi a odaju, te pev'o, a za dar ne.

Vujnović: Nije za dar?

Međedović: Nije za dar. Bez otidi na ve eru. «Da do eš, bajraktare, no as!» - Osman-aga je vik'o da do e. Te po i još dva-tri Niši a šnjim glavnije, na sohbet tako. I posl'je je gudijo.

Vujnović: Ja bi rek'o da je najviše pjev'o za Nikši ane?

Međedović: Pa jeste.

Vujnović: Onijem svojijem?

Međedović: Boga mi, jes'. Tu him je sednica bila. I kad muhabeti, te sohbet otvara: «Boga ti, nam uzmi malo, bajraktare, gusli!»

Vujnović: Dobro. Još jedna pjesma ima, Avdo.

Međedović: Da Bog da, sretnjo!

Vujnović: 49. **Robovanje carske sultanije u Koltuku**, kad je Hrnjica nakon osam godina izbavijo.

Međedović: Tu sam od oca moga pesmu sluš'o.

Vujnović: Ja. Re e mi ov e ti «od Orla»?

Međedović: N'jesam, brate!

Vujnović: Ma ja sam pis'o, a hasli si mi ti tako rek'o. Evo, da smo pili rakije, ne bi ti rek'o ništa, a onda smo pili kiselu vodu, znaš, kad je ono bilo.

Međedović: E pa ondar, neka je greška moja. A ja znam da sam je od oca nau ijo.

Vujnović: Možda si sluš'o i od Orla?

Međedović: Sad, ne znam. Od oca sam je uo i od njega je nau ijo, a ako sam premitijo, te vi rek'o...

Vujnović: E dobro si pri 'o, Avdo. Ti si jedan su kojijem sam ja razgovar'o baš za pjesme. Ti si oni koji je najbolje pri 'o o pjesmama!

Međedović: Da Bog da, da ste mi vi zdravo!

Vujnović: Najbolje si ti pri 'o.

Međedović: Fala vi, i vama!

Vujnović: I ti si najistinitije rek'o.

Međedović: Da Bog da, da ste zdravo, i e ste, da ste, da ste dobro!

Vujnović: E, ako Bog da.

Međedović: Ti prvi, pa i oni dva!

Nikola Vujnović lijepim rukopisom potpisuje ovu svoju transkripciju:

Dubrovnik, august, 1937.

Vujnović Ivanov Nikola.

Dodatak

Najpedantniji među svim sabiračima bošnjačke epike, Parry je odmah nakon snimanja preslušao snimku ovog razgovora Vujnovića s Međedovićem i usporedio je s popisom pjesama. Otkrio je da je Vujnović preskočio nekoliko pjesama iz popisa, te je zatražio da 9. augusta 1935. godine Vujnović još jednom ukratko ispita Međedovića od kojih je pjevača naučio svoje pjesme. Navodim samo one dijelove ispitivanja u kojima se razgovor vodi o tim, u razgovoru nenavedenim pjesmama.

Vujnović: E sad ćemo te opet pitati za one tvoje pjesme od koga si ih naučio. Onomadne kad sam pit'o pokvarijo sam sve. Ali u momentat emo...

50. Ženidba Mujova Halila iz Budima?

Međedović: Od Paša, od Paša Ljuce, ili Islama Radoglavca, od njih dvojice.

Vujnović: 51. Ženidba Lalića Ahmeta iz Udbine Ajkunom Babahmetovića?

Međedović: Od oca.

Vujnović: 52. Udaranje Muja Hrnjice na katune Šimun kaptana u Pižutsko?

Međedović: Od oca.

Vujnović: 53. Zajim Alibegova ženidba u Budimu?

Međedović: Od oca.

Vujnović: 54. Novo bulju'baštvo Bojičić Alije?

Međedović: Od oca.

Olga ZIROJEVIĆ

ISHRANA NA BALKANU – ORIJENTALNI UTICAJ

Ve sami nazivi velikog broja jela i pi a tzv. nacionalnih kuhinja na balkanskim prostorima svedo e o jakim turskim, odnosno orijentalnim uticajima. Oni, zapravo, datiraju još iz vremena Vizantije, ija je kultura predstavljala, tako e, jedan sre an spoj balkanskih, odnosno gr kih i orijentalnih elemenata. Vizantiju e zameniti Tursko, ta nije, Osmansko (ili Osmanlijsko) carstvo, ija e vladavina, drugim re ima, uticaji, trajati i dugo vremena (najduže u Makedoniji i Sandžaku, a najkra e u današnjoj Vojvodini). Pored novih poljoprivrednih kultura, koje su doneli novi gospodari Turci - Osmanlije, i sa zapada po inju da pristizu one iz no-vootkrivenih zemalja: paprika, kukuruz, pasulj, mnogo kasnije, krompir i paradajz.

Tu su, naravno, i uticaji novih etni kih skupina, koje dolaze na ove prostore, u prvom redu Jevreji, Cincari i Jermeni. Prekodunavske oblasti, pak, ulaze, od po etka XVIII veka, u sferu austrijskog odnosno nema kog kulturnog kruga. Kod nas se nazivao prosto švapski, po Švabama tu kolonizovanim tokom XVIII i XIX veka. Preko jadranske obale, opet, dopiru venecijanski, odnosno italijanski uticaji. Uz zate ene žitarice: pšenicu, je am, proso, raž, ovas, speltu (kao da je identi na s turskom kapludžom),¹ gaje se još heljda, krupnik, pa pirina , a kasnije i kukuruz. Tu je i dalje ranija suražica, odnosno turski mahlut. Žitarstvo je za Carstvo, isti e Bogumil Hrabak, bilo zna ajno: a/ jer je od proizvodnje znaste hrane živeo najve i broj stanovništva; b/ jer je od proizvedenih žitarica država mogla da izvla i razne poreze i desetak na sultanovim hasovima (dobrima), a spahije kao socijalni nosioci te države i svoju feudalnu rentu; c/ što je viškovima hlebnih kultura ishranjivana vojska i flota, te garantovana ishrana stanovništva gradova, koji su se umnožavali i pove avali. Shodno svom zna aju, izvoz žitarica, ali i drugih poljoprivrednih proizvoda (ponajpre, pirin a, masla, ulja) nije ni ovde, kao ni u žitorodnim podru jima na hriš anskom Zapadu, bio slobodan. Iz ne malobrojnih sa uvanih sultanskih zapovesti saznajemo da «prema odredbama ahdname (ugovora) Dubrov-

¹ U jednom anonimnom tursko-srpskohrvatskom re niku iz XVII veka kapluca se prevodi kao pir.

ani imaju pravo da za novac kupe tri hiljade modijuma pšenice i tri hiljade modijuma prosa za svoju prehranu od carskih hasova (...) i da iz tih luka dopreme ovo žito u Dubrovnik, o emu im se izdaje uobičajena zapovest». I Mletačka republika je, zna se, izvozila žitarice iz Turske, a i velike količine žitarica, koje su stizale u Budim (u drugoj polovini XVI veka) preticale su, pretpostavlja se, i za izvoz, što se dešavalo i u kasnijem vremenu. Inače, za prodaju žita na stranu bez odobrenja bila je predviđena teška kazna – veslanje na galiji, kako to svedoči i visoka zapovest upućena kadijama Jenidže, umuldzine i Karaferije iz 1564. godine. Najstariji poznati opis hleba – osnovne hrane stanovništva – potiče iz pera francuskog putnika B. de la Brokijera (1432): «bio je - kaže on - pljosnat i tanji od ublija (korneta), imao je oko jedne stope u *okruglinu* i bio je savijen kao fišek». Za našeg sunarodnika B. Georgijevića, koji je jedno stolo i kasnije mnogo godina proveo u turskom sužanjstvu «oni upotrebljavaju ne baš ravan hleb (...), crni i beo, isto kao i naši, ali oni posipaju na nepećeni hleb neku vrstu semena koje se zove susa(m) pa se on posle peče. To je onima koji jedu mnogo prijatno; to naši nikad ne upotrebljavaju osim u Španiji u nekim mestima, to jest u kraljevini Granadi i oko Sevilje». U pitanju je, očigledno, beskvasni hleb, odnosno pogaca, koja je, iz italijanskog (*focaccia*), veoma rano ušla u naš, ali i u sve ostale balkanske jezike, pa čak i u makedonski i nemački, kao i u jezike okolnih naroda, a od nas su je, najverovatnije, preuzeli i Turci (koriste je i danas). I evropski putnici, Nemačkin H. Dernšvam (1553-55), Prus R. Lubenau (1587), kao i Francuzi, F. di Fren-Kane (1572) i P. Lefevr (1611) jeli su putem pogace mešane samo od brašna i vode, bez soli i kvasca, pečene direktno ili indirektno pod pepelom. Na Lefevra su ostavile loš utisak, dok za poznatog engleskog putnika, doktora E. Brauna, «teško da ima boljeg hleba u Evropi od ovdašnjeg – spravlja se i mesi s velikim trudom. Lak je, zdrav, ukusan i tako jeftin da se za dva pensa dobija koliko za dvanaest u Engleskoj». Pa dalje: «u svim zemljama pod Turcima gde sam putovao, nalazio sam na tako dobar i ukusan hleb da je za mene bila prava gozba jesti ga uz vino, a bio je dovoljan za hranu i uz vodu». Pored pogace, Turci su poznavali i kvasni hleb – fodelu ili fodule. Bila je pljosnata, nalik na lepinju, a mogla je biti različitih težina. Najčešće je iznosila 100 dirhema, odnosno 320gr. U prvoj polovini XVI veka fodule se javljaju u carskoj kuhinji. Najviše su se trošile u imaretima, ali i istanbulskim sarajima. A dobijali su ih, uz platu, i janjari, otuda i naziv janjarski hleb.

Dolazni turski svetski putnik Evlija Čelebija pominje (1660) me u beogradskim specijalitetima i «bijeli latinski hljeb somun». A u Sarajevu, opet, kaže Evlija, «ima jedna vrsta hljeba koji je sladak kao med, tako da ga se uvijek ne može zasititi». Dopao mu se, takođe, dok je bio vruć i «hljeb od prohe» odnosno kukuruznog brašna. Beli hleb, koji je bio jako

cenjen, pominje Evlija i u raznim anadolskim gradovima kao lokalni specijalitet. Vrsta malog okruglog pekarskog hleba koji se spravljao od belog brašna – sa kvascem – bio je i simit.

Za potrebe vojske pripreman je dvopek – peksimet, otuda i naziv vojni ki ili državni (miri) dvopek. Zna se da su ga proizvodili pekari u Travniku, a svakako i u drugim mestima.

Od peciva najpoznatiji je burek (borek), koji se javlja u XVII veku. U jednom tursko-srpskohrvatskom reniku iz XVII veka zabeležen je uš i pak. Uz hleb, ili bolje, umesto njega, jele su se, kao i u ranijem vremenu, i kaše, spravljene od raznih žitarica.

Novinu, me utim, predstavljaju dva nova proizvoda, koje Turci donose na balkanske prostore (da bi se zadržali do danas). To su bulgur i tar(h)ana. Oba se prave od žitarica, pretežno od pšenice. Bulgur (burgul, balgur, gumbur) prevodi se u re nicima obi no kao pšeni na prekrupa. Iz ve ine relevantnih re nika saznaje se i o kakvoj vrsti prekrupe je re , odnosno da je u pitanju pšenica koja je posle kuvanja, sušenja, lomljenja, pogodna za kuvanje pilava umesto pirin a, kako to sažeto i prakti no obaveštava Š. Sami.

«Kod nas se mnogo cen i bungur – zapisa e krajem XIX veka S. Trojanovi . Može biti od je ma ili od pšenice, a pravi se istovetno po svim zemljama gde Srbi žive. Prvi se pravi na taj na in: je am se kuha neko vreme, ali ne u klju aloj vodi nego se više bari, zatim se izvadi i lepo osuši. Pošto je dovoljno suh, gruva se u stupi, a time se od ošlja o isti (ako je am nije ist, kao što rade u Jadru) i u nekoliko istuca – to je bungur». A «bungur pšeni ni isto se onako ukuha kao je meni, ali kad se osuši ne tucaju ga u stupi, nego ga u vodenici krupno izmelju, ili bolje re eno tek prekrupe. Upotrebljava se isto onako kao i bungur je meni». Za V. Stef. Karadži a bungur je kukuruzni ili pšeni ni; i u podru ju Laktaša, kao i u Hercegovini pravi se isklju ivo od kukuruza. Ponegde su se pod bungurom podrazumevale sve vrste žitarica koje su mlevene u vodenici ili ak uopšte sve što je lomljeno i drobljeno. Sredinom XVI veka francuski putnik P. Belon tvrdi da se bulgur (bohourt) sa ostrva Lezbosa (Mitilene) šalje svuda po Turskoj i da je njegova upotreba, uz taranu, jako velika u celoj Turskoj da ne može biti ve a. I na budimsku carinu stizalo je, u nešto kasnijem vremenu, daleko više pirin a i bulgura nego brašna. I tarana (tarhana) se proizvodila od pšenice. Veoma je zna ajna namirnica u ljudskoj ishrani; i danas ima svoje mesto i u turskoj i u balkanskoj kuhinji. ²Upravo ova dva navedena proizvoda bila su zamena, sve do XIX veka, za tada još skupi pirina – najzna ajniju kulturu koju e na balkanske prostore doneti Turci Osmanlije.

² U Makedoniji se naziva trano, a u Gr koj trachanas. Sarakani u Makedoniji pravili su taranu od krupno mlevene pšenice pomešane sa mlekom i sušene na suncu, a u Bosni se i danas pravi od belog pšeni nog brašna, jaja i soka od paradajza.

Ova prastara kulturna biljka verovatno je postala od divljih vrsti rasprostranjenih na području od južne Indije do Kine. Iz Indije³ stiže u iranske zemlje, pa u Mesopotamiju, Siriju i Egipat (u Španiji je poznat od X veka). Svoju veliku ekspanziju ova žitarica doživljava tek u VII veku. Upoznavši je u Iraku i jednom je prihvativši Arapi su je gajili svuda gde su za to postojali klimatski uslovi. Kasnije je preuzeti i Turci (zajedno sa perzijskom terminologijom). Po etak uzgoja pirina u Rumeliji, odnosno oko Plovdiva vezuje se za Lala Šahina (oko 1365. godine). Na našim prostorima prvi ga pominje Brokijer, negde oko Niša «u lepom kraju u kojem mnogo raste pirina». Evropski putnici je ga kasnije pominjati na potezu od Jagodine do Niša. A sude i po relevantnim turskim popisima (defterima) gajen je i u dolini Resave, oko Leskovca, u Makedoniji, Grčkoj, Albaniji i Bugarskoj (oko Plovdiva, gde je bio crvene boje).

Zbog velikog značaja pirina – posle pšenice najznačajnije namirnice u osmanskoj ishrani - njegova proizvodnja bila je pod direktnom državnom kontrolom i, kao i pšenica, podlegao je zabrani izvoza iz zemlje. Prodavao se po balkanskim gradskim trgovinama – donošen je obično tovarom, ali i kolima – a u velikoj količini stigao je u vremenu od 1571. do 1580. godine, i na budimsku carinu, odnosno tržište, pa je moguće da je tu preticao i za izvoz. I u kasnijem vremenu pirina je donošen na ugarske carinarnice, neretko i u velikim količinama. Inače, trošio se veoma mnogo po imaretima, derviškim zavijama (tekijama) i, naravno, u carskoj kuhinji za spravljanje orbi, raznih pilava, slatkiša (sutlijaš), pa i boze. A na azijskim prostorima još i za proizvodnju vina, dok je od pirinog brašna tu mešen i hleb.

Među u novim kulturama koje su u vreme turske vladavine donete iz Amerike veoma značajno mesto zauzima nova žitarica – kukuruz. Sasvim je sigurno da je kukuruz u Evropu, kao i na ostale kontinente prispeo iz Amerike. Treba, međutim, pomenuti da je kukuruz mogao biti poznat i u Aziji mnogo pre 1492. godine.

Sude i po imenima koje nosi – kokoroz, kukuruza, trakinja, turinjak, turšica, turska pšenica, golokud, (p)enka, rumetin, momoroz, moruza, tuerkischer Waiz, grano turco, misir, urmetin, fermentun, furmentin((a), carevica (carevka) kolombo (po Kolumbu) - došao nam je sa raznih strana i u razna vremena. I dok je za Italijane i Francuze bio gran turco odnosno le ble de Turquie, za Nemce tuerkischer Waiz, Turci su ga nazivali misir, što bi značilo da im je stigao preko Egipta. Da li je tatarsko žito (gendom-i tatar odnosno Tatarenkorn), koje je 1571. godine carinjeno u Budimu, kukuruz, kako to pretpostavljaju, uz rezervu, prave i ovog značajnog turskog izvora? Najverovatnije da jeste, jer, koliko se dosad zna, kukuruz treba da je stigao u Dalmaciju 1572. a u Srbiju 1576. godine, gde se najpre

³ Otuda i njegova imena birindž i oriza poti u iz sanskrita.

gajio po baštama. Dugo se smatralo da se prvi put pominje 1612. kada je donesen me u Srbe grani are u Varaždin. Kukuruz (misir bugday) je sasvim sigurno gajen na Kosmaju, kako to svedo i jedno tursko privatno pismo iz prve polovine XVII veka. A zna se i da je etrdesetih godina istog veka izvožen iz Bosne u Split. Nešto kasnije Evlija elebija je u Sarajevu jeo «hljeb od prohe». Da je ova žitarica rano ušla u svakodnevnu ishranu balkanskog stanovništva svedo i i njegovo esto pominjanje na ma arskim carinarnicama po evši od 1690. godiine (tuerkhischer Waiz). Gajen je, kako se tu vidi, po Sremu i Ba koj. Iz jednog dosad neobjavljenog turskog popisa, datiran je u 1714. godinu, saznajemo da se ak u 29 sela radni kog hasa mukate Ku ajne i Majdanpeka gajio kukuruz; i to duplo više od pšenice, odnosno u proseku 255 oka ili 327kg po doma instvu.⁴ I ovaj podatak bi, uz tursko ime, išao u prilog davno iznetoj pretpostavci da je kukuruz stigao u prekodunavske oblasti sa Balkana. Nešto kasnije nastali turski popis Smederevskog sandžaka (1741/42, tako e neobjavljen) pouzdano svedo i da je kukuruz gajen u znatnim koli inama na prostoru Srbije; ušur od njega (misir) upisuje se, na žalost, redovno sa ušurum od pasulja (fasulya), pa tako nedostaju precizniji podaci o obimu njegove proizvodnje. O igledno je, me utim, da je ovaj ušur iznosio više od onog koji se uzimao od ostalih žitarica. Smatra se, ina e, da su ga u Banat doneli Nemci, otprilike u isto vreme. Godine 1780. kukuruz je ve bio glavna hrana u Crnoj Gori, a u isto vreme zabeleži e i sarajevski hroni ar Bašeskija «ve ina svijeta, pa bili oni kadije ili hodže hranilo se kukuruzom». Ali kada se, nedugo zatim, zbog suše, «kukuruzno brašno po ceni izravnalo sa pšeni nim, svet se okanio i kukuruza». Kukuruz se kaže poznati francuski geolog A. Bue (koji je, pored ostalih, znao i naš jezik) jeo i poluzreo – zelenjak i purenjak – dok su kokice bile poslastica za Slovene; pomešan sa mlekom dobijao se ka amak, slovenski kulja, da ki memeljiga. A mleo se u ru nim žrvnjevima. Od povrtnarskih kultura, kao i u ranijem vremenu, najviše su se gajili kupus, beli i crni luk, pa mahunarke; naro ito so ivo, bob (bakla), grah (baš pod tim imenom)⁵ i grahorica (bur ak), kako se to vidi iz najranijeg turskog popisa Oblasti Brankovi a (1455). U ovim prvim popisima uz so ivo – merdžumek, esto se beleži i merdumek (danas te re i nema). Da li je to jedna vrsta so iva?Izneta je pretpostavka da bi to mogao biti grah-poljak. Gaji se dosta i repa. Shodno svedo enju jedne

⁴ Za ustupljeni podatak dugujem zahvalnost kolegi Sr anu Kati u.

⁵ Grah ovde nije pasulj, koji e nam do i u kasnijem vremenu ve , najverovatnije, neka vrsta divljeg graška ili je, možda, u pitanju crni kineski pasulj (tur bogrulce). Od XVI veka ime roda Phaseolus prenosi se na iz Amerike donete vrste, prema španskom fajol .Ina e, u nekim našim krajevima nazivi grah i pasulj su danas sinonimi.

vakuf-name iz 1514. godine (Skoplje) u tamošnjem imaretu trošeni su: spana , repa, odnosno šargarepa, šalgam (naziva se svinjska ili slatka repa i u to vreme zamenjivala je krompir), tikvica. A u prvoj polovini XVI veka na solunskoj pijaci prodavali su se: naut, so ivo, grahorica, bob, grah, crveni i beli luk, praziluk, krastavci i bundeve. Putnici Dernšvam i Belon pominju, sredinom XVI veka, plavi patlidžan, bundevu i krastavce. Od ovog prvog (melanzaana) pravilo se vrlo dobro jelo, kaže dalje Dernšvam. U vidinskoj kanunnami (iz 1586) javljaju se naut i spana , a u ve pomenutom anonimnom re niku (iz XVII veka) zabeležene su slede e povrtarske kulture: tikva, repa, kupus, zelje, luk, hren, mrkva, so ivica, mak, komora , paprika (tur. ititburnu i yešil biber). Ova poslednja treba da je doneta na balkanske prostore krajem XVI veka kao «indijski biber», a nije isklju eno ni da je u vremenu izme u 1571. i 1580. donošena i na budimsku carinu. I Uskufijin tursko-bosanski re nik (iz 1631) zna za papriku, (tur. frenk biberi).⁶ U ovom re niku prvi put se, koliko smo mogli da utvrdimo, javlja pasulj (posulj). Ova mahunarka (Fiesohlen), zajedno sa graškom i so ivom, donošena je, od poslednjih godina XVII veka, na ugarske carinarnice, i to ne u malim koli inama. Me u namirnicama koje su se 1730. prodavale u Beogradu nalaze se i grah i pasulj. A kako je ve istaknuto on je oko 1740. godine bio uveliko gajen po celoj Srbiji pod imenom fasulya. Jedno stole e kasnije Bue tvrdi da su u srpskim zemljama za turskog vremena pasulj i kupus «osnov kujne». A potom e i F. Kanitz zabeležiti da se od sveg mahunastog povr a gotovo isklju ivo sadi pasulj, koji je omiljeno narodno jelo, što e uglavnom ostati i do danas. U kuhinjskim defterima mitropolitskog dvora u Beogradu zabeleženi su, uz pasulj, so ivo, grašak, keleraba, plavkasti kelj, spana , špargle, šargarepa, kiseljak, žuta repa, rotkva, ali i be ko so ivo i be ki grah, karfiol, kao i tikve. A na mitropolitskom majuru bile su zasa ene i «arti oke».Uz navedene povrtarske kulture, sa nema -kom kolonizacijom u Banat stižu još peršun i krompir.⁷

Ve sama imena ove poslednje kulture: zemljak, zimik, kompijer, krtola, podzemljica, pozemica, rašak, ruski, rusijanka, kao i krompir, sve do e da je i on, poput kukuruza, stizao na naše prostore sa raznih strana i u razna vremena. Zna se da su ga me u srpske grani are doneli, 1760. godine, vojnici iz eške. U Crnu Goru ga je iz Rusije doneo (1786) vladika Petar I, otuda i imena ruski i rusijanka (u okolini Fo e, u koju je prenesen

⁶ Pod imenom biber, kako i danas Turci zovu papriku, za razliku oid «našeg» bibera koji je tamo kara biber.

⁷ Od nem. Grundbierne – zemljana jabuka. Krompir (Kartoffl), donet iz Pešte carinjen je još 1699. godine u Baji. A to bi bio, koliko smo mogli da utvrdimo, i nje-gov prvi pomen na balkanskim prostorima. Poreklom sa Anda ovu kulturu, staru oko osam hiljada godina, Indijanci i danas zovu plod bogova.

zove se rušnjak). U Dalmaciju su ga 1808. doneli Francuzi, i od njih treba da su ga primili Bošnjaci, kaže francuski konzul Paskal-Tomas Furkad (senator Dandolo «imao je dosta muke da navikne svoje pot injene na ovu biljku»).

U vremenu od kraja XV do sredine XVIII veka u carskoj kuhinji trošeno je sledeće povrće: blitva, patlidžan, zelena salata, praziluk i rotkva (brusanska), a u narednom veku pominje se i zeleni paradajz.

Ivo ni fond je u vreme turske vladavine obogaćen, jer se, uz grožđe, trešnje, jabuke, kruške, orah, kesten, šljive, višnje, badem (na Primorju), oskoruše, jagode (kako to svedoči i postojanje starog naselja Jagodine), javljaju i nove vrste: breskva – šeftelija, mušmule, kajsija, turundža (vrsta gorke pomorandže). Polaze i od njihovih imena trebalo bi da su nam stigle posredstvom Turaka. Sude i po imenu kajsije u Vojvodini – aprikozna, mogla je tu doći i sa zapada (Nemci je pod tim imenom – Aprikose, poznaju od sredine XVII veka).

Bostan (doslovno, vrt, bašta) pod kojim se kod nas (a ponekad i u turskim izvorima) podrazumevaju dinje i lubenice, trebalo bi takođe da su stigle posredstvom Turaka (ne pominju se, naime, u srednjovekovnim izvorima, poput jagode, na primer). Međutim, nisu, jer kako je odavno utvrđeno, ove reči ušle su u slovenske jezike još u praslovensko doba. A njihovom domovinom smatra se inače Azija.

Veliki ljubitelji voća i slatkiša uopšte, Turci su nam, nema nikakve sumnje, doneli i nove vrste voća. U Budimu, Prus R. Lubenau, nalazi nekoliko vrsta marmeladskih šljiva, Evlija pominje u Skoplju šljive bardaklije i šeftelije, a Bašeskija u Sarajevu zerdelije (vrsta rane šljive). Po istom autoru naročito su bile rodne šljive požegaće. Šljiva je u Bosni «omiljeno drvo u voćnjacima», zapisao je u XIX veku jedan francuski putnik. U turskim cenovnicima iz XVII veka pominje se i beogradska šljiva (Belgrat erigi), uz onu iz Amasje. I razne vrste krušaka, kao karamanke, jeribasme, taku(i)še, treba da su stigle sa anadolskih prostora. U gradu Kjutahji – kazuje nam opet Evlija - bilo ih je čak 26 vrsta. Tu su i trešnje; a one u Banja Luci, ašlame, opet oslanjaju i se na Evlijino svedočenje «budu toliko slatke, so ne i ukusne da ih nema ravnih u Evropskoj Turskoj (...), Arabiji ni Perziji». So ne trešnje, sedam vrsta, našao je i u gradu Kjutahji.

A kada je voće u pitanju na Evliju je izuzetan utisak ostavio grad Ohrid. Tu je našao devet vrsta dunja, 24 vrste izvanrednih šljiva i isto toliko krušaka. Ivoće je bilo tako sočno da se nije moglo prenositi iz jednog kraja u drugi. Njihove jabuke, međutim, izvozile su se u kutijama u sve zemlje i dugo vremena su zadržavale svoj ukus i slast. A i u Beogradu «u Munir-efendijinoj bašti ima sočno kumru-kajsija koje su teške po etrideset drama (1284gr), zatim sočno šeftelija koje su teške po stotinu drama, a

ima i grož a, šljiva, krušaka, trešanja, dinja i lubenica». U Novom Pazaru, pak, bilo je čak 48 vrsta jabuka i 35 vrsta krušaka.

Kako se to može zaključiti iz raspoloživih osmanskih kanuna (zakona) i drugih izvora na balkanske gradske trgove stizalo je, pored domaćeg voća, u prvom redu grož a, i južno voće: smokve, badem, hurme, turundže, narandže, sveže, a i sušeno: grož a, suve šljive, kruške. Od Turaka se do danas sačuvao izraz evenak, evenka: na konac nanizano grož a ili smokve, koje su se sušile pod strehom.

Voće - kruške, grož a, šljive - stavljalo se, najzad, i u turšiju, kao što se u velikim količinama i ukuvavalo.

Kada je reč o stočnom fondu, i dalje su se najviše gajile ovce i svinje, o kojima se najviše i zna budući da je samo sitna stoka, ta nije, ovce, koze i svinje, bila oporezovana (i smatra se da je taj porez bio vrlo stimulativan). O krupnoj stoci – konji, goveda, bivoli - kao i o pernatost živini, postoje samo posredna svedočanstva.

Iz kanunnama za Budimsku i Ostrogonsku skelu (1546) saznajemo da su u Austriju izvoženi volovi, krave, ovce, konji, svinje (uz goveće i ovčje kože). Po kazivanju engleskog putnika, doktora Brauna, «ima mnoštvo volova koje, kako se misli, šalju na stotine hiljada godišnje u Italiju, Nemačku i druge krajeve; i obično se kaže da ih imaju u tolikoj količini da bi mogli snabdevati veliki deo Evrope». Pominje i bivole koji se koriste za oranje.

Dosad objavljena građa o carinarnicama u Ugarskoj (iz prvih decenija XVIII veka) svedoči i pouzdanije o obimu izvoza kao i o vrsti izvožene stoke, odnosno da su dogonjeni veliki i mali slavonski volovi, ugarski volovi, veliki ugarski volovi, mali vlaški volovi, male slavonske krave, pa ovce, jagnjad, konji i svinje; i to, tovljene, obične, od jedne i od pola godine.

I na balkanskim gradskim trgovima prodavala se živa stoka: ovce, jagnjad, koze, svinje (koja se tu mogla i zaklati); kokoške, i golubovi (rečeno). Jedino se u veći navedenom turskom defteru iz 1714. beleži ušur od kokošaka i gusaka. Anonimni rečnik iz XVII veka zna za tuku, odnosno bibu. A u Beogradu je, opet, kako tvrdi Evlija, gajena misirska kokoš (sa crvenim hursum-vratom).

Už živu stoku prodavala se i pastrma, tako je na budimsku carinu stigla goveća, ovčja i svinjska pastrma. U bosanskim kanunnamama pominje se ovčja pastrma – sušenica. I Evlija nalazi u Sarajevu ovčju i goveću u pastrmu sušenu na hrastovini, kao i burek od kokošijeg mesa. Pastrma u Mostaru merila je 20 do 30 oka. U Sarajevu se, kaže Bašeskija, jelo, uz pastrmu, i sveže jagnjeće, goveće, kozje i bravlje meso.

O konzumiranju svinjskog mesa na širokom prostoru carstva svedoči i porez na svinje (resm-hinzir), novčana dažbina koju su hrišćani davali za

uzgoj svinja (jedna ak a ili aspra na dva svinj eta), kao i porez na boži no klanje svinja (**resmi-i Bojik**), iznosila je jednu ak u na svaku zaklanu svinju.

Uz meso doma ih životinja jela se i divlja . Nabrajaju i darove prirode u Ugarskoj, doktor Braun kaže da «ima mnogo i jelena, ze eva, sva-kovrsne živine, jarebica i fazana».

I riba je trošena budu i da je ceo hriš anski narod postio, a i Turci su bili ljubitelji ribe.

Zahvaljuju i povoljnim prirodnim uslovima, mnogim mrtvajama i plavnim terenima, a u Djerdapskom sektoru Dunava (sve do regulacije krajem XIX veka), obliku i sastavu tla, odnosno mnogostrukom i sre nom spoju prirodnih okolnosti, ribolov je na Dunavu bio mnogo razvijenija privredna grana nego što e to ikada biti u kasnijem vremenu. I ne samo na Dunavu; po svedo enju doktora Brauna «Tisa se smatra za reku najbo- gatiju ribom u Evropi, ako ne i u svetu; tako da se kaže da se sastoji od dve tre ine vode i jedne tre ine ribe».

Najdetaljnije podatke o ihtiofauni Dunava ostavio je italijanski polihistor (i carski general) Lui i Fernando Marsilji (1658-1730) u svom uvenom delu *Danubius*. Ribljih vrsta bilo je, kaže on, ukupno 53, a zabeležio je i sva njihova, pa i slovenska imena (sablar, jesetre, šaran, vretenar). Na podru ju cele Srbije bilo ih je, sredinom XIX veka, svega 66 vrsti, a po etkom minulog veka njihov broj u Dunavu smanjio se bio na tridesetak.

Iz zvani nih akata osmanske administracije saznaje se kako je riba lovljena (što je uticalo na visinu poreza koji je pripadao sultanovom hasu i spahijama): obi nim metodima, u virovima, u gardama, daljanima ili vršom (koš od pru a). Daljani su bili vešta ki zagra ena i zatvorena lovišta ribe pri morskoj, jezerskoj ili re noj obali u kojima se riba uva kako bi se po potrebi lovila. Najviše ih je bilo na delu Dunava od Budima do Vidina.

Izuzetnu pažnju savremenika privla ile su uglavnom one vrste riba koje daju crnu ikru (kavijar), a to su bile moruna, jesetra, i kava jesetra ili pastruga i ke iga. Ina e, svi evropski putnici isti u da je riba u Beogradu tada bila neobi no jeftina i prodavala se na posebnoj pijaci. A jela se sveža ili konzer virana: soljenjem, sušenjem na suncu ili želatinom pretvarana u pihtije. Kao posebna veština smatralo se soljenje ajvara (kavijara). O zna-aju ribolova na sremskim prostorima svedo i i naziv dela isto nog ogranka Fruške Gore – Kalaka .⁸ I zemunski Gardoš možda treba dovesti u vezu sa nekadašnjim gardama.

Na budimsko tržište stizala je sveža riba (u fu ijama i kolima) i so- ljena. I na balkanskim trgovima: Kruševcu, Užicu, Vidinu, Sarajevu, po

⁸ Od glag. *kaliti* – ise i ribu duž le a, parati, posle ega se sušila na vazduhu.

Sremu prodavala se riba. A na trgu uvenog rudnika Novo Brdo (1488) navode se poimeni no: moruna, šaran, štika, sveže ribe, jegulja, morske ribe, kao i kavijar.⁹

I u kasnijem vremenu, kako to svedo i gra a o balkanskim trgovcima u Ugarskoj, izvožene su velike koli ine moruninog kavijara, ali i sveže, kao i smrznute, usoljene i dimljene ribe (uglavnom morune, re e štuke) sa panonskih prostora.

Masno a na kojoj se pripremala hrana nazivala se, kao i u ranijem vremenu, maslo. Najstarije zna enje ove sveslovenske i praslovenske re i je ulje, zatim mast¹⁰ od mleka, mast, salo, puter.

Pored ostalih dažbina vlasii (sto arsko stanovništvo) davali su spahijama i jednu mešinu masla.

Na gradskim trgovima, kako svedo e relevantni kanuni, prodavalo se maslo; neretko se navodi da je u mešini, koja je mogla biti razli ite veli ine. U zakonu za grad Kruševac, na primer, mešina masla od 20 litara. Ponekad se isti e da se prodaje isto maslo; u kanunnami za Segedinski sandžak navodi se da je ov je maslo. Na kruševa kom trgu prodavali su se, uz maslo, i salo, kao i zejtin, odnosno maslinovo ulje,¹¹ a u Sarajevu uz maslinovo, i susamovo ulje. «Iz sezama se – kaže Dernšvam – cedi ulje, koje je slatko i gusto i upotrebljuje se u svim jelima...». Polja pod susamom video je negde oko Plovdiva.

Susam je gajen i u Makedoniji, koja je bila poznata po svom šarlaganovom ulju (i danas se tamo proizvodi vrsta putera - taan).

Masno u, a tu spada i slanina (ak se, ini se, više trošila od same masti) hriš anima (pa ak i dvovercima) obezbe ivao je uzgoj svinja. A od ulja, uz maslinovo, koje je bilo relativan luksuz jer se obi no dopremalo iz daljine, trošen je u znatnoj meri i šarlagan. Kasnije e ga cediti i iz semena maka.

Pored pšenice, pirin a, mesa, pod zabranu izvoza spadale su i masti: maslinovo ulje, maslo i loj. U jednoj naredbi skadarskom sandžak-begu i kadijama naglašava se i svrha zabrane: »da ne bi sirotinja iz vilajeta trpela muku zbog oskudice«. Me utim, na ugarske carinarnice donošena je, po etkom XVIII veka, mast (Schmalz). Najverovatnije svinjska, ali i slanina, loj, puter, maslinovo ulje, riblja mast. I na mitropolitском dvoru u Beogradu trošeni su maslo u tulumu, loj od bubrega, kao i slanina.

U užii kom kraju, kaže S. Trojanovi , maslo se pravi prosto: «skinuti skorup s mleka sasp u bakra , pristave na vatru i dotle mešaju, dok se maslo ne odabere, a trop ne slegne. Ovako istopljeno maslo žuto je kao ulje...».

⁹ U carskoj kuhinji javlja se od vremena sultana Mehmeda II.

¹⁰ Od tur. mešin - meh od ov je ili druge štavljene kože.

¹¹ Od tur. zeytin - maslina.

U Bosni i Hercegovini se, kako to svedoče i L. Gr i -Bjelokosi, maslo priprema uje na dva načina «metenjem mlijeka ili skorupa i topljenjem skorupa». Maslo se dobijalo i topljenjem kajmaka (ili skorupa). A po varošima je trošena i sumasnica koja se pravila od govećeg loja i masla. U nedostatku masla zimi bi se topio i bravlji loj, koji bi se osoljen i zavijen u košuljicu od loja istoga brava, sušio na dimu. A Cincari su, kaže Trojanovi, preostalu surutku od kavalja koristili za dobijanje masla; ono netopljeno se trošilo odmah, a topljeno je moglo da stoji i deset godina.

Na Kosovu i Metohiji, kako to navodi G. Elezovi, maslo je bila mast koja se dobijala iz kajmaka; i moglo je biti netopljeno, mlado, meteno, nemeteno. A, kao i u srednjem veku, u maslo se ubrajali još i ulje i zejtin (tj. maslinovo ulje).

U carskoj kuhinji pored ulja biljnog porekla, od maslinki, lana, susama, korišene su i životinjske masti: od uvenog ovčjeg repa (anadolske ovce), od bubrega, i salo. Ipak, najviše se trošio maslac.

Pored masla od mleka se pravio i sir, koji je zauzimao veoma značajno mesto u ljudskoj ishrani; kao i u ranijem vremenu mogao je biti u kolutima ili u mešini (tulum). Tako je vlaško stanovništvo imalo obavezu da daje, pored ostalog, i krug sira.

Sir koji je prodavan po našim i balkanskim trgovinama pobježe se ne opisuje. Tržna trošarina naplaćivana je na tovar i kola ili, kada se prodavao u malim količinama, na svaku tuluminu.

Značajne količine sira nošene su, u abrovima i tulumima, i na budimsko tržište.

Negde od sredine XVI veka (1558) javlja se na balkanskim prostorima i jedna nova vrsta sira – kavalj. Iz jednog spora među Jevrejima u Vidinu saznajemo da su ga oni tu pravili od masla dvadeset stada ovaca, koristeći, pri tom, svoje specijalne kalupe. A Jevrejini, sa kojim su se sporili, prodavao je i kavalj od mleka bivolice.

Iz kasnijih responsi se saznaje da su Jevreji kavalj izvozili u daleke krajeve. I na svakom koturu je bio drvenim pečatom otisnuti znak (kašer). Povlasticu da proizvode kavalj imali su, po etkom narednog veka, i Jevreji u Sofiji i Solunu.

Na maćarske carinarnice donošen je običan sir, brnza i turski sir. Da li je ovde reč o urdi, vrsti sira koja je vezana za tursko vreme? «U najgoru vrstu sira – kaže Trojanovi – valja ura unati urdu, koja se negde zove vurd, furda, na planini Mirovu i izvara, a tu se najprostije i pravi. «Kad veliki kotao pun surutke od mleka dobro provri, skine se i procedi kroz cedilo. Ona drobina što ostane zove se urda».

Urda je, kaže Konstantin Jirek, ovaj ili onaj sir, a poznat je na velikom prostoru Balkana, uključujući i susedne zemlje. Za njega znaju i Rumuni, Malorosi, na Pindu i u Karpatima.

U današnjoj Vojvodini se, pod austro-nemačkim uticajem, odomačio tzv. «švapski sir», od nekuvanog mleka sa kojeg se skidala pavlaka.

U Bosni i Hercegovini «u glavnom imade samo dvije vrste sira, i to cijeli masni ili presuka a, i slani, vareni, toratan ili prдавac, kako to ve koje zovu. Prvi se pravi od cijelog mlijeka, a drugi od mlijeka koje je okajma eno. Za zimu se ostavlja u mješine isto onako kao i kajmak».

I kajmak ili skorup – u prekodunavskim oblastima pandan mu je mileram – bio je značajan mlečni proizvod; obično se dodavao jelima (uključujući i i testa) ili se pretapao u maslo. Trošen je, od sredine XVII veka, i u carskoj kuhinji (na glasu je bio onaj iz Uskudara).

Mlečni proizvod koji su Turci najviše trošili bio je, van svake sumnje, jogurt, odnosno kiselo mleko. Pod ovim imenom – koje se u i u sve evropske jezike – prvi ga na zapadu pominje Brokijer. Jeo ga je u jednom turkmenском logoru u Maloj Aziji. I drugi jedan Francuz – lekar P. Belon – ističe da jogurt (oksigala), gusto ovako je mleko, koji se pojavio u grčkoj kuhinji ima lepu budućnost. Svi koji ijaši i goni i mazgi u karavanu «snabdevaju se jednom vrstom kiselog mleka koje se zove jogurt». Jogurt im je najbolje jelo koje se nalazi u svim jelima, kazuje i Nemač H. Dernšvam. Zato ima svaki od njih kašiku za pojasom, a takvo kiselo mleko nose, u lanenom džaku, i na put. Jogurt se trošio i po imaretima, na vojnim pohodima, od 1573. godine pominje se i u carskoj kuhinji (a u XVII veku postoje i jogurt ije). Bilo ga je pet vrsti i stizao je sa državnih mandri. «Jogurt je – kaže . Popović, autor rečenika turcizama iz druge polovine XIX veka – kiselo mleko, naročito se tako zove kiselo mleko koje je udešeno na osobit način, te su Turci na njega mnogo pišman i u Carigradu se mnogo prodaje».

Danas se kod nas pod jogurtom podrazumeva te ni kiseli napitak samo od kravljeg mleka.

Za pripremanje hrane koristili su se, pored soli, i razni začini, uz domaći i susam, i biber, šafran, karanfili, cimet, kim, umbir ili zenefil (ingver). Inačice, tokom XVI veka začin su u Osmansko carstvo stizali direktno iz Indije i Indonezije.

U Carigradu se, kaže Dernšvam, okupila najbolja i onoga običnog još šafrana prodavala po istoj ceni, s tim što je bila različite težine. Pominje i biber koji je bio najskuplji. Na tržištu je bilo i tri vrste soli: kamena iz Erdelja, morska i crna.

S dolaskom Nemaca u Banat počinju da se koriste, uz već pomenute začine, i peršun, mirošnjača, lorber (lovor), mojaran, libštekla (miloduh), bajfus, muskatov orah, vanila. A na mitropolitskom dvoru u Beogradu trošeni su još, kako se to vidi iz jednog popisa (1729) i pistacija, pinjoli, citronat, kopar, gorušica, ruzmarin, kardamun.

Jela su se za injavala, naj eš e, lukom i sir etom, pored jogurta. Uz vinsko sir e, koje je bilo veoma cenjeno, dobijala se kiselina i od mekinja. Jelu su se tako e dodavali kajmak, maslo, pavlaka i jaja.

Za spravljanje slatkiša i napitaka, ali i kao dodatak jelima, koriš en je med. O njemu ima dosta vesti u turskim zvani nim popisima budu i da se pla ao desetak (ušur) na košnice. S obzirom na to da se od p ela dobijao i toliko potrebni vosak, p elarstvo je u turskom vremenu bilo svuda – gde su za to postojali uslovi – veoma razvijena privredna grana; p ele su gajene u seoskim, ali i u gradskim naseljima, kao i po manastirima.

Med se redovno prodavao po gradskim trgovima. U znatnim koli i nama stizao je i na budimsku carinu (u fu ijama, tulumima i abrovima), pa je možda preticao i za izvoz, mada je i njegov izvoz zvani no bio zabranjen. I u kasnijem vremenu stiza e na ugarske prostore, i to u velikim koli inama.¹²

Bilo ga je obi nog i belog, kaže Dernšvam i kod Turaka je med otmeno jestivo, me u ga u sva jela. «Prave i razne kola e i slatkiše – dodaje potom – me u njima i belu halvu koja se spravlja od badema, meda i belan evine i koja je veoma ukusna i slatka poslastica».

U Istanbulu je, pored obi nog hleba, bilo i slatkog peciva sa medom.

Po ev od XIV veka u kuhinju po inje da ulazi nova kultura – še er (koriš en je i u Srbiji u poznom srednjem veku). U Evropu ga unose krstaši i brzo e se odoma iti na Kipru (1291). Na Siciliju i u Španiju donose ga Arapi. Na osmanske prostore uvozi se iz Egipta, sa Kipra i iz arapskih zemalja. Med e potiskivati veoma sporo ostaju i dugo luksuzni artikal. Še era je bilo, kaže Dernšvam, obi nog i belog finog. Na budimsku carinu doneta je i izvesna koli ina halve i agde (ušpinovani še er ili bonbone). A u XVII veku na istanbulskoj pijaci prodavale su se tri vrste še era: dobar, srednji i lošiji (dušuk). U jednom cenovniku nabraja se, tako e, više vrsti še era: nepre iš eni, pre iš eni, kandi še er, kao i še er koji je bio pomešan sa za inima: cimetom, karanfili em, anisom, ambrom i dr. Znamo da su se u carskoj kuhinji pripremali «še erni burek» i «še er na poga a», odnosno slatki burek i slatka poga a.

Na mitropolitskom dvoru u Beogradu trošeno je mnogo para na slatkiše. Po imenu se pominju piškote, «cvipok» (biskvit), mondlkola i i «konfekt razli ni», pod kojim su se podrazumevali kola i, poslastice, ušereeno vo e, a pripremali su ga, ponekad, «cukerpokeri», odnosno «cukerpokerke». Veoma mnogo je trošena i okolada (ukolad), kao i ma un- ulbe i nobet še er.

¹² Tako je 1723. godine neki Ahmet iz Zvornika doneo u (Sremsku) Mitrovicu 2 050 oka meda.

A. Bue pominje halve (tahan i ketenn- eten), pite, sutlijaš, kadaif, srpske uštipke, trgance, mafiš i gurabije (kod Grka). A u Srbiju su ve bili stigli i austrijski kola i: brodstudel, milchrahmstrudel, tašci i cvik-krofne.

U slatkiše je spadalo i ukuvano vo e – pekmez, bestilj, recelj, mađzun, sudžuk, uftre (koji se u Sremu zove su ug) - pa kompoti, odnosno hošafi. Turcizam hošaf (ošap) zna i i kuvano i suvo vo e. Ovo poslednje prodavalo se po gradskim trgovima. U popisu ocarinjene robe u Budimu nalazi se i suvo vo e (kuru meyve): smokve, grož ice, šljive, kruške.

Na gozbi u Ohridu Evlija elebija je jeo i, kako kaže, uživao u 24 razli ita kompota.

A pila se, svuda, najviše voda, koja se obi no zahvatala na izvoru, iz potoka ili reka kraj kojih su podizana naselja. U gradovima su, me utim, stanovnici bili upu eni na sakadžije. U pitanju su vodonoše koje su u sakama – bure ili kola sa buretom, mešina ili konj sa mešinama u kojima se nosi voda. Sakadžija je nosio vodu i u sudovima ili na le ima i prodavao je. U Beogradu se ovo zanimanje pominje od 1536. godine.

Od nealkoholnih pi a kao da je najviše trošeno šerbe, koje stari turski re nici prevode kao medovinu. U dobro zasla enu vodu (medom, kasnije še erom) stavljali su se razni mirisi, odnosno vo e. «Leti, da bi se osvežili – kaže Belon – Turci su najviše voleli šerbe, koji se pravio kuvanjem suvih šljiva, grož a, smokava, krušaka, bresaka i drugih vrsta vo a, i to se pi e pilo leti sa ledom ili snegom koji se uvao cele godine u zemljanim ostavama, što je jako dobro da se pije». Kod muslimana je gost prvo nu en šerbetom, a bez njega se nije mogla zamisliti nijedna svetkovina.

Od nealkoholnih pi a trošene su dosta i turšije – ukiseljeno vo e. U Travniku Evlija hvali krušku jerbasnu od koje prave neku vrstu šerbeta i turšije, «tada svaka bude kao mijeh meda. I voda ove turšije stvara naro ito raspoloženje (eif) onih koji je piju». To je poznata vodnjika koja se u Temni u i Lev u pravi - kako beleži St. Mijatovi «od dobro dozrelih i pomalo nameklih krušaka: vodenjaka, takuša, pološki ili šumadinaka». Prijatan napitak dobijao se i od kleke (venje). Napici su se, tako e, pravili i od raznih ukuvanih vo nih sokova i šire. Pod pekmezom se prvobitno podrazumevao sok od ukuvane šire, kojem bi se potom dodavala voda. A pila se i sama šira kojoj se opet dodavala sla ica da bi se spre ilo vrenje. Evlija elebija pominje u Sarajevu muselez («nevareno vino»), koje se pravilo od grož a, uz dodatak raznih miro ija. A kao specijalitete od pi a navodi gorušicu – hardaliju (mošt u koji je stavljena gorušica, odnosno neka vrsta poluprevrelog dezertnog vina) i ramazaniju (pravi se od grož a i «s nogu obara ovjeka»). U Banja Luci specijalitet je bila pelonija, možda šira kojoj je dodavan pelen.

Uz mleko (varenika) pominje se i mla enica – matinica (tur. ayran), koja se dobijala pošto se odvoji maslo. Tu je, najzad, i mnogo trošena

surutka. U Sarajevu Evlija posebno hvali surutku dobijenu od mleka ri e koze koju «uzimaju na jagmu i piju».

Sa Turcima je stigla na naše prostore i boza ili buza, smatra se vrstom piva. Dobija se vrenjem od raznih žitarica, a ponajpre je to bilo od prosa (što se i do danas zadržalo u Bosni, Makedoniji i Turskoj), a zatim i od ostalih vrsti žita, pa i bulgura, pirin a i kukuruza (danas ponajviše). «To je belo pi e gusto kao mleko – kaže Belon – gusto i hranljivo i udara u glavu onima koji ga suviše piju, tako da se opiju. Od brašna se napravi testo koje se kuva u velikom kazanu, potom se baci jedna lopta tog testa u vodu, koja se sama od sebe zagreje bez vatre dok ne postane gusti napitak». DERNŠVAM je našao da je to pi e bedno. U Carigradu se, tvrdi R. Mantran, na mnogo mesta proizvodila boza jako dobrog kvaliteta, postojala je i državna fabrika. Shodno kasnijem Evlijinom svedo enju u gradu je bilo više od tristo-tine bozadžinica. Boza je kao narodno pi e bila i deo normalne ishrane. Nošena je i prodavana po ulicama. Pravile su je i žene po ku ama (i danas se pravi), a po svim ve im gradovima postojale su bozadžije.

Na našem tlu su se, kaže M. Filipovi , susrele buza i kiselica (staro jelo i pi e koje se pravilo od mekinja ili pšeni nog brašna), a kad se pojavio kukuruz – ije je brašno potpuno zamenilo proseno, a delimi no i pšeni no – moglo je do i do izjedna avanja naziva kiselica i buza, odnosno do zamene jednog drugim, jer se od kukuruza po ela praviti i buza i kiselica.

U kratovskim ku ama u Makedoniji se za praznike pravila retka orba od pšeni nog bršna i vode, kojoj su se dodavali kvas i še er i dobijala se boza. Pivokvas je bio sli an bozi.

O pivu, koje je bilo poznato u srednjovekovnoj Srbiji, ima malo vesti. U segedinskoj kanunnami pominje se šerbet pe en od žita, a poznat pod imenom pivo. Kasnije se, me utim, velike koli ine srpskog piva (Razi-sches Bier) donose, naro ito iz Sombora i Baje, na ugarske carinarnice (ponekad bez bliže odrednice srpsko). U XVI veku donošena je na vidinski trg olovina. Trojanovi kaže da se u pirotskom okrugu pivo zove alovina (sli - na ruskom kvasu). Peku je od ovsa ili je ma; sladi i kisi, i piju je umesto rakije i vina. Tvrdi još da se spominje i u našim srednjovekovnim izvorima.

Zimi se dosta pio salep, toplo zasla eno bezalkoholno pi e koje se pravilo izvarivanjem korena istoimene biljke.

Vino je, kako se to vidi iz zvani nih osmanskih izvora (deftera i ka-nuna, uz druge), bio zna ajan izvor državnih prihoda, otuda i pragmatičan odnos vlasti prema njegovoj proizvodnji mada je muslimanima bilo zabranjeno konzumiranje alkoholnih pi a uopšte.

Uprkos sankcijama – pijani su se kažnjavali batinjanjem, uz pla anje nov ane kazne – u kriznim vremenima javno pijenje vina ponekad nije bilo dozvoljeno ak ni nemuslimanima - vino je trošeno i na hriš anskoj i na muslimanskoj strani. Na ovoj drugoj dodavale su mu se razne miro ije, ili

se kuvalo, a pribegavalo se i drugim sitnim lukavstvima u vidu eufemizama. I pod širom koja se uveliko prodavala po gradskim trgovima krilo se, neretko, vino.

Vinu posve uju zna ajnu pažnju i evropski putnici po Turskoj. Po obiaju Nemač Dernšvam je najdetaljniji. U celoj Turskoj, kaže on, sva vina su bila crna – a farbali su ih aptovinom (burjanom) – i jako gusta. Ali su za njega imala «neki udan, nezgodan ukus», jer su spravljana pomo u kre a (ili topraka), a da bi se duže držala, budu i da Turci nisu imali zasvedene podrume za njegovo uvanje. Dobra vina stizala su, me utim, sa gr kih ostrva (sa Lezbosa, na primer). Francuski putnik Žedoan nalazi u Sarajevu izvrsna vina. «Vina su jaka i izvrsna – kaže i Englez doktor Braun. Na glasu su tokajska; sremska su veoma jaka i dobra za pi e. I u drugim mestima su izvrsna; donose se i u Be , gde ih ima preko trideset vrsta na prodaju». Bue kaže da su svuda u Turskoj crna vina, dok se bela nalaze u Vlaškoj, zapadnoj Bugarskoj i Smederevu. A najbolja tamna su ona iz Makedonije, Skadra, Prizrena, Mostara, doline Morave, Župe i Love a u Bugarskoj. U Bosni se pilo vino iz Novog Pazara i Mostara, a u Tetovu se dobijalo haremsko vino (Harem Scharab), slatko i žu kasto. Ali se zbog nedostatka podruma, kaže i on, nije moglo dugo uvati.

O prodoru nema kog uticaja na proizvodnju vina svedo i i naziv šiler – za najslabije vino u Lev u i Temni u.

Rakiju (arap. arak) Arapi pominja od XIII veka.

Oslanjaju i se jedino na leksi ko zna enje pojedinih kuranskih ajeta o pitanju zabrane alkoholnih pi a neki šerijatski pravници su smatrali da se postoje a zabrana odnosi samo na proizvodnju i uživanje vina. Otuda je u muslimanskom društvu uopšte, pa i me u našim muslimanima, kaže M. Muji , sve do naših dana bilo pojedinaca koji su pili samo rakiju veruju i da se na nju ne odnose šerijatsko-pravni propisi o zabrani alkoholnih pi a. Isto tvdi i Dernšvam: »Ali, ako je bilo zabranjeno vino, nije zabrana postojala i za pjenje rakije. Zato su rakiju žderali i ljudi i žene više nego druge napitke, nalivaju i je i u šerbet i u vino, i u jelo. Nju su donosili iz Poljske i Rusije i ta rakija bila je pe ena od piva i medovine». U Carigradu je, kaže i R. Mantran, rakija u principu bila zabranjena, pa i njena proizvodnja, ali su je Jermeni pekli u orluu u Trakiji i veoma mnogo je trošena; dodavana joj je mastika sa ostrva Hiosa (što se i danas u Turskoj ini).

Rakija je u fu ijama donošena i na budimsko tržište, a krajem XVII i po etkom XVIII veka esto se carini i na drugim ma arskim carinarnicama pod menom Brandtwein ili rakija.¹³

¹³ A prodavali su je, kao i vino, neretko, i sami muslimani iz Bosne. I ne samo rakiju nego ponekad i kazan za njeno pe enje, kao Mustafa iz Žep a 1722. godine.

Sarajevski hroni ar Bašeskija kazuje da u Sarajevu ima dvadesetak mehana i veoma mnogo pijanica. A imenom samo nekoliko puta pominje rakiju, koju su muslimani ovde čak i prodavali. Francuski putnici su za u eni odsustvom vina u Bosni, koje je bilo zamenjeno drugim pi em – šljivovicom «malo ugodnom za pi e», a koju muslimani piju «bez imalo gržnje savesti».

Drugi jedan Francuz, ve pomenuti, Bue, zabeleži e i vrste rakija: komovica, šljivovica, komadara (od pšenice), prepe enica, kruškovica, knajsovica (sa anisom), karanfil-rakija (sa karanfili em), ul rakija (sa ružinom vodicom) i neka rakija sa gorkim limunom. U Srbiji i Bosni stavljaao se i med u rakiju – medeno rakija – koja se pila o svetkovinama.

Zna se dosta o ishrani boljestoje eg dela gradskog stanovništva, osmanske feudalne elite i, naravno, carskog dvora. Putnici bi naj eš e nosili sa sobom hranu, kupovali je na drumu od seljanki, ili u hanu, gde su kona ili. «Tu se obi no nalazi handžija – kaže Francuz Žedoan (1623) – koji ponekad prodaje vino, ali uvek drva i pastrmu (to je neka vrsta kozjeg, ov jeg ili gove eg mesa sušenog na dimu ili suncu) koju Turci koriste u svakoj prilici, a spravljaju je sa kiselim kupusom, koga u ovim krajevima uvek ima u izobilju».

A kako se hranio obi an narod? Najpre, obedovalo se dvaput dnevno.

Treba odmah ista i da se mnogo postilo; držana su etiri velika posta, postilo se tako e svake srede i petka i zavetnih dana, što je prakti no zna- ilo skoro polovinu godine. A post je bio strog; bez mleka i masla, dok sveštenici za vreme velikih postova nisu smeli jesti ni ribu. Kasnije, kada je iz Amerike pristigao pasulj «mali ljudi su postili o pasulju, so ivu i hlebu, ali pri tome nisu zaboravljali rakiju». Francuski putnik P. Leskalopje (1574) ve erao je u manastiru Mileševi orbu na ulju sa prazilukom, malo ribe i crnog hleba. I njegov zemljak, Belon, pišu i o ishrani Grka kazuje da se ubi- ajena hrana naroda nije mnogo razlikovala od hrane kalu era na Atosu, gde se u vreme posta iznosio kupus, celer, praziluk, krastavci, luk, repa.

Englez, doktor Braun, kazuje da cela Evropska Turska mnogo upotrebljava luk, beli i crni, koji se esto jede samo sa hlebom.

Austrijski poslanik O. Buzbek e zabeležiti, sredinom XVI veka, da se anadolski seljak zadovoljavao solju, belim i crnim lukom, jogurtom i hlebom. Hleb i voda sigurno su bili osnovna hrana obi nog oveka, uz beli i crni luk, koji su se, kao i kupus (u XVIII veku pominje se i kiseli), svuda gajili u velikim koli inama. Jele su se mnogo i razne kaše. Meso se trošilo samo o praznicima, uz vo e, sveže (ili sušeno) i razne napitke. Tu je bio i beli smok: maslo, kajmak, sir i surutka. Ova poslednja koriš ena je, neretko, i za dobijanje sira urde, ali je bila cenjena i kao napitak. Bašeskija kaže da sirotinja u Sarajevu najviše troši sir, a verovatno je tako bilo i u drugim sto arskim krajevima.

Prvim kola ima mogli bi se smatrati pogače i uštipci budući da su, za razliku od hleba, bili pravljeni isključivo od pšeninog brašna.

Novoprispeli kukuruz i pasulj umnogome će popraviti svakodnevnu ishranu naroda. Bašeskija kaže da je kukuruzno brašno bilo više trošeno od pšeninog budući da je bilo jeftinije. Uz pilav, orbu, musaku, uve, kapamu, burek, gibanicu, halvu, baklavu, kadaif, gurabije i druge orijentalne poslastice koje su ulazile u ishranu najbolje ih građana na balkanskim prostorima, Bue navodi i nazive domaće jela: mandara, popara, kvašenica, pa kulja (od kukuruznog brašna), uz uštipke, trgance, savijaču i vodniku.

A na području Banata i prekodunavskim oblastima uopšte dolazi, posle uspostavljanja austrijske vlasti i kolonizacije Nemaca (sa obala Rajne) do revolucionarnih promena u svim oblastima života pa, razumljivo, i u ishrani stanovništva, naročito gradskog i to, opet, kod onog bogatijeg građana. Ove promene vremenom će, meštima, osvajati i selo. Pa će u nacionalnu kuhinju Vojvodine ući i supe, sosovi, cušpajzi, testa i jela od testa, salate, štrudle, kohovi, torte, kao i tzv. švapski sir, pa puter, mileram i pivo, uz nove sorte grožđa odnosno vina. Kao što balkansku u celini, pa i srpsku nacionalnu kuhinju uopšte i danas pretežno čine jela i poslastice orijentalnog porekla, uz, naravno, nezaobilaznu tursku kafu.